

**T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**ARİSTOTELES RETORİĞİNDEKİ METAFOR KAVRAMINA
GETİRİLEN ELEŞTİRİLER**

**Ahmet YÖRÜK
1430206031**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Hülya ALTUNYA**

ISPARTA-2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Ahmet YÖRÜK	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri	
Tez Başlığı	Aristoteles Retoriğindeki Metafor Kavramına Getirilen Eleştiriler	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 28/4/2017 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Doç. Dr. Hülya ALTUNYA/Süleyman Demirel Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Burhanettin TATAR/Ondokuz Mayıs Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Aliye YILMAZ/Süleyman Demirel Üniversitesi	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Aristoteles Retoriğindeki Metafor Kavramına Getirilen Eleştiriler**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ahmet YÖRÜK
28.04.2017

ÖZET

**YÖRÜK, Ahmet, Aristoteles Retoriğindeki Metafor Kavramına Getirilen
Eleştiriler, Yüksek Lisans Tezi, 74 sayfa, Isparta, 2017.**

Metaforun işlevi, herhangi bir kavram ve düşüncenin daha az sözcükle ve sanatsal olarak ifadesini mümkün kılmaktır. Aristoteles'in özellikle *Retorik* adlı eserinde metaforun işlevi, salt edebi bir figür olmanın çok ötesindedir. Modern dönemde metafor üzerine yapılan çalışmalar göstermiştir ki, metaforlar sadece dilde değil, insanın düşünce, tercih ve eylemlerinde önemli bir işleve sahiptir. Bu doğrultuda günümüz metafor anlayışında, yalnızca bir mecaz sanatından değil, varlık aleminin anlaşılabilmesinin ve aktarılabilmesinin vazgeçilmez bir aracından söz edilmektedir. Bu çalışmamızda Aristoteles'in özellikle *Retorik* adlı eseriyle biçimlenen klasik metafor anlayışına getirilen eleştirel yaklaşımları, bu eleştirilerin ortak noktalarından hareketle değerlendirmeyi ve bu eleştiriler paralelinde işaret edilen metaforun farklı işlevlerini ortaya koyabilmeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Metafor, Retorik, Meczaz, Bilgi.

ABSTRACT

**YÖRÜK, Ahmet, The Critiques of Metaphor in Aristotle Rhetoric, Master Thesis,
74 pages, Isparta, 2017.**

The function of metaphor is to make it possible for any concept and idea to express with fewer words and less artistically. The function of metaphor in the work of Aristotle, especially in his Rhetoric, is far beyond being a purely literary figure. Studies in the modern period on metaphors have shown that, metaphors have an important role in human thought, preference and action, not just on the language. Accordingly, in today's understanding of metaphor is not merely a metaphorical art but an indispensable tool for the understanding and transmission of the universe of being is mentioned. In this work, we aimed to evaluate the critical approaches to Aristotle's classical metaphor understanding, especially shaped by his Rhetoric, based on the common points of these criticisms, and to reveal the different functions of the metaphor pointed out in parallel with these criticisms.

Key Words: Aristotle, Metaphor, Rhetoric, Trope, Knowledge.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1
1.İÇERİK VE YÖNTEM.....	1
1.1.Konunun Önemi	1
1.2.Konunun Amacı	1
1.3.Konunun Sınırlandırılması	1
1.4.Kaynakların Değerlendirilmesi	2
2.ARİSTOTELES ÖNCESİ RETORİK VE METAFOR KAVRAMI.....	2
2.1.RETORİK.....	2
2.1.1.Retorik Teriminin Kökeni Problemi.....	2
2.1.2.Retoriğin Tarihçesi	6
2.1.2.1.Sofistler’de Retorik Sanatı	8
2.1.2.2.Platon’da Retorik Sanatı	11
2.2.METAFOR.....	13
2.2.1.Türkçe’de Metafor Kavramı Üzerindeki Anlam Kargaşası.....	15
2.2.2.Metafor’un Mecaz Türleri İçindeki Yeri	16
2.2.3.Aristoteles Öncesi İlkçağ Düşünürlerinden Bazı Metafor Örnekleri	18

I. BÖLÜM

1.ARİSTOTELES’İN RETORİK VE METAFOR ANLAYIŞI.....	22
1.1.ARİSTOTELES’İN RETORİK ANLAYIŞI.....	22
1.1.1.Retorikte Üç İkna Kanıtı.....	25
1.1.2.Retorikte Söylev Çeşitleri.....	27
1.1.3.Aristoteles Retoriğinde Örtük Kıyas ve Örneklendirme	30
1.2.ARİSTOTELES’İN METAFOR ANLAYIŞI.....	32

1.2.1.Aristoteles'te Literal Anlam ve Figüratif Anlam Ayrımı	36
1.2.2.Retorikte Metafor Kullanımının Epistemolojik Değeri	37
1.2.3.Klasik Mantık Açısından Metaforların Epistemolojik Değeri.....	39
1.2.4.Aristoteles Açısından Metaforların Epistemolojik Değeri	43
II.BÖLÜM	
2.ARİSTOTELES SONRASI METAFORA FARKLI YAKLAŞIMLAR VE KLASİK METAFOR ELEŞTİRİLERİ	45
2.1.KLASİK METAFOR ELEŞTİRİLERİNİN ORTAK NOKTALARINDAN HAREKETLE SINIFLANDIRILMASI.....	50
2.1.1.Metaforik Transferin Gerçekleştiği Kavramlar Arası İlişki Bakımından Yapılan Eleştiriler	50
2.1.1.1.Yerine Geçme Kuramı	51
2.1.1.2.Karşılaştırma Kuramı.....	52
2.1.1.3.Etkileşim Kuramı	53
2.1.2.Metaforik Transferin 'Cümle' ya da 'Söylem' Düzeyinde Gerçekleşmesine Yönelik Eleştiriler.....	55
2.1.2.1.Ivor Armstrong Richards'ın Eleştirileri	56
2.1.2.2.Max Black'ın Eleştirileri.....	56
2.1.2.3.Paul Ricoeur'un Eleştirileri.....	58
2.1.3.Metaforun Dile Ait Bir Unsur Olmayıp İnsan Düşüncesine Bağlı Bir Özellik Olduğuna Yönelik Eleştiriler	60
2.1.3.1.George Lakoff ve Mark Johnson'ın Eleştirileri	60
2.1.4.XX. Yüzyıl İle Birlikte Metaforların Epistemolojik Değeri Üzerinden Getirilen Eleştiriler	62
2.1.4.1.Metaforların Epistemolojik Değeri Olduğunu Savunanlar	62
2.1.4.2.Metaforların Epistemolojik Değeri Olmadığını Savunanlar	64
SONUÇ	67
KAYNAKÇA.....	70
ÖZ GEÇMİŞ	74

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.s.	: Adı Geçen Sözlük
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AÜİF(D)	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dergisi)
Bkz./bkz.	: Bakınız
EA.	: Erişim Adresi
FLSF	: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi
KAÜ İİBF	: Karadeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı/Milli Eğitim Basımevi
M.Ö.	: Milattan Önce
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ÖNSÖZ

Antik Yunan dünyası ve insanlık düşünce tarihinin önemli değerlerinden olan Aristoteles'in bir çok konuda olduğu gibi 'metafor' konusundaki yaklaşımı da kendisinden sonra gelenler açısından belirleyici olmuştur. Aristoteles'in metafor konusundaki görüşleri bilhassa edebi ve sanatsal bir zeminde değerlendirilerek, tarihsel süreç içerisinde temelinde Aristoteles'in düşüncelerinin olduğu bir klasik metafor anlayışı yerleşmiştir. Bu anlayış metaforu basit bir dilsel sapma olarak görmekte ve metaforu işlevsel olarak sınırlı bir alana hapsedmekteydi. Metaforun aslında birçok farklı alan ile olan ilişkisini ve işlevlerini göz ardı eden bu algı özellikle metafor üzerine geçtiğimiz yüzyılla gerçekleştirilen çalışmalar ile birlikte getirilen eleştiriler ve farklı kuramsal yaklaşımlarla değişmeye başlamıştır. Yapılan bu çalışmalar ile metaforların bilişsel, epistemolojik, ontolojik birçok boyutu tespit edilmekte ayrıca metaforların reklamcılık, eğitim, örgütsel ve yönetsel işlevi gibi uygulama alanları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Metafor üzerine gerçekleştirilen bu çalışmalar temelinde tezimizde öncelikle Aristoteles'in *Retorik* adlı eserinde tanımlanıp kavramsal sınırları çizilen ve sınırlı bir işlev ile sadece edebi bir zeminde değerlendirilen klasik metafor anlayışına yoğunlukla geçtiğimiz yüzyılla birlikte yöneltilen eleştirileri ortaya koymak istedik.

Bu amaç doğrultusunda tezimizin giriş bölümünde retorik ve metafor kavramlarının Aristoteles öncesi Antik Yunan toplumunda ne ifade ettiğini kavramsal, tarihsel ve işlevsel düzeyde kullanımlarını ortaya koymaya çalıştık. Her ne kadar Aristoteles hem metafor hem de retorik konusunda otorite olarak kabul ediliyor olsa da, kendisi ilk defa bu kavramları bulmuş veya uygulamış değildir. Dolayısıyla bizde Aristoteles öncesi bu iki kavramın teorik ve pratik yönlerini giriş bölümümüzde ele almayı uygun gördük.

Tezimizin I. Bölümünde Aristoteles'in retorik ve metafor anlayışlarını daha iyi ortaya koyabilmek adına bu bölümü iki ayrı başlığa ayırdık. İlk başlığımızda Aristoteles'in *Retorik* adlı eserini temel alarak Aristoteles'in retorik anlayışını ve bu sanata en önemli katkısı olan retorikte kıyasların uygulanmasını ve etkisini ele aldık. İkinci başlığımızda ise Aristoteles'in daha çok *Retorik* adlı eserinin III. kitap bölümünde ve *Poetika* adlı eserinin XXI. bölümünde tanımlayıp türlerini belirlediği metafor kavramına ve kullanım amacına değindik. Ayrıca yine bu bölümün sonunda

metaforun epistemolojik değerini hem retoriksel kullanımda hem de klasik mantık bilimi açısından değerlendirmeye çalıştık.

Tezimizin II. bölümünde ise temelinde Aristoteles'in düşüncelerinin olduğu klasik metafor anlayışına hem bireysel hem de kuramsal düzeyde getirilen eleştirileri, bu eleştirilerin birleştikleri noktalar üzerinden bir sınıflandırmasını yaparak inceledik. Sonuç kısmında ise çalışmamızda önemli gördüğümüz noktaları özetledik ve bulgularımızı değerlendirerek tezimizi tamamladık.

Bu tezin her aşamasında bilgi, öneri ve yardımları ile bana destek olup beni yreklendiren değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Hülya Altunya hanımefendiye, değerli hocalarım Prof. Dr. Burhanettin Tatar ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yeşil beyefendiye ve Yrd. Doç. Dr. Aliye Yılmaz hanımefendiye, yüksek lisans eğitimim boyunca derslerine katıldığım Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalının değerli hocalarına, tecrübe ve önerilerinden istifade ettiğim Mantık Bilim Dalının değerli araştırma görevlileri Saliha Keleş Türkyılmaz ve Ayşe şavklıyıldız hanımefendilere, yüksek lisans ders dönemi sürecinde desteklerini esirgemeyen Ahmet Kavak ve Abdullah Kalkan'a, ayrıca tez çalışmam sırasında bana yeterli zaman ayırabilmem için gereken desteği gösteren eşime teşekkür ederim.

Ahmet YÖRÜK
ISPARTA, 2017

GİRİŞ

1. İÇERİK VE YÖNTEM

1.1. Konunun Önemi

Metaforla ilgili yapılan en eski çalışmalar Aristoteles'in *Retorik* ve *Poetika* adlı eserlerine kadar uzanır. Bu iki eserde Aristoteles tarafından tanımlanan ve biçimlendirilen metafor kavramına özellikle XX. yüzyılın başlarından itibaren bazı düşünürler tarafından farklı bir yaklaşım sergilenmiş ve bu düşünürler geliştirdikleri bazı kuramlarla metaforların insan yaşamını şekillendiren bir çok boyutunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Klasik metafor anlayışında metafor düzyazı veya şiirde edebi-sanatsal kaygı ile oluşturulan bir figür olarak anlaşılırken daha sonra yapılan çalışmalarla metaforlar bu sınırlandırmadan kurtararak bir çok farklı disiplinin ilgi alanına dahil olan yaratıcı, çok işlevli bir fenomen olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yüzden tezimizde özellikle Aristoteles'in *Retorik* adlı eserinde biçimlendirdiği şekliyle klasikleşen metafor anlayışına getirilen eleştirileri ve bu eleştiriler doğrultusunda şekillendirilen ve her geçen gün daha fazla dikkat çeken günümüz metafor anlayışlarını ele aldık.

1.2. Konunun Amacı

Tezimizin amacı; Aristoteles'in *Retorik* adlı eserinden hareketle klasik metafor anlayışını ve bu anlayışa getirilen eleştirileri tespit etmektir. Ayrıca klasik metafor anlayışının dışındaki, farklı metafor tanımlarını ve örneklerini ortaya koymayı amaçladık.

1.3. Konunun Sınırlandırılması

Çalışma konumuz Aristoteles'in *Retorik* adlı eserinde tanımlayıp biçimlendirdiği şekliyle klasikleşen ve geçtiğimiz yüzyıla kadar sadece edebi/sanatsal bir figür olarak değerlendirilen metafor olsa da, biz onu dilsel düzeyde ele almaktan ziyade felsefe ve mantık düzleminde inceledik. Bu doğrultuda Aristoteles sonrası metafor üzerine görüş bildirmiş filozoflar, öncelikli tercihimiz olmuş olup onların metafora olan yaklaşımları felsefi düşüncelerinin paralelinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.4. Kaynakların Değerlendirilmesi

Tezimizin ön hazırlık sürecinde Aristoteles'in *Retorik* ve *Poetika* adlı eserleri dışında kalan metafor üzerine yazılmış eser, makale ve tezler üzerine bir kaynak taraması yapıldı. Bu çalışma neticesinde elde ettiğimiz kaynaklar değerlendirilerek güvenilirliği ve yeterliliği noktasında ikna olduklarımız çalışmamızda kullanılmak üzere belirlendi. Belirlediğimiz bu kaynaklar ve Aristoteles'in *Retorik* ve *Poetika* adlı eserleri ayrıntılı bir analize tabi tutularak, bu kaynaklardan konumuz olan *Aristoteles Retoriğindeki Metafor Kavramına Getirilen Eleştiriler* başlığı altında kullanılabilecek uygunlukta olanlardan atıflar ve değerlendirmeler yaparak tezimizi tamamladık.

2. ARİSTOTELES ÖNCESİ RETORİK VE METAFOR KAVRAMI

2.1. RETORİK

2.1.1. Retorik Teriminin Kökeni Problemi

Etkili söz söyleme sanatı olarak retorik, düşünmeyi ve akıl yürütmeyi kendisine konu edinen Mantık Bilimi'nin inceleme alanındadır. Mantık Bilimi, muhatapları üzerinde sözün etkisini artırmak için edebi yönünün güçlendirilmesinden ziyade çıkarımların bilgi değerini tespit etmeyi kendisine problem edinir. Buna göre bu bilim, retorikte kullanılan her türlü akıl yürütmenin tutarlılığını, geçerliliğini ve sağlamlığını denetlemek üzere bir takım kural ve kaideler tespit etmeye çalışır. Retoriğin hedef kitlesini ve bu sanatta vazgeçilmez bir yeri olan iknanın önemini göz ardı etmeden akıl yürütmelerinin sağlamlığını tesis etmeye çalışan Mantık Bilimi, mantıksal kanıtlamalarda aranan kesin doğruluğun zorunluluğu kadar olmasa da, bu sanatta, doğruluk, kesinlik ve zorunluluk niteliği taşıyan çıkarımların kullanımını önerir.

Retorik sanatının kökleri, Mantık Bilimi'nin sistemli olarak kurulmasından çok daha eskilere dayanır. Sanat olarak retoriğin¹ icrası, Antik Yunan'a kadar geriye gitmesine karşın, retoriğin kullanımı, sözün büyüsunü fark eden ilk insanların, kendi güç ve otoritelerini artırmak üzere bundan faydalanmak istemeleriyle başlar. Açıkçası

¹ Retorik Roma Cumhuriyetinde yedi hür sanat olarak ifade edilen geçinmek için çalışmak zorunda olmayan zengin ve hür vatandaşların öğrenmeleri gereken sanatlar sınıflandırmasında mantık ve gramer ile birlikte 'trivium' denilen üçlü gruplandırmaya dahildir. Diğerleri ise 'quadrium' denilen dörtlü gruplandırmaya dahil olup bunlar aritmetik, geometri, müzik ve gökbilim'den oluşmaktadır. Hür sanatlar içerisinde sosyal veya dilsel gruba ve grup içerisinde de özellikle de retoriğe daha fazla önem verilir. Bkz. Fatih Tepebaşı, **Retorik Konuşma Sanatı- Söz Bilimi**, Çizgi Kitabevi, 2016, s. 20-21.

bir sanat olarak teşekkül etmeden önce de retorik, insanların toplumu etkilemek ve kontrol altında tutmak için sıklıkla baş vurdukları güçlü bir silahtı. Antik Yunan dönemine gelindiğinde ise Sofistler vasıtasıyla retorik genel anlamda kişinin muhataplarını ikna etmesine imkan sağlayan ‘güzel söz söyleme sanatı’ olarak ortaya çıkmıştı.² Bu sanat sözün iknayı³ en etkili şekilde gerçekleştirebilmesi amacıyla belirli konuşma şekillerinin, konularına bağlı olarak önceden hazırlanmış belirli bir plan ve biçimsel yapıda ifade edilmesi esasına dayanır.

Muhatapları etkileme sanatı olarak ‘retorik’ terimi ilk defa Platon’un *Gorgias* adlı diyalogunda yer alsa da,⁴ bir sanat olarak retorığı tanımlayıp sistemleştiren Aristoteles’tir. Ona göre retorik; “*belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını gözlemleme yetisi*”⁵ olarak toplumun kontrolünün sağlanmasından sorumlu olanların yani devlet yöneticilerinin dikkatle kullanması gereken etkili bir araçtır. Zaten retorığın ortaya çıkışında, onun bu yönünden faydalanma ihtiyacı oldukça etkili bir neden olmuştur.

Buna göre ‘retorik’ sözcüğünün Antik Yunan’da ilk kullanıldığında anlamı; ‘konuşma’dır. Bu sözcük Yunanca ‘söz’ anlamına gelen ‘rhetos’ kelimesinden türetilmiştir. Retorik kavramı bir kısaltma olup sonundaki ‘ik’ eki Yunanca’daki ‘rhetorica techne’ ve Latince ‘ars rhetorica’ veya ‘ars oratoria’ya karşılık gelmektedir. ‘Techne’ kavramı ise sanat, beceri, bilim gibi anlamlara gelip ‘rhetorica techne’ konuşma sanatı veya söz söyleme sanatı olarak ifade edilebilir.⁶ Ayrıca retorik bir sanatsal etkinlik olması nedeniyle bu sanatı uygulayan kişiye de ‘retor’⁷ adı verilir.

Retorik kavramı tarihsel süreç içinde Batı dillerinde Yunanca ve Latince kökenine sadık bir biçimde kullanım alanı bulurken Türk edebiyat tarihinde farklı kavramlarla ifade edilme yoluna gidilmiştir. Retorik Türkçe’de çoğunlukla Arapça

² Harry J. Gensler, **The A to Z of Logic**, The Scarecrow Press Inc., UK, 2010, s. 208-209.

³ Arapça k-n-a kökünden türetilen ikna sözcüğü; bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma, razı etme ve kandırma gibi anlamlara gelmektedir. TDK, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 11. Baskı, 2011, s. 1168; Mevlüt Sarı, **Arapça-Türkçe Lügat, (Mevarid)**, İpek Yayınları, İstanbul, (tarihsiz), s. 1264; Mehmet Dikmen, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, Cihan Yayınları, İstanbul, 2013, s.174; Ece Karadoğan, **İknanın Sosyal Psikolojisi**, Derin Yayınları, İstanbul, 2015, s. 3.

⁴ Fatih Tepebaşılı, **a.g.e.**, s. 15.

⁵ Aristoteles, **Retorik**, Çeviren: Mehmet Doğan, Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2015, s. 19.

⁶ Fatih Tepebaşılı, **a.g.e.**, s. 15; Miriam Joseph, **The Trivium, The Liberal Arts of Logic, Grammar and Rhetoric**, Paul Dry Books, Philadelphia, 2002, s. 3.

⁷ Retor Yunanca rheo; söylüyorum, konuşuyorum fiilinden türemiş bir isim olan rhetor; konuşmacı ya da rhetor yani toplum önünde konuşan kişi anlamlarına gelmektedir. Çiğdem Dürüşken, **Antik Çağda Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica; Romada Rhetorica Eğitimi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s. 1.

kökenli ‘belagat ve hitabet’ sözcükleriyle veya Türkçe, söz sanatı, sözbilim gibi kavramlar ile ifade edilirken, bu sanatı icra eden retor ise; hatip, söz sanatı ustası, konuşmacı, aytaç gibi terimlerle karşılanmıştır.⁸

Retoriğin Türkçe’de ifade edildiği sözcüklerden olan belagat, Arapça ‘b-l-ğ’ kökünden türetilmiş bir kelimedir. Bu kelime ise beyanda akıcı bir üsluba sahip olmak, selaset gibi anlamlara gelmektedir.⁹ Retorik sözcüğüne karşılık olarak Mantıkta da kullanılan hitabet ise Arapça ‘h-t-b’ kökünden türetilen ve konuşmacının herhangi bir konuyla ilgili olarak görüşlerini muhatapları önünde kısa, özlü, etkili, yönlendirici, ikna edici ve harekete geçirici bir biçimde ifade etmesidir.¹⁰ Başka bir ifadeyle hitabet, şahsa veya topluluğa karşı herhangi bir düşüncüyü ustaca iletme ve nihayetinde muhatapları etkileyerek harekete geçirme için güçlü bir araçtır.

Her ne kadar İslam düşüncesinde bilim diliyle birlikte gündelik dilde retorik yerine belagat ve hitabet terimleri kullanılsa da, Doğu ve Batı kültürü arasındaki fark, bu sanatları ortaya çıkaran faktörlerin farklılığı ve tarihsel süreç içinde geçirdikleri aşamalar, bu terimlerin birbirlerini tam manasıyla karşılamalarına engel olmaktadır. Yani Doğu düşüncesindeki belagat terimiyle Batı düşüncesindeki retorik terimi, konusu bakımından ortak olsalar da, sınıflandırmada ve bir takım meselelerde farklılıklar arz etmektedir.¹¹ Retorik; çoğunlukla söz söyleme sanatı olarak tanımlanmakta ve burada muhatapı ikna edici unsurlar öne çıkartılmaktadır. Buna karşın belagat; herhangi bir konunun konuşulacağı mekandan başlamak üzere nasıl ve ne ölçüde konuşulması gerektiğini bildiren bir ilimdir.¹² Şu halde belagatın kapsamı retorığe nazaran daha geniş olduğu anlaşılmaktadır. Belagat sözün güzelliğinin yanında, yeri ve zamanı ile birlikte nasıl ifade edileceğini de ortaya koyan bir disiplin olması sebebiyle retorikten ayrılmaktadır. Buradan hareketle sanat olma yanında ilmi bir disiplin olarak da belagat, yalnızca sanat olarak tanımlanan retorığı kapsamaktadır. Fakat retorığın bu dar manada tanımlanması ve retorığın kapsamı, zamanla değişmiş olup daha sistemli hale gelmiştir. Zira hem Stoalılarda ve Ortaçağ’da hem de Yeniçağ’da Batı retorığında, güzel yazma,

⁸ Çiğdem Dürüşken, **a.g.e.**, s. 3.

⁹ R.Selçuk Uysal, **Belagat ve Edebi Sanatlar Lügati**, Doğu Kitabevi, 2010, s. 42.

¹⁰ İbrahim Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara 2014, s. 221; Ertuğrul Yaman, **Doğru Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı: Sözlü Anlatım**, 3. Baskı, Gazi Kitapevi, Ankara, 2004, s. 163.

¹¹ M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)**, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 24.

¹² Kazım Yetiş, **Belagattan Retoriğe**, Kitabevi, İstanbul, 2006, s. IX.

psikolojik ve mantıksal etkenlerin geliştirildiği kitaplar yazılmıştır.¹³ Hatta modern dönemle birlikte retorik, Batı edebiyatı, felsefesi ve mantığının yeniden inceleme alanı haline gelmiştir. Batı retoriğinde görülen bu gelişmeye karşın Türk belagatı alanında başlangıçta bir duraksama olsa bile, son yıllarda yapılan çalışmalarla bu alanda ilerleme kaydedildiği söylenebilir.

Bugün Türkçe’de retorik yerine kullanılan Arapça kökenli belagat veya hitabet kavramları ile birlikte sözbilim ya da söz sanatı kavramları da kullanılmaktadır. Sözbilim “*Sözün üstün değere erişme yollarını gösteren ya da söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı*”¹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Belagatın da sözün güzelliğine dayanan bir ilim olarak ifade edilmesi, bu iki kavramın benzerliğini ortaya koymakta ise de belagatın aynı zamanda bir sanat etkinliği olması onu kapsadığı alan itibari ile söz bilimden ayırmaktadır. Diğer kavram olan ‘söz sanatı’ ise “*Sözün veya yazının ifade temizliğini, güzelliğini, etkenliğini sağlamak için başvurulacak yolları inceleyip kurallara bağlayan sanat*”¹⁵ şeklinde ifade edilmektedir. Burada belagat yerine kullanılan söz sanatı kavramının sadece sanat yönü ortaya konduğu için hem bilim hem de sanat olarak tanımlanan belagat kavramını tam olarak karşılamamaktadır.

Şu halde denilebilir ki retorik terimi ve İslam düşüncesinde bununla yaklaşık olarak aynı anlamda kullanılan terimler, ‘güzel söz söyleme sanatı’ ve ‘sözün gücünü kullanarak muhatabı ikna etmeyi amaçlayan sanat’ gibi anlamlara gelmektedir. Aristoteles’te ‘retorik’, muhatabı ikna etme sanatı, bu terimin karşılığı olarak Mantık biliminde hitabet, makbulat ve maznunat türü öncüllerin kullanıldığı sanat ve edebiyatta ‘belagat’, güzel söz söyleme sanatı demektir. Benzer konuları ele almalarına rağmen bu sanatlarda, kültürel ve tarihsel gelişim süreçlerinin farklılığı, bunların birbirlerini tam olarak karşılamalarına engel teşkil etmektedir. Zira Antik Yunan’da sosyal ve siyasal etkenlerin bir sonucu olarak demokratik bir ortamda tezahür eden retorik, İslam düşüncesinde daha ziyade Mantık biliminde ve Arap Edebiyatı içinde Belagat ilminde şekillenmektedir. Bu durumda retoriğin nasıl bir sosyal ortamda doğduğunun araştırılması gerekmektedir.

¹³ Kazım Yetiş, **a.g.e.**, s. IX.

¹⁴ TDK, **Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü**, (E.A. www.tdk.gov.tr.), 25/02/2017.

¹⁵ TDK, **a.g.s.**

2.1.2. Retoriğin Tarihçesi

Retoriğin ortaya çıkışı M.Ö.V. yüzyılda, Sicilya’da tiranlığa dayalı yönetimin yıkılması ile başlar. O dönem itibariyle Sicilya’nın başında bulunan tiranlar askerlere dağıtılmak üzere halkın elindeki topraklara zorla el koymuştur. Tiranların bu tasarrufu toplumda büyük sosyal-ekonomik sıkıntılara sebep olmuş ve bu olayla başlayan halk isyanları ile bu tiranlar devrilmiştir. Tiranların devrilmesi halktan zorla alınan toprakların yeniden halka geçişine imkan sağlamıştır. Halk bu süreçte mahkemelere başvurarak geçmişte kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri topraklarının iadesini talep etmişlerdir.¹⁶

Belirsizliğin hakim olduğu böyle bir ortamda geçmişte topraklarını kaybetmiş ve mahkemeye başvurmuş olan mülk sahiplerinin bu topraklarını alabilmek için jüri üyelerini ikna etmesi gerekmektedir. İkna ise ancak sözün en etkili şekilde kullanılmasıyla mümkündür. Jüri karşısında her insanın kendisini en iyi şekilde ifade edebilme bilgi ve yeteneğine sahip olmaması; kendilerine ikna için gerek duydukları bilgi ve teknikleri belirli bir ücret karşılığı öğretebileceklerini iddia eden retorlar ortaya çıkarmıştır. Antikçağ felsefe tarihçisi Diyojen Laertius’a göre Aristoteles, ilk retorun Agrigentum’lu doğa filozofu Empedokles olduğundan söz etmektedir. Daha sonra onun öğrencileri, Koraks ve onun öğrencisi Teisias retorik sanatını devam ettirenlerdir.¹⁷ Koraks ve Teisias, mahkemelerde kişilerin iddia veya savunmalarını en iyi şekilde gerçekleştirebilmeleri için kurdukları okulda retorik eğitimi vererek bu alanda öncü olmuşlardır. Buna ilave olarak bu retorlar, davacıların kullanması amacıyla *Rhetorike Techne (Konuşma Sanatı)* adlı bir eser kaleme almışlardır. Bu eser retorik alanında yazılmış bilinen ilk eser olma niteliğindedir.¹⁸ Böylece yazılan bu eserle retorik sanatının ilk kuralları belirlenmiş ve çerçevesi ortaya çıkmaya başlamıştır.

Retorik sanatının öncüleri sayılan Koraks ve Teisias, bu sanatı ikna etmenin bir aracı olarak geliştirmişlerdir. Fakat onlar açısından iknada önemli olan söz sanatı ile gerçeğin açığa çıkması değil, her durumda ve olasılıkta iknanın sağlanmasıdır. Onlara göre retorikte, felsefede olduğu gibi, hakikati aramaktan veya hakikati ortaya çıkarmaktan ziyade önemli olan şey; bir düşünceyi hakikatmiş gibi göstererek

¹⁶ Çiğdem Dürüşken, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁷ Diogenes Laertios, **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, Çeviren: Candan Şentuna, YKY, İstanbul, 2003, s. 400.

¹⁸ Güler Çelgin, **Eski Yunan Edebiyatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 155.

muhatapları ikna etmektir.¹⁹ Bu sanatın ilk ortaya çıkışında, kandırmanın bir aracı olarak kendisinden istifade edildiği ve o şekilde uygulandığı söylenebilir.

Sicilya’da ilk defa sanat olarak kullanılmaya başlanan retorik, Aristoteles’in *Retorik* adlı eserinde de bahsettiği Koraks tarafından, kuralları ile birlikte sanat olarak inşa edilmiş, biçimlendirilmiş ve bir öğretim konusu yapılmıştır. Koraks ve öğrencisi Tesias kurdukları okullarda bu sanatın inceliklerini sözün en etkili şekilde iknayı gerçekleştirebilmesi gayesiyle nasıl kullanılabileceğini öğretmeye çalışmışlardır.²⁰ Retorik belki kendisinin oluşumuna katkı sağlayan dinamiklerin etkisiyle, Koraks ve Tesias tarafından gerçeğin açıklanması için değil de, her durumda haklı çıkabilmenin sanatı olarak düşünülmüş ve bu algı ile öğretilmiştir.

Retorik sanatı Sicilya’dan sonra asıl gelişip sistemleşeceği yer olan Atina’ya aktarılmıştır. Atina’da retoriğin sanat olarak icra edilmeye başlaması ise Pers saldırıları sonrasında gerçekleşen değişimlerle ilişkilidir.²¹ Milattan önce V. yüzyılda Yunan şehir devletlerinin bir araya gelerek Perslerle yaptıkları savaşlar sonrasında toplumsal hayatta bir takım değişiklikler görülmeye başlanmıştır. 404 yılında Sparta ve müttefikleri Perslerle yapılan Peloponnes savaşını kazanırken, Atina şehir devleti kaybetmişti. Ancak bu savaştan sonra Atina, diğer Yunan şehir devletlerine göre hızlı bir gelişim göstererek kısa zamanda kendisini toparlamıştır. Ticaretin, ekonominin ve hayat şartlarının gelişmesi ve iyileşmesiyle birlikte siyasi olarak demokratik ortamın sağlanmasıyla, retorik bir sanat olarak Atinalıların başvurduğu bir araç haline gelmiştir. Bu dönemde Themistokles ve Perikles gibi zamanının güçlü retorlarından bahsedilmeye başlanmıştır.²² Açıkçası retorik, Antik Yunan dünyasında toplumun elde ettiği demokratik bir kazanımın ürünüdür. Retoriğin sağlanan demokratik ortamla birlikte gelişmesi tesadüf değildir. Çünkü düşünce ve konuşma özgürlüğünün olmadığı bir toplumda insanların kendilerini ifade etmesi de pek mümkün olmamaktadır. “*Politik serbestlik, her şeyden önce konuşma özgürlüğü anlamına gelir. Konsey ve halk toplantıları, monarşi ve tiranlıktan kaynaklanan teksesliliğin yerini almıştır.*”²³ Yeşeren

¹⁹ Güler Çelgin, **a.g.e.**, s. 155.

²⁰ Aristoteles, **Retorik**, s. 158.

²¹ Theodorakopoulos, **Attika Retorigine Giriş**, Çeviren: Sema Sandalcı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s. 1.

²² Ahmet Arslan, **İlkçağ Felsefe Tarihi, Sofistlerden Platon’a**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Cilt: 2, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 5; Çiğdem Dürüşken, **a.g.e.**, s. 8.

²³ Theodorakopoulos, **a.g.e.**, s. 1.

bu özgür politik ortamda siyasi kariyer hayali kuran kişiler kendilerini toplum önünde en iyi şekilde ifade edebilmek adına retorik sanatına ihtiyaç duymuşlardır.

Antik Yunan'da retorik sanatının gelişimine etki eden bir diğer unsur olarak o dönemin yargı sistemi gösterilir. Dönemin yargı sistemi özelliği itibariyle mahkemelerde herhangi bir davaya taraf olan kişilerin bir başkası tarafından temsil edilmesi, iddia veya savunma vekili vasıtasıyla gerçekleştirmesine olanak tanııyordu.²⁴ Kişiler böyle bir ortamda kendilerini en etkili şekilde ifade edebilmek için retorik sanatına ihtiyaç duymuşlardır.

Anlaşıldığı üzere daha çok adli ve politik alanda bir gereklilik olarak kendisini gösteren retorik, bir eğitim ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. İnsanların talep ettiği bu eğitimi sağlamak üzere M.Ö. V. yüzyıldan itibaren Sicilya ve Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde kendilerine 'Sofist' adı verilen ücret karşılığı ders veren gezginci öğretmenler ortaya çıkmaya başlamıştır.

2.1.2.1. Sofistler'de Retorik Sanatı

Antik Çağ'da retorik alanında ilk kapsamlı ve sistemli çalışmayı Sofistler²⁵ yapmıştır. Felsefe tarihinde Sofistleri meşhur eden şey; onların verdikleri retorik eğitimidir. Onların bu eğitimle amaçladıkları şey öğrencilerini her türlü sosyal ve siyasal görevlere hazırlamanın yanında gerektiğinde davalarında haklı çıkabilmelerine imkan sağlayacak teknikleri öğretmektir.

Sofistler, derslerinde sosyal ve siyasal yaşamda başarı sağlayacak etkili hitabet yöntem, teknik ve inceliklerini öğretmeye çalışırken belirli uygulama metotlarına başvuruyorlardı. Önceden hazırlanmış ve ezbere dayalı konuşma metinleri ile öğrenciler karşılaşabilecekleri her türlü duruma hazırlıklı hale getirilmeye çalışılıyordu. Daha açık bir deyişle Sofistler, bir saldırı ve savunma silahı olarak kullanılmak üzere hukuktan politikaya, eğitimden ahlaka, dine ve felsefeye kadar hemen her alanda oluşturulmuş metinleri öğrencilerinin zihinlerine yerleştirmek için uğraşıyorlardı. Özellikle zengin ailelerin gençlerini etkili bir siyasetçi olarak yetiştirmek için Sofistler, topluluk içinde

²⁴ Güler Çelgin, **a.g.e.**, s. 156.

²⁵ Aslı Eski Yunanca Sophistes olan Sofist kelimesi, bilge, bilgi uzmanı, kolayca öğrenen ve öğreten anlamına gelmektedir. M.Ö. V. ve IV. Yüzyıllarda özellikle gençlere söz söyleme sanatı üzerine ders veren öğreticilere sofist denilirdi. Sarp Erk Ulaş, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 1315.

özgüvenleri yüksek bir şekilde kendilerini ifade etmeyi öğretiyorlardı.²⁶ Ne var ki daha sonra Aristoteles *Retorik* adlı eserinde Sofistlerin basmakalıp deyişler halinde öğrencilerine ezberletmeye dayalı retorik eğitim anlayışlarını sistemsiz bulduğu için eleştirmektedir.²⁷

Sofistlerin eleştirilen bir diğer noktası ve aslında en temel nokta onların bilgiye yönelik yaklaşımlarıdır. Bilgi onlar açısından teorik bir merakı gidermek için değil; pratik olarak fayda sağlamada değerlidir. Zira retorik eğitiminin amacı; gençlere, problemlerin çok yönlü olarak ele alınıp çözümlenmesinin öğretilmesidir. Onlara göre bilgi görelî olduğu için retoriğin gücünden istifade edilerek her türlü çıkarımda haklı olunabilir.²⁸ Bilginin doğruluğunun görelî olduğu düşüncesinden hareketle Sofistler, bilgide olduğu gibi ahlak alanında da herhangi bir ilke ya da değere bağlı kalmaya ihtiyaç duymamış; sözün büyüğü gücünden istifade ederek her konuda ve her şartta haklı çıkabilmenin yollarını aramışlardır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için, onlar, gerçekleri çarpıtmaya, duygularla oynamaya ve zihinleri karıştırmaya sıklıkla başvurmuşlardır.

Bu bağlamda Sofistlerin, gerek dilbilim gerekse de mantıksal kanıtlama alanında araştırmalar yaptıklarından söz edilebilir. Gençlerin sosyal ve siyasal hayata hazırlanması ve hukuksal davalarda haklı çıkarılması için dil ve düşüncenin birlikte incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sözcüklerin doğru biçimde kullanılması, dilin ve düşüncenin birlikte eğitilmesiyle mümkündür. Bunun için bir taraftan gençlerin dil ve düşünceyi doğru kullanımı öğrenmesi sağlanırken diğer taraftan daha önceden öngörülmüş, planlanmış ifade kalıpları, onlara, karşılaşılabilecekleri herhangi bir durumda kullanabilmeleri için ezberletilmiştir. Dolayısıyla onların retoriği pragmatik bir yaklaşımla, relativist düşünceleri temelinde bir ikna aracı olarak gördüğü ve bu nedenle retoriğe büyük önem verdikleri söylenebilir. Böylece doğruluğun ve yanlışlığın görelî olduğu bir anlayışta, her durumda haklı olunabileceği düşüncesi, sözün ikna noktasında sanatsal bir biçimde ifadesini değerli kılmaktadır.

Retorik düşüncenin şekillenmesinde, onun sistemli hale gelmesinde ve yine sistemli bir eğitim aracına dönüşmesinde öne çıkan üç meşhur Sofist düşünür bulunmaktadır. Bunlar Protagoras (M.Ö. 485-420), Gorgias (M.Ö. 483-375) ve İsostrates (M.Ö.436-338)'tir. Sofistlerin ilki ve en önemlileri arasında gösterilen

²⁶ Sarp Erk Ulaş, **a.g.e.**, 1315; Çiğdem Dürüşken, **a.g.e.**, s. 16.

²⁷ Aristoteles, **Retorik**, s. 168.

²⁸ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1998, s. 40-41.

Protagoras, “Bütün şeylerin ölçüsü insandır, var-olanların var olduğu, var olmayanların var olmadıkları için... Her bir şey bana nasıl görünürse benim için böyledir, sana nasıl görünürse yine senin için de öyle... Üşüyen için rüzgar soğuk, üşümeyen için soğuk değildir.”²⁹ İnsanın her şeyin ölçüsü olduğunu savunan düşünür olarak tanınan Protagoras, eğitimi ücretli hale getirmiş ve eğitimin amacını da toplum için yararlı olan becerikli vatandaşlar yetiştirmek olarak görmüştür. Öğrencilerine iyi bir vatandaş olmayı öğreten Protagoras, bunun için edebiyatın ve retorikğin değerini dile getirmiştir.³⁰ Bu durumda toplum önünde etkili şekilde konuşabilmenin yolu, iyi bir edebiyat eğitiminden geçmektedir. Aynı şekilde dil bilgisinin doğru biçimde öğretilmesi, farklı konuşma biçimlerinin kullanımının bilinmesi, retorik sanatının uygulanmasında önemli bir yere sahiptir.

Sofistlerin ileri gelenlerinden bir diğer düşünür, Empodekles’in öğrencisi Protagoras’ın çağdaşı olan Gorgias’tır.³¹ Retorik üzerinde en çok duran ve onu geliştiren filozof sayılan Gorgias, bilgi ve değerler alanını tümünden reddetmiş, ikna yoluyla insanlara her şeyin kabul ettirilebileceğini ileri sürmüştür. Sözün insanları harekete geçiren, etkileyen, sürükleyen büyük bir gücü olduğuna inanmış ve bu doğrultuda retorik sanatının geliştirilmesi için çaba göstermiştir.³² Şu halde Gorgias ile birlikte retorikğin yani sözün, insanlar üzerindeki etkisinin bilginin göreliliği ile ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür.

Retorikğin sanatsal bir yapı kazanmasına katkı sağlayan Gorgias, şiirde olduğu gibi süsleme sanatlarını düzyazıya uygulayarak çeşitli edebiyat teknikleriyle edebi değeri yüksek yeni bir metin meydana getirmiştir. Artık retorik sadece yöntemli ve düzgün bir konuşma yapmak değil, çeşitli edebiyat eserlerinde de var olan edebi bir metin tarzına dönüşmüştür.³³ Gorgias’ın bu yaklaşımı retorığe yeni biçim kazandırmış olup, konuşmalar oluşturulurken söz sanatları (mecaz) kullanımına ağırlık verilmesi, retoriksel ifadelerin tesirini artırmıştır. Buna ilave olarak Gorgias’ın retorik sanatına bir diğer katkısı, dinleyicinin ruh halini dikkate almanın önemine dikkat çekmesi gösterilebilir. Bu doğrultuda insan psikolojisi üzerine düşünen Gorgias, duygulanımları

²⁹ Walther Kranz, **Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar**, Çeviren: Suad Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1984, s. 194.

³⁰ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul, 2005, s. 1384.

³¹ Macit Gökberk, **a.g.e.**, s. 40.

³² Ahmet Cevizci, **a.g.e.**, s. 1417.

³³ Çiğdem Dürüşken, **a.g.e.**, s. 18.

sınıflamaya çalışmıştır.³⁴ Dinleyicilerin duygu durumlarını (pathos) dikkate alarak oluşturulan ifadelerin daha etkili olacağını gösteren Gorgias, bu konuda Aristoteles'e öncülük etmiştir diyebiliriz.

Burada Gorgias'ın retorik anlayışının tümüyle ikna etmeye yönelik olduğu ilave edilebilir. Ona göre bir sanat olan retorik, konusu başta hukuksal ve siyasal disiplinler olmak üzere her şeydir.³⁵ Retoriği bütün sanatların üzerinde gören Gorgias, bu sanatı ilerletmek için çeşitli yenilikler getirmiş, şiire uygulanan edebiyat tekniklerini bu sanata uygulamış ve ayrıca dinleyicilerin ruh halini dikkate almanın önemine değinmiştir.

Gorgias gibi bir sofist olmasına rağmen sofistlerin eğitim ve retorik anlayışını eleştiren İskrates ise hümanist eğitim anlayışın babası olarak kabul edilir. Eğitim alanında sofistlerden farklı bir yöntem sergilemiş ve karakter odaklı eğitim anlayışı üzerinde durmuştur. İskrates retoriği, hiçbir zaman yasal anlamda dava kazandıracak ve pratik fayda sağlayacak bir araç olarak görmemiştir.³⁶ İskrates sofist anlayışından farklı olarak, ahlak temelli bir yaklaşımla retorik eğitimini yeniden ele almış, zihinsel bir eğitimin yanında güçlü bir karakter eğitiminin de önemine değinmiştir. Onun eğitim anlayışı ahlaki yönü ağır basan, doğal yeteneği ön plana çıkaran, pratik faydadan ziyade gerçekçi olan esaslara dayanmaktadır.

Bu bağlamda Sofistlerin retorik sanatına yaklaşımlarının, çok yönlü ve edebi bir yapıya sahip olmasının, görece bir bilgi anlayışına bağlı olmalarıyla aralarında bir ilişki olduğu söylenebilir. Zira tek bir hakikat olmadığını ve kişiye ve zamana göre değişen hakikatlerin imkanını savunan Sofistler, bu tezlerini güçlendirmek üzere retorik sanatını kullanıyorlardı. Ancak onların bu tavrı, hakikatin peşinde olan bir kısım düşünürün haklı tepkisine neden olmuştur. Sofistleri eleştiren düşünürlerin başında ise Antikçağ'ın sistem filozoflarından sayılan Platon (M.Ö. 427-347) gelmektedir.

2.1.2.2. Platon'da Retorik Sanatı

Sofistlerle birlikte gelişen ve bir sanat olarak icra edilmeye başlanan retoriğin, sarsıcı bir tarzda eleştiriye uğraması Platon vasıtasıyla olmuştur. Eserlerini 'diyalog' denilen iki kişinin karşılıklı konuştuğu ve soru-cevap şeklinde ilerleyen bir yapı içinde yazan Platon, hakikatin retorik sanatıyla değil, sadece diyalektik yöntemle ortaya

³⁴ Macit Gökberk, **a.g.e.**, s. 41.

³⁵ Platon, **Diyaloglar-Gorgias**, Remzi Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul, 2014, s. 52.

³⁶ Çiğdem Dürüşken, **a.g.e.**, s. 20.

konulabileceğini ileri sürmektedir. Daha açık bir ifadeyle hakikatin açılmasına verdiği büyük önemden dolayı, Sofistlerin elinde bir kandırma sanatı olarak kullanılan retoriğe karşı olumsuz bir tavır sergilemektedir.³⁷ Zira ona göre Sofistler, gerçeği çarpıtmak ve insanları yanıltmak maksadıyla bu sanatı kullanmaktadır. Sofistlerin bu tavrı ne hakikat ne bilgi ne de ahlak anlayışına uygun düşmektedir. Onlar sadece kendi kazançlarını düşünen kişilerdir.³⁸ Platon'un Sofistlere yüklediği bu olumsuz imaj, etkisini felsefe tarihinde yüzyıllar boyunca sürdürecektir bir algıya sebep olacaktır.

Platon kandırma sanatı olarak gördüğü retoriği; felsefenin dolayısıyla aklın dışında görmüştür. Ona göre retorikçilerin amacı gerçeğin ortaya konması olmayıp sadece haklı çıkmaktır. Bundan dolayı da çelişkili ve karşıt fikirleri savunmaktan çekinmezler.³⁹

Ne var ki Platon *Gorgias* adlı eserinde retorları, sahtekar bir dil kullanmakla eleştirse de daha sonra *Phaedrus* adlı eserinde hakikatin peşinde olan felsefenin hizmetine sunulan bir retoriğe kapı aralamıştır. Platon bu eserinde diyalektikle birlikte kullanılan retoriğin kavramların apaçık ifade edilmesini ve insanların üzerinde bu dilin etkili olmasını ele alır.

*“...Fakat fikrimce, bu kavramlarla meşgul olmanın çok daha güzel başka bir şekli vardır: bunları kavrayabilecek bir ruha rastlayınca, oraya dialektik sanatını kullanarak, bilgiye dayanan nutuklar ekip dikmek. Öyle nutuklar ki hem kendilerini hem de ekicilerini müdafaaya yetilidirler ve kısır kalmayıp, başka ruhlarda başka nutuklar yaratacak tohumlar vereceklerdir. Böylece devam edip giden nutuklar daima yenileşen tohumları ölümsüzlüğe erdirecek ve onları içinde taşıyan, dünyanın en mesut insanı olacaktır.”*⁴⁰

Şu halde retorik, ispatlama üzerine kurulu dilden farklı olarak diyalektikle bir araya getirildiğinde bilginin iletilmesinde etkili bir görev üstlenmektedir. Bu dilsel üslup, ruhların bilgi tohumlarıyla canlı kalmasını sağlamakla birlikte ölümsüzlüğe ulaşılmasına da imkan verecektir.

Bu noktada Platon'un, Sofistlerin hakikati görelî olarak kabul ederek insanları retorik sanatıyla yanıltmalarına karşılık, bilgiyle güçlendirilmiş retoriğin insanları

³⁷ Platon, **Diyaloglar-Gorgias**, Remzi Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul, 2014, s. 53.

³⁸ Çiğdem Dürüşken, **a.g.e.**, s. 22.

³⁹ Michel Meyer, **Retorik**, Çeviren: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 11.

⁴⁰ Platon, **Phaidros**, MEB Yayınları, Çeviren: Hamdi Akverdi, İstanbul, 1997, s. 122.

hakikate ulaştırabileceği görüşünde olduğu söylenebilir. Retoriğin bilgiyle güçlendirilmesi ise söz konusu edilen varlıkların hakikati bilinerek tanımının yapılması ve ruhun tabiatının kavranılması ve buna göre ruhlara uygun sözlerin söylenmesiyle mümkün olur. Böylece retorik ister öğretme isterse de inandırma amaçlı olarak icra edilsin bilgi değeri artırılarak ispatlı bir şekilde yapılabilir.⁴¹ Ancak retorikte kullanılan sözün, varlıkların hakikatine uygun olmak zorunda olması, metaforik ifadelere bu sanatta yer verilemeyeceği anlamına gelir. Çünkü varlıkların tanımında kullanılan sözler, hakiki anlamlarında olurlarsa varlığın hakikatine uygun olur. Şu halde metaforun ne demek olduğu ve hakiki söz ile arasındaki farklılıklar üzerinde durulabilir.

2.2. METAFOR

Metafor retorik sanatının önemli bir unsuru olarak ifadeyi süsleme araçlarından olan mecaz (trope) türlerinden kabul edilir. İfadeleri daha etkili, canlı ve sanatsal hale getirmek için metaforik ifadelerden istifade edilir. Metaforik ifadelerin ilk kullanımı, dilin ortaya çıkışına kadar götürülmekle beraber kendisine terim olarak ilk defa Aristoteles'in *Poetika* ve *Retorik* adlı eserlerinde rastlanmaktadır.

Metafor kelimesi Grekçe, 'öte' anlamına gelen 'meta' ve 'taşımak' anlamına gelen 'phrein'in birleştirilmesiyle türetilen 'metaphora' sözcüğünden gelir ve bu sözcük, 'bir yerden başka bir yere götürmek' demektir.⁴² Metafor bir şeyin bazı yönlerinin bir başka şeye taşındığı ya da transfer edildiği zihinsel ve dilbilimsel süreçleri ifade eder.⁴³ Metafor, benzerlik temelli oluşturulur ve insanın yeni öğrendiklerini eski öğrendikleri vasıtasıyla ifade edebilmesine olanak sağlar. Metaforu bir meseleyi başka bir şekilde ifade etme sanatı,⁴⁴ birbirlerine benzememesine rağmen ortak bazı yönler bulunan iki şeyin, birbirlerini andıracak bir biçimde karşılaştırılması,⁴⁵ bir ifadeyi, anlamlı

⁴¹ Platon, **a.g.e.**, s. 123.

⁴² Sarp Erk Ulaş, **a.g.e.**, s. 458. George Lakoff ve Mark Johnson, **Metaforlar Hayat Anlam ve Dil**, Çeviren: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 13 (Çevirenin Önsözü). Ayrıca Bkz., Oğuz Cebeci, **Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri**, İthaki Yayınları, 2013, s. 9; Nihat Keklik, **Felsefede Metafor**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 1.

⁴³ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 9.

⁴⁴ Nihat Keklik, **a.g.e.** s. 1.

⁴⁵ Ünsal Özünlü, **Edebiyatta Dil Kullanımları**, Multilingual, İstanbul, 2001, s. 105.

bağlantısı olan bir başka ifade ile mecaz olarak anlatma,⁴⁶ bir şeyi başka bir şeye göre anlama ve tecrübe etme⁴⁷ şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bu bağlamda metaforik anlamanın, felsefi düşüncenin klasik çağında soyutun dile getirilmesinde başvurulmuş bir düşünme tarzı olduğu söylenebilir. Zira soyut olan varlığın doğrudan dile getirilmesinde sorunlarla karşılaşılırmaktaydı.

*“Metaforik anlama, somut olandan hareketle soyut olanın kavranmasına yani somutluğun, fiziksel olanın, doğrudan tecrübe edilebilir olanın aşılammaması anlamında dini, tarihsel, siyasi, edebi ve mitolojik bağlamlara ait görülmüştür. Metafizik, salt zihinsel, soyut olanın doğrudan bilinebilmesi olarak bütün metaforik anlama tarzlarını alegori statüsüne yani kavramsal olanın duyuşsal algılar içinde bulanık ve dolaylı ifadesine indirgemıştır.”*⁴⁸

Fiziksel evrenin duyuşlarla algılanmakla birlikte üzerinde düşünölüp dile getirilmesinde, apaçık anlama sahip kelimelerin kullanılması yeterince mümkün olmamaktaydı. Fizik olanın ötesinde bulunan metafizik ise doğrudan değil, ancak dolaylı bir dil ile ifade edilebilmekteydi. Bu nedenle metaforlar, doğrudan anlatılamayan her meselenin, anlatım aracı haline gelmiştir.

Buna göre metafor, benzerlik temelinde oluşturulan dilsel bir üsluptur.⁴⁹ Metaforun oluşturulma işleminde birbirine benzetilen ifadeler arasında doğrudan bir bağlantı bulunmayabilir. Fakat anlamlarının birbirlerini çağrıştırmalı özelliklerinin veya aralarında paralelliklerin bulunması gerekir.⁵⁰ Metaforun gerçekleştiği benzetme olayı basit bir benzetme olmayıp, sonucunda yeni ve derin anlamları mümkün kılmaktadır.⁵¹ Dolayısıyla metaforların kullanımı kişiye söylemek istediklerini daha az sözcükle, daha etkili ve sanatsal biçimde ifade edebilme gücünü kazandırır.

Bu bağlamda metaforun, iletişimin vazgeçilmez bir unsuru olduğu söylenebilir. Gündelik dil içinde ve edebiyatta en sık karşılaşılan kelimeler metaforik nitelik göstermektedir. Her ne kadar dil, tümüyle metaforik bir yapıda olmasa da, gündelik dilden edebi ve felsefi dile kadar her alanda metaforik ifadelerin kullanımı

⁴⁶ Hasan Çiçek, **Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana'nın Mesnevisinde Metaforik Anlatım**, AÜİFD, Cilt: XLIV, Sayı: 1, Ankara, 2003, s. 294.

⁴⁷ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 27.

⁴⁸ Burhanettin Tatar, **Din, İlim ve Sanatta Hermenötik**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47.

⁴⁹ Bilge Karamahmet, **Kuramsal İletişimde Metafor**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 67.

⁵⁰ Hasan Çiçek, **a.g.m.**, s. 294.

⁵¹ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 14.

kaçınılmazdır.⁵² Dolayısıyla metaforlar olmadan insanın kendisini ifade edebilmesinin mümkün olmadığı söylenebilir.

Metaforun anlatımı daha canlı, etkili kılmak için tarih boyunca kullanılan en önemli ifade tarzlarından biri olması, onun sadece ifadeleri süslemek için kullanılan bir söz sanatı olduğu kanaatini ortaya çıkarmıştır. Fakat gerçeğin böyle olmadığı son dönemlerde yapılan çağdaş metafor çalışmaları ile öne sürülmüştür. Açıkçası metafor dilsel bir özellik göstermenin yanında bilişsel, düşünsel ve eylemsel yönleri olan bütünlüklü bir işleve sahiptir. Çünkü dil, düşünce ve eylem birbirinden tamamen bağımsız olmayıp aralarında sürekli bir etkileşim vardır. Bu etkileşim üzerine son dönemlerde önemli çalışmalar yapılmış olup bunlara çalışmanın ilerleyen bölümlerinde temas edilecektir.

2.2.1. Türkçe’de Metafor Kavramı Üzerindeki Anlam Kargaşası

Türkçe’de metafor kelimesinin karşılığı olarak çeşitli terimler kullanılmaktadır. Bunlar ‘istiare’, ‘eğretileme’ ve ‘deyim aktarımı’ olarak ifade edilebilir. Fakat bu kavramların ne ölçüde Yunanca kökenli metafor kavramını karşılayabildikleri tartışma konusudur.

Metafora karşılık kullanılan en eski kavram ‘istiare’dir.⁵³ İstiare’nin Arapça sözlük anlamı; bir şeyi ödünç almaktır.⁵⁴ İstiare kelimesine karşılık Türkçe’de ‘eğretileme’ veya ‘iğretileme’ sözcükleri kullanılmaktadır. Eğretileme; eğreti, geçici aktarma, asıl anlamı yerine başka bir anlamda sözcüğün anlamlandırılması gibi anlamlara gelir. ‘Eğreti’ sözcüğü yerine zaman zaman ‘iğreti’ denildiği de olmuştur.⁵⁵ Kısacası eğretileme veya iğretileme, belli bir süre için, geçici olarak bir kelimenin anlamının başka bir kelimenin anlamının yerine geçmesidir.

Ayrıca metafor terimini ‘deyim aktarımı’ olarak görüp bu şekilde tanımlayanlar da vardır. Örneğin Doğan Aksan’a göre deyim aktarımı; sözcüğün ifade ettiği kavramla ve onun gösterdiği şeyle, başka bir kavram arasında benzerlik ilişkisinden dolayı ilk sözcüğün yeni kavrama aktarılmasıdır.⁵⁶ Aksan’ın yapmış olduğu bu tanıma getirilen

⁵² Kerim Demirci, **Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler**, Anı Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 247.

⁵³ Ferid Cebr, Refik el-Acem, Semih Düğaym, Gerard Gehami, **Mevsüatü Mustalahatı İlmi’l-Mantık İnde’l-Arab**, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996, s. 1222.

⁵⁴ M. Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 154.

⁵⁵ Nizamettin Uğur, **Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2007, s. 86.

⁵⁶ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2009, s. 183.

eleştiriler, genel olarak kabul gören deyim tanımından hareketle yapılmakta ve metaforun ‘deyim aktarımı’ ile karşılanamayacağı ifade edilmektedir. “Çoğunlukla tek sözcüğe ilişkin bir aktarma olan eğretilmeleri deyim aktarımı biçiminde tanımlamak, deyimle ilgili yerleşmiş tanım bakımından yanlış olduğu için kavram karışıklığına yol açmaktadır. Söz gelimi dağın eteği tamlamasındaki ‘etek’, eğretilmeli bir sözcüktür ve ne ‘etek’ ne de ‘dağın eteği’ deyimdir.”⁵⁷ Metafor kavramını ‘deyim aktarımı’ ile karşılamak ‘istiare’ ve ‘eğretilme’ kavramları kadar kabul görmemiş olmasına rağmen bazı alıntı ve aktarmalarda bu ifade karşımıza çıkabilmektedir.

Demir ise çevirisini yaptığı *Metafor Hayat ve Anlam* adlı eserin önsözünde metafor kavramı yerine istiare veya eğretilme kavramlarının kullanılamayacağını, buna gerekçe olarak da bu mecaz ifadelerin tam olarak kavramsallaşmadığını göstermektedir. Metafor bir mecaz türüdür ve mecaz yeni kelimenin gerçek anlamından sıyrılıp başka bir anlamda kullanılmasıdır. Burada sadece cümlede gerçekleşen anlam aktarımında, kelimenin gerçek kavramsal anlam kazanmadığı düşünüldüğü için eğretilme veya iğretilme olarak ifade edilmektedir. Fakat metafor kavram itibarıyla ‘bir yerden başka bir yere götürmek’ anlamındadır. Burada gerçekleşen aktarım geçici bir anlamdan çok kalıcı köklü yeni bir anlamdır.⁵⁸

Türk belagatında Yunanca metafor kavramına karşılık olarak Osmanlıca’daki yaygın kullanımı ile istiare ve cumhuriyetle birlikte ise eğretilme veya iğretilme kavramları tercih edilmiştir. Fakat bu tercihler anlam olarak metaforun özünü tam olarak yansıtmamaktadır. İstiare ve eğretilme dilde kalıcı olan bir aktarımı ve kullanımı ifade etmek yerine geçici olana karşılık gelecek anlamsal değeri taşıdığından Yunanca metafor kavramını tam olarak karşılayamadığı söylenebilir. Çünkü metafor ile gerçekleşen aktarım geçici eğreti bir aktarım olmayıp kalıcı ve köklü bir niteliktedir.

Gelinen bu noktada bir mecaz türü olarak metaforun ne olduğunun tam olarak ortaya konabilmesi için onun diğer mecaz türleri içindeki yerinin ve farkının tespit edilmesi gerekmektedir.

2.2.2. Metafor’un Mecaz Türleri İçindeki Yeri

Metafor, benzetme sanatının bir türü olarak temelde benzetmeden farklı olarak, benzetme sanatının da içinde yer aldığı bir mecaz (trope)dır. Arada bir engel bulunmak

⁵⁷ Nizamettin Uğur, *a.g.e.*, s. 87.

⁵⁸ George Lakoff ve Mark Johnson, *a.g.e.*, s. 13-14.

şartı ile bir sözün, gerçek manası dışında kalan bir manaya gelecek şekilde kullanılması ve ona işaret etmesine ‘mecaz’ adı verilmektedir. Mecaz Arapça sınırı aşma manasına gelen cevazdan türemiştir. Kök anlamı, geçilen yer demektir.⁵⁹ Yani kelimenin gerçek anlamının sınırlarının aşılp başka bir anlamda kullanılmasıdır.⁶⁰ Mecazda kullanılan kelime ile o kelimenin işaret ettiği anlam arasındaki ilişki hakikatin dışındadır.

Daha açık bir deyişle kelimelerin gerçek anlamlarından uzaklaşıp kazandıkları yeni anlam mecaz olarak ifade edilmektedir. Bu aktarımda iki kavram arasında benzetmeye dayalı alaka söz konusudur. Dolayısıyla burada benzetme (teşbih) ön plana çıkmaktadır. Teşbih kullanımı tarih içinde hem İslam belagatinde hem de Batı retoriğinde mecaz konusu içinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla mecazlar arasında önemli bir yeri olan metafor, teşbihe dayandığı için, teşbihin oluşumunu anlamadan metaforu anlamamız mümkün olmayabilir.

Teşbih herhangi bir kavramın aralarında bulunan bir münasebet dolayısıyla başka bir kavrama benzetilmesidir. *“Benzetme sözlü ya da yazılı anlatımda, bir varlığın özelliğini, başka bir varlığın ya da kavramın özelliği ile anlatma biçimidir. Bir başka deyişle de, anlama güç katmak için, aralarında gerçeklik ya da eğretilme açısından benzerlik bulunan en az iki varlıktan zayıfını güçlüsüne benzetme sanatıdır. Amaç benzeyenin anlamını daha iyi ortaya koymaktır.”*⁶¹ Teşbihe örnek vermek gerekirse ‘Ahmet aslan gibi kuvvetlidir’ cümlesinde Ahmet kuvvet yönünden aslana benzetilerek teşbih sanatı gerçekleştirilmiştir.

Teşbih sanatında herhangi bir kavrama, başka bir kavramın anlam özellikleri aktarılır. Bu sanatın kullanımındaki temel gaye anlatılmak istenileni somutlaştırmak, duygu ve düşünceleri daha tesirli hale getirmektir. Zamanla benimsenerek kalıplaşan ve yaygın bir kullanıma ulaşan teşbih ifadeleri deyimleşme özelliği göstermektedir ki bu, metaforun ilk aşaması olarak kabul edilmektedir.⁶²

Metafor ile alakalı bir diğer sanat teşhisidir. Teşhis, kişileştirmek demektir. *“Cansız hassasiyetten mahrum veya mücerret, tamamıyla zihni bir varlığı maddi ve gerçek hüviyete kavuşturacak ona hassasiyet, hayatiyet verme ve toplayıcı tabirle onu insana has vasıflarla mümtaz kılma sanatıdır.”*⁶³ Bu sanat ile insani niteliklere sahip

⁵⁹ Mevlüt Sarı, **a.g.s.**, s.256-257; M.Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 130.

⁶⁰ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 13.

⁶¹ Zeynel Kıran- Ayşe Kıran, **Dil Bilimine Giriş**, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2012, s. 345.

⁶² Doğan Aksan, **a.g.e.**, s. 183.

⁶³ M.Kaya Bilgegil, **a.g.e.**, s. 209.

olmayan canlı ve cansız varlıklar veya duygu ve düşünceler insani niteliklerle ifade edilir. İnsan dışı varlıklara insani özellikler aktarılırken de metafor yapılmış olur.

Bunlara ilave olarak alegori sanatının da metaforla ilişkili olduğu söylenebilir. Sözlü ve yazılı anlatımda alegorinin temelini metafor, teşhis ve mecaz sanatları oluşturur. Alegori soyut bir düşünceyi somutlaştıran bir söz sanatıdır. Düşüncelerin somutlaştırılması ve doğal güçlerin kişileştirilmesi olarak alegori, dünyanın anlaşılmasını kolaylaştırır. Alegorinin en çok yer aldığı türler söylenceler, dini içerikli metinler (parabol), peri masalları, hayvan masalları ve kahramanlık şiirleridir.⁶⁴

Burada metoniminin, metafor sözcüğüyle yakın anlamda kullanılan bir sözcük olduğuna değinilebilir. Lakoff ve Johnson'a göre metafor ve metonimi, farklı türden dilsel ve zihinsel süreçlerdir fakat benzerlikleri vardır. Onlara göre metafor ilkece bir şeyi diğerine göre tasavvur etme tarzıdır ve başlıca fonksiyonu anlamadır. Öte taraftan metonimi esas olarak bir referans fonksiyonuna sahiptir, yani bir şeyi diğerinin yerine geçecek şekilde kullanmamıza imkan verir. Bunun yanında metonimi aynı zamanda anlamı sağlama fonksiyonu da görür. Dolayısıyla metaforlar gibi metonimik kavramlar, dille birlikte düşünceyi, davranışı ve eylemleri belli bir yapı içinde inşa eder.⁶⁵

Buna göre metafor terimine karşılık olarak belagatta kullanılan terimlerin, tamamen aynı anlama gelmese bile yaklaşık olarak benzer anlamlar ifade ettiği söylenebilir. Zira felsefi dilde metafordan söz edildiğinde sadece dilsel bir sanattan değil, aynı zamanda varlık ve düşünce bakımından bir benzerlik ilişkisinden bahsedilmektedir. Sözelimi Antikçağ filozoflarının, özellikle varlığa dair düşüncelerini dile getirirken metaforik ifadelerden istifade ettikleri söylenebilir. Hakiki sözcüklerle kurgulanan bir dilde varlığın kendini açması veya ifşa etmesi, metaforik bir dildeki kadar mümkün olmadığından ister istemez metafora başvurulmaktadır.

2.2.3. Aristoteles Öncesi İlkçağ Düşünürlerinden Bazı Metafor Örnekleri

Felsefe tarihinde, metaforun henüz kavram olarak ortaya çıkıp ele alınmadığı dönemlerde bile onun bir ifade biçimi olarak kullanıldığına rastlanmaktadır. İlkçağ doğa filozofları doğayı anlamaya ve açıklamaya çalışırken metaforik ifadelerden yararlanmışlar ve düşüncelerini metaforlarla ortaya koymuşlardır. Doğa filozoflarının varlığın ne olduğu problemine metaforlarla cevap vermeleri önemlidir. Fakat

⁶⁴ Zeynel Kıran- Ayşe Kıran, **a.g.e.**, s. 393-394.

⁶⁵ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 61-65.

düşüncelerini metaforlarla ifade eden Aristoteles öncesi filozofların en önemlileri olarak Pythagoras (M.Ö 570-494)⁶⁶, Herakleitos (M.Ö 544-488) ve Platon (M.Ö 427-347) örnek olarak gösterilebilir.

Pythagoras'ın metaforik ifadeleri kullanması bakımından konumuna değinecek olursak, kendisi İlkçağ felsefesinde metaforlar vasıtasıyla düşüncelerini açıklayan, üslubunu güzelleştirip, fikirlerinin anlaşılmasını metaforlarla kolaylaştıran ilk filozof olduğu söylenebilir. Onun metafor örneklerinden ilkinin; dünya hayatını, spor yarışlarına benzetmesi düşüncesinde bulmak mümkündür. Ona göre dünya hayatı, spor yarışlarına benzer ve bu sahada, üç çeşit insan bulunur. Bunlar sporcular, satıcılar ve seyircilerdir. Sporcuların gayesi yarışmayı kazanmak, satıcıların gayesi para kazanmak, seyircilerin gayesi ise ne para kazanmak ne de yarışma kazanmaktır. Pythagoras'a göre filozoflar da dünya hayatında seyirciler gibi olup bitenleri sadece seyretmekle yetinirler.⁶⁷

Pythagoras'ın bir diğer metafor örneği de insan hayatındaki safhaları mevsimlere benzetmesidir. Ona göre insan hayatında dört evre vardır. Bu evrelerden ilki, ilk yirmi yılı kapsayan çocukluk dönemidir ve ilkbahar gibidir, ikinci yirmi yıllık evre, ergenlik evresidir ve yaz mevsimine benzer, üçüncü yirmi yıllık evre olgunluk dönemidir, sonbahara benzer ve dördüncü yirmi yıllık evre ise ihtiyarlık evresidir ki bu da kış mevsimine benzer.⁶⁸

İonia filozoflarından Herakleitos ise (M.Ö. 540-480), eserlerini çok güç anlaşılır, karanlık bir üslup ile özdeyişler biçiminde yazmıştır. Onun bu tavrı kendisine 'Karanlık Herakleitos' denilmesine sebep olmuştur. Kendisi, karanlık üslubunu uygun bir anlatım biçimi bulamamasından veya düşüncelerinin bulanıklığından değil, yığın olarak hor gördüğü halk kitlelerinden yapıtlarını korumak için tercih etmiştir.⁶⁹ Halk tabakasını hor gören Herakleitos, halk ile ilgili görüşlerini dile getirirken bazı metaforik ifadelerden yararlanmıştır. Ona göre halk altını değil, samanı seven merkeplere benzemektedir. Bir başka metafor örneği Herakleitos'un logos anlayışında görülmektedir. Felsefesini logos

⁶⁶ Pythagoras'ın hayat ve öğretisi üzerine güvenilir kesin bilgiler elde etmek güç olmakla birlikte hakkındaki ilk bilgiler Herakleitos tarafından aktarılır. Bilindiği kadarıyla Sisam Adasında doğmuş, genç yaşında Güney İtalya'ya göçüp Krotona'da topluluk oluşturmuştur. Bu topluluğun başarıları daha çok astronomide gerçekleşmiştir. Dünyanın yerin merkezi olmadığını savunmuşlar ve onu küre şeklinde düşünmüşlerdir. W.T. Jones, **Klasik Düşünce Batı Felsefesi Tarihi**, Çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, Cilt: 1, İstanbul, 2006, s. 52.

⁶⁷ Nihat Keklik, **a.g.e.**, s. 12; Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1998, s. 29-31.

⁶⁸ Nihat Keklik, **a.g.e.**, s. 13-14.

⁶⁹ Macit Gökberk, **a.g.e.**, s. 23-24.

(söz, akıl, düşünce) kavramı üzerine bina eden filozof, bununla Tanrı'yı kast etmesi metaforik özellik göstermektedir. Ayrıca evrende her şeyin sürekli değiştiği düşüncesine sahip olan Herakleitos⁷⁰, bu değişimlerin altında yatan sebebi ateşe bağlamaktadır. Ona göre her şey ateşin değişimleri ile meydana gelir ve her şey, bu değişimlerden sonra tekrar ateşe döner. Bu değişim ve dönüşümleri para ve mal arasındaki ilişkiye benzeten Herakleitos, burada yine metaforik ifadeden yararlanmıştır.⁷¹ Üslup olarak karanlık bir yöntemi tercih etse de görüşlerini daha iyi ortaya koyabilmek ve anlaşılabilirlik için Herakleitos da metaforik ifadelerle başvurmuştur.

Atina'nın en eski ve soylu ailelerinden birine mensup olup iyi bir eğitim alan Platon, hocası Sokrates'in felsefî düşüncelerinden etkilenmiştir. Onun eserlerinde de, metafor örnekleri bulunmaktadır. Bunlardan ilkin, onun felsefesinin en göze çarpan yönü olan idealar teorisinde görmekteyiz. Bu teoriye göre idealar (fikirler; nesnelerin kavramları) gerçektir fakat maddi nesneler ideaların ancak birer gölgesidir. Platon bu görüşünü daha kolay bir şekilde anlatabilmek üzere *Devlet* adlı eserinde mağara metaforundan yararlanmıştır.⁷² Platon mağara metaforu ile felsefî bakımdan aydınlanmamış insanları bir yeraltı mağarasında ellerinden, ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş olarak tasvir etmektedir. Bu kişiler çocukluklarından beri zincire bağlı olarak hareketsiz bir şekilde mağaranın dibinde oturmakta ve mağaranın girişinden duvara yansıyan varlıkların gölgelerini de gerçek olarak algılamaktadırlar. Platon bu metaforu ile idealardan ve nesnelerden oluşan iki ayrı dünya tasavvuru ortaya koymaktadır.⁷³ Platon'un metafora dair örneklerinden bir diğeri de balmumu örneğidir. *Theaitetos* adlı eserinde Platon; insan ruhunun balmumundan yapılmış bir levha gibi olduğunu söyler.⁷⁴ Ruh levhası üzerinde, duyularla algıladığımız maddi nesneler adeta mühür gibi iz bırakmaktadırlar. Hatırlamak ve bilmek bu ruh levhası üzerindeki izlere bağlıdır. Balmumundan yapılmış gibi olan ruhumuz üzerinde

⁷⁰ Herakleitos'a göre her şey sürekli bir oluş içindedir. Varlık aleminde kalıcı durağan hiçbir şey yoktur. Evrende mutlak bir değişim söz konusu olup, Herakleitos bunu 'Aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz' sözü ile ifade etmiştir. Çünkü ikinci kez girdiğimizde bu ırmak bütünü başka bir ırmak olup geçen süre zarfında akıp giden sular onu başka bir ırmak yapmıştır. Bkz. Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul 1998, s.24-25; Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul, 2005, s. 826.

⁷¹ Nihat Keklik, **a.g.e.**, s. 14-15.

⁷² Platon, **Devlet**, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2012, s. 231.

⁷³ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul, 2005, s.1104.

⁷⁴ Platon, **Diyaloglar-Theaitetos**, Remzi Kitabevi, 11. Baskı., İstanbul, 2014, s. 518.

hangi nesnelerin izleri daha uzun süre kalırsa onları o kadar uzun süre hatırlarız. Ruh üzerinden bu izler silinir ise unuturuz.⁷⁵

Platon, eserlerinin çoğunda metafor kullanmayı Sofistlere yakıştırmamasına ve eleştirmesine rağmen, kendisi de metaforlara başvurur. Platon, metinlerinde genel olarak felsefe ve retorik arasında temel bir ayırım yapmış ve metaforu retorik için yerleştirmiştir. Böylece gerçeği arayan felsefi söylemin, retorik tarafından hedefe gittiği yoldan saptırılacağını iddia etmiştir. Böyle bir söylemin uzantısı olarak metafor da, insan zihnini karıştırmamasından dolayı, hakikate ulaşma yolunda en büyük engellerden birisi olarak görülmüştür.⁷⁶

Felsefe tarihinde metafor düşmanlığının en büyük sebebi olarak gösterilen Platon'un düşmanlığının gerisinde metaforu, doğruluğun önündeki en önemli engellerden biri olarak görmesi ve bu sanatın en fazla süsleme amaçlı bir işlevi yerine getirebileceği noktasındaki düşünceleri yatmaktadır. Onun Sofistlere karşı durmasının arka planında da, bu yaklaşım bulunmaktadır. Her ne kadar Sofistler, bilginin göreliliğini ispatlamak üzere kendi retoriklerinde metaforik ifadeleri kullanmış olsalar bile, hakikatin dile getirilmesinde metaforlardan vazgeçilemeyeceğini Platon'un eserlerinden hareketle söylemek mümkündür. Zira Platon hem retorik hem de metaforu eleştirmekle birlikte öncelikle metaforu kendi felsefi düşüncesinin temel karakteristiği haline getirirken daha sonra retorik de bilgiyle güçlendirilmiş olarak kullanılabilirliğini söylemekten geri kalmamıştır. Onun bu düşüncesi, öğrencisi Aristoteles tarafından mantığın formel yapısı içerisinde yeniden düzenlenerek ifade edilecektir. Daha açık bir deyişle Aristoteles, mantık bilimini inşa ettikten sonra retorik, sahte iddiaların dile getirildiği nutuklar olmaktan çıkartarak, belli kurallara uyularak, sunulan sözlü ifadelerle dönüştürmüştür. Onunla birlikte metaforik ifadeler, biçimsel dil içerisinde yeniden anlamlandırılmıştır.

⁷⁵ Nihat Keklik, **a.g.e.**, s. 17-20.

⁷⁶ Bilge Karamehmet, **a.g.e.**, s. 35-38.

I. BÖLÜM

1. ARİSTOTELES'İN RETORİK VE METAFOR ANLAYIŞI

1.1. ARİSTOTELES'İN RETORİK ANLAYIŞI

Güzel ve etkili söz söyleme sanatı olarak bilinen retorik, Antik Yunan döneminde siyasal ve sosyal olayların etkisiyle ortaya çıkan bir sanattır. Sofistlerle altın çağını yaşayan retorik sanatı, Platon ile birlikte felsefi düşüncenin sınırlarından çıkartılmaya çalışılırken, Aristoteles ile yeniden varlık kazanmıştır. Başka bir ifadeyle Platon'un tamamen felsefenin dışına atmaya çalıştığı retoriğe karşı aynı hoşnutsuzluğu göstermeyen Aristoteles, bu sanatın yanlış kullanımına dikkat çekerek tarihte ilk defa felsefi bir retoriğin temelini atmıştır. Aristoteles yazmış olduğu *Retorik* adlı eseriyle, bu sanatın etkisi günümüze kadar devam eden pratik ve teorik çerçevesini ortaya koymuş ve bilimsel bir niteliğe kavuşturmuştur. Aristoteles'ten önce de retorik üzerine yapılmış çalışmalar ve eserler olmakla beraber bunlar pratik amaçlar için belirli kullanım alanları düşünülerek özellikle adli ve siyasi hitabet şeklinde düşünülmüş ve oluşturulmuştur.

Aristoteles bu sanatın nihai amacını oluşturan ikna konusunu, belirli kurallara ve metoda bağlı olmak üzere akli olarak gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Bu doğrultuda Aristoteles retoriği 'entimem' adı verdiği kıyas formunda olması gerektiğini öne sürmüştür. Onun bu yaklaşımı kendisinden sonra gelen düşünürlerce retoriğin mantık eseri olarak değerlendirilmesine ve *Organon*'la birlikte okutulan eserler arasında sayılmasına sebep olmuştur. Retorik birçok farklı disiplinle de alakalı bir içeriğe sahiptir. "*Retorik ilk bakışta edebi eleştiri, mantık, etik, politika ve hukukun ilginç bir karışımı izlenimi verir. Bu, insan yüreğinin zaaflarını ve bu zaaflarla nasıl oynanabileceğini bilen bir insan tarafından bütün bu öğelerin ustaca yapılmış bir karışımıdır.*"⁷⁷ Retorik adlı eserin temas ettiği konuların çeşitliliğine bakılırsa, bu zenginlik kendisini net bir şekilde göstermektedir.

Aristoteles retorik üzerine olan düşüncelerini üç kitaptan oluşan *Retorik* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir. *Retorik*'in ilk kitabında genel olarak retoriğin tanımına, ikna kanıtlarına ve söylev biçimlerine, ikinci kitapta karakter ve farklı duyguların tanımına, üçüncü kitapta ise biçem ve düzenleme konularına yer verilmiştir.

⁷⁷ David Ross, *Aristoteles*, Çeviren: Ahmet Arslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2011, s. 427.

Tezimizin bu kısmında Aristoteles'in *Retorik* adlı eseri temelinde Aristoteles'in retorik anlayışını ortaya koymaya çalışacağız.

Diyalektik ve retorik, birbirinin eşdeşi olarak kabul eden Aristoteles, aslında mantık karşısında bu iki disiplinin birbirinin eşiti olduğunu ima etmektedir. Yani Platon'un, felsefenin hakikati bulup çıkartmasında en güvendiği yöntemi olan diyalektiğini, Aristoteles'in retorikle eşdeğer görmesi, onun nazarında diyalektiğin kesin hakikatlere ulaştıran bir yöntem olarak görülmediğinin işaretidir. Platon, retorik karşı diyalektiği kesin hakikatin elde edilme yöntemi olarak kullanırken Aristoteles, retorikle diyalektiği eşit kabul eder. Açıkçası diyalektik, kurallarına uyularak yapılan tartışmadır. Bu, Aristoteles'in 'kesin kanıtlama yöntemi' adını verdiği kendi çıkarım biçimi gibi değildir. Çünkü bu önermeler zorunlu doğru olmadığı için bunların tam tersini ileri sürmek de mümkündür.⁷⁸

Aristoteles diyalektiği; retorik anlayışı çerçevesinde düşünersek, mantık kuralları içerisinde tartışabilme, savlarını akli olarak ortaya koyabilme olarak değerlendirmektedir. Bu tartışma neticesinde ortaya çıkacak sonuçlar da hiçbir zaman matematik ya da geometride olduğu gibi bize kesin hakikatleri vermeyecektir. Çünkü akılcı bir filozof olmasına rağmen Aristoteles'in retorik, yine de hakikatin ifade edilmesinde zorunlu bir doğruluktan bahsedilemeyeceğini söyler.⁷⁹ Dolayısıyla zorunlu olmayana dayanan ve mümkünü ortaya koyan retorik diyalektikle eşdeğer görülmesi, diyalektik yöntemle elde edilmiş sonuçların da aynı niteliğe sahip olduğunun ifadesidir.

Diğer taraftan Aristoteles'e göre retorik ve diyalektik, belli bir bilime ait olmayıp her insanın zaman zaman kullanması gerekebilir. Çünkü insan bazen görüşler üzerinde tartışma, doğrulama ya da kendisini savunma durumunda kalabilir. Böyle bir ihtiyaç durumunda ise bu sanatı kullanmak isteyenlerin yararlanabileceği sistemli bir çalışma, Aristoteles'in *Retorik* adlı eserini yazdığı döneme kadar henüz oluşturulmamıştır. Daha önce retorik üzerine çalışma yapmış olan Sofistler ise bu sanatın sadece inandırma tarzları üzerinde durmuş olup, Aristoteles tarafından retorik özünü görülen örtük kıyaslar (entimem) üzerine eğilmemişlerdir. Dolayısıyla Aristoteles açısından Sofistlerin yaptıklarının retorik sanatının özü ile bir ilgisi olmayıp amaçları

⁷⁸ Atakan Altınörs, **Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması**, Ekev Akademi Dergisi, Sayı: 49, 2011, s. 91.

⁷⁹ Hüsamettin Arslan, **Retorik, Hermeneutik ve İnsan Bilimleri**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 245.

bilhassa mahkemelerde önyargı, acıma, öfke ve benzeri coşkuları uyandırmaya çalışıp yargıcı yanıltmaktır ki bu da, doğru bir yaklaşım değildir.⁸⁰

Aristoteles retoriğin, Sofistler dönemindeki kullanım amacı ve yöntemini eleştirmektedir. Buna karşılık o, konuşmada heyecan uyandırmanın önemini göz ardı etmez. Yunan mahkemelerinde, Sofistlerin, heyecan uyandırarak yargıçıları etkilemeleri doğru değildir. Ancak bir düşüncenin toplum tarafından kabul edilmesini ve onların buna ikna edilmesini sağlamak üzere heyecan uyandırmadan faydalanılması, bir sorun teşkil etmediği gibi bizzat böyle bir araç kullanılabilir.⁸¹ Aristoteles'in ortaya koymak istediği aslında; iknanın, konuşmanın bizatihi kendisi ile gerçekleştirilmesidir.

Buna ilave olarak Aristoteles retoriğin dört çeşit faydasından bahsetmektedir. Bunlar, (1) Retorik ile, gerçek olan şeylerle doğru olan şeyler karşıtlarına üstün gelebilir. (2) Kişinin bilgiye sahip olması, söylediklerinin inanılabilirliğini artırmamaktadır. Bu noktada bu kişilerin herkesin bildiği kavramlarla ikna edilmesi gerekmektedir. (3) Retorik ile diğer sanatlardan farklı olarak karşıt sonuçlar çıkarmak mümkündür. (4) Kişi retorik sanatını ve akıl gücünü doğru bir biçimde kullanarak en büyük yararı, yanlış bir biçimde kullanarak da en büyük zararı verebilir.⁸² Aristoteles tarafından retoriğin faydalı bir sanat olduğu gayet açık bir şekilde dile getirilmektedir. Ona göre retoriğin işlevi, sadece inandırmada başarıyı elde etmek olmayıp elden geldiği kadar inandırmanın yakınına ulaşma yollarını bulmak olarak da belirlenmiştir.

Aristoteles'e göre inandırma yollarını kullanma yetisi olan retoriğin bu inandırmayı gerçekleştirebilmesi için kullanabileceği iki yöntem vardır. Bunlardan ilki; retorik sanatına ait kabul edilir. Retorik sanatına ait olan ve söylenen söz ile gerçekleşen teknik yöntemler üç adet olup bunlar konuşmacının kişisel karakterine, dinleyiciyi belli bir ruh haline sokmaya ve konuşmacının kullandığı sözcüklerin sağladığı kanıta bağlı olarak ortaya konur. İkincisi; dışsal yani teknik olmayan yöntem olarak ifade edilmektedir. İkinciye örnek olarak tanıklar, işkence altında alınan ifadeler, yazılı anlaşmalar ve benzeri gibi konuşmacının sağlamadığı daha başlangıçta var olan unsurlar gösterilebilir. Teknik olmayan yöntemler retorik sanatının özüne ait olmadığı için biz burada sadece teknik olan üç ikna kanıtı üzerinde duracağız.

⁸⁰ Aristoteles, **Retorik**, s. 33-34.

⁸¹ David Ross, **a.g.e.**, s. 419.

⁸² Aristoteles, **Retorik**, s. 36.

1.1.1. Retorikte Üç İkna Kanıtı

Aristoteles'in ifade ettiği teknik kanıtlar temelde hatip, mesaj ve dinleyicilerin farklı özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu kanıtlar, hatibin karakterine bağlı olarak ortaya konan 'ethos', iletilmek istenen mesajın akli olarak ifade edilmesine dayanan 'logos' ve dinleyici kitlenin duygusal tepkilerini dikkate alan 'pathos' olmak üzere üç adettir. Bu üç kanıtlama biçimi, retorığın hem etkili olmasına hem de akli olarak bir kanıtlama formuna dönüşmesini sağlamak amacıyla formüle edilmiştir.

Aristoteles'e göre konuşma bize konuşanın inanılacak biri olduğunu düşündürecek biçimde yapıldığında, inandırma konuşmacının kişisel karakteriyle başarılmış olur. İyi insanlara diğer insanlardan daha kolay bir şekilde inanırız. Fakat burada önemli olan nokta; bu inandırmanın konuşmacı hakkında daha önceden sahip olunan olumlu izlenimlerle değil, sanatsal bir şekilde kişinin söylemleri ile gerçekleştiriliyor olmasıdır. Aristoteles'e göre karakter yani 'ethos' inandırma noktasında en etkili olan unsurdur.⁸³ Burada ethos kişilik, davranış özellikleri, yaşam ve amaç tercihi olarak gösterilebilir.⁸⁴ Retor konuşma esnasında iknayı en iyi şekilde gerçekleştirebilmek için kendisini güvenilir biri olarak göstermek durumundadır. Dolayısıyla ethos, retorun kendisiyle ilişkilidir. Yani bu özel bir yetkinlik olmaktan ziyade dinleyicilerin üzerinde etki bırakmak üzere retorun, erdemli, doğru ve iyi tavırlar sergileyerek güven oluşturmaları ve bu güvenin bir otoriteye dönüşmesiyle mümkün olur.⁸⁵ Bunun için de konuşmacının fiziği, giyim tarzı, tavırları, konuşma şekli ve hareketleriyle hedef kitleye kendisini olabildiğince güvenilir biri olarak göstermesi gerekmektedir.

İknanın üç koşulundan ilki olan 'ethos'; konuşmacının kişisel karakteri olarak tanımlanabilir. Ethosun ortaya konma amacı retorun dinleyiciler üzerinde karakteri ile oluşturduğu olumlu izlenimlerle inandırıcılığı artırmaktır. Fakat ethos hiçbir zaman inandırıcılığı gerçekleştirmek için tek başına yeterli değildir. Bu, diğer ikna kanıtları olan 'logos' ve 'pathos'tan ayrı düşünülemez. Aristoteles'e göre retor, dinleyicinin duygularını yani pathos'u harekete geçirerek de inandırmayı gerçekleştirebilir. Çünkü kişiler mutlu olduklarında ve dostluk duygularının tesirindeyken ulaştıkları yargılarıyla

⁸³ Aristoteles, **Retorik**, s. 38.

⁸⁴ Michel Meyer, **a.g.e.**, s. 25.

⁸⁵ Michel Meyer, **a.g.e.**, s. 26.

veya düşmanlık duygularıyla yoğun oldukları zamanlardaki yargıları aynı olmamaktadır.⁸⁶ Bu nokta da retor tarafından dikkate alınmalıdır.

Bu ikna yöntemlerinden ikincisi olan pathos, dinleyicilerde belirlenen amaçlar doğrultusunda belli bir duygusal hal oluşturmaktır. Antik Yunanca'da pathos; 'duygu' anlamında kullanılmakta ve retorikte ise dinleyicilerin duygularına karşılık gelmektedir.⁸⁷ Bu kavram hislerle ve duygularla ilişkili olup retorun muhataplarının duygu yönünü etkilemesi demektir. Pathos ile retor dinleyicilerinin coşkularını uyandırarak kendi düşünceleri doğrultusunda onları ikna edebilmeyi amaçlar. İnandırımda coşkuların harekete geçirilmesi önemlidir. Aristoteles'in ifade ettiği gibi insanların mutlu ve dostluk duyguları içinde oldukları zaman ile sıkıntılı ve düşmanca duygular içinde oldukları zamandaki yargıları değişmektedir. Bu yüzden retor, dinleyicilerin her türlü tutkularını ve duygularını göz ardı etmemelidir.⁸⁸ Aristoteles dinleyicilerin duygularının önemli olduğunun farkındadır fakat bir noktada uyarıda bulunmaktadır. Ona göre retorun bütün çabasını dinleyiciler üzerinde duygusal etki yaratmaya yöneltmesi yanlıştır. Çünkü Sofistlerin yaptıkları, tam anlamıyla budur. Dolayısıyla pathos diğer iki ikna yöntemi ile desteklenmesi gerekmektedir. Retorun dinleyiciler üzerinde duygusal bakımdan en iyi etkiyi gerçekleştirebilmesi için insanların psikolojik yapıları ve sosyal ortamları hakkında da bilgi sahibi olmalıdır.

İkna yöntemlerinden üçüncüsü olan logos,⁸⁹ mantıksal düşünme ve kanıtlama biçimine karşılık gelmektedir. Retorikte inandırıcı kanıtlar yoluyla hakikati ifade edebilmek için konuşmanın kendisinde bu kanıtlama yollarından faydalanılmalıdır.⁹⁰ Yani retoriğe güvenilebilmesi için logos, etkin kılınmalıdır. Anlamına uygun olarak logos, akıl ve mantık ilkeleriyle oluşturulan argümanlara dayalı olarak oluşturulurken, retor tarafından dikkate alınan unsur hedef kitlenin zihinsel yönüdür.

Bu bağlamda Aristoteles'e göre retoriğin, söylem, rasyonellik ve dille ilişkili olduğu söylenebilir. Bu üç boyutu tanımlayan tek bir kavram vardır o da; logostur. Logos, dinleyici ve retor kendi kurallarına bağlar; dinleyiciyi güçlü argümanları ile

⁸⁶ Aristoteles, **Retorik**, s. 38.

⁸⁷ Sarp Erk Ulaş, **Felsefe Sözlüğü**, s. 501.

⁸⁸ Michel Meyer, **a.g.e.**, s. 31.

⁸⁹ Logos; doğru söz, konuşma, düşünce, us, anlam, açıklama, yöntem, neden, ilke ve bilim anlamlarına gelir. Sarp Erk Ulaş, **a.g.s.**, s. 501.

⁹⁰ Aristoteles, **Retorik**, s. 38.

ikna eder.⁹¹ Retor burada logos kanalı ile dinleyicileri rasyonel olarak etkileyebilmek ister. Bu doğrultuda kanıtlarını akli olarak oluşturur ki bunların içinde öncelikli olan kıyas ve örneklemedir. Aristoteles'in retorik sanatına yaptığı en büyük katkı olarak gösterilen kıyaslar, retoriği sahtekarlıktan çıkartmak üzere oluşturulmuş akıl yürütme formlarıdır.

Burada kısaca denilebilir ki; Aristoteles üç ikna biçimi belirlemiştir. Bunlar retorun ahlaki özelliklerini ön plana çıkaran 'ethos', dinleyicilerin coşkularını uyandırmaya dayalı olan 'pathos' ve konuşmanın akıl ve mantık ilkeleri doğrultusunda kurgulanmasını ifade eden 'logos'tur. Retorun mantıksal olarak düşünebilmesi, insanların karakterlerini, erdemlerini ve coşkularını çeşitli biçimler içinde anlayabilmesi ve tanımlayabilmesi, nedenlerini ve harekete geçirilme yollarını bilebilmesi gerekmektedir. Bu üç ikna biçimini en iyi şekilde sanatsal olarak kullanabilen bir retorun dinleyici kitleyi amaçladığı doğrultuda ikna edebilmesi mümkün olmaktadır.

1.1.2. Retorikte Söylev Çeşitleri

Aristoteles retorik sanatını konuşmaları dinleyen üç sınıf dinleyiciye göre üç bölüme ayırır. Bunlar konuşmacı, konu ve seslenilen kişidir. Konuşmanın amacını ve hedefini belirleyen dinleyicidir. Dinleyici, ya geçmiş ya da geleceğe ait herhangi bir konu üzerinde bir karar verme durumunda olan bir yargıç, ya da bir gözlemcidir.⁹² Retoriğin merkezinde konuşmanın amacını belirleyen unsur olarak dinleyici yer almaktadır. Retorun da burada dinleyiciye yönelik olarak sergileyebileceği üç tür söylev vardır. Bunlar politik, hukuki ve törensel söylevdir.

Aristoteles açısından politik bir tartışmada, bir yargı oluşturan bir insan, kendi yaşamsal çıkarları hakkında bir karar veriyor demektir. Politik hatip, önerilen bir eylem yolunun uygunluğunu ya da zararlı olduğunu tanıtlamayı amaç edinir. Politik konuşma bizleri ya bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya iter. Dolayısıyla politik söylev eylemlerle ilgilidir ve dinleyici burada gelecekle ilgili olarak kendisine sunulan fikirlerin yararlı ya da zararlı olanına göre karar vermek durumundadır.⁹³ Politik söylevcilerin üzerinde

⁹¹ Michel Meyer, **a.g.e.**, s. 11.

⁹² Aristoteles, **Retorik**, s. 44.

⁹³ Michel Meyer, **a.g.e.**, s. 18.

konuşmalar yaptığı ana konuları Aristoteles, yollar ve araçlar, savaş ve barış, ulusal savunma, dışalım ve dışsatım, ve yasalar olarak göstermiştir.⁹⁴

Retorun, dinleyicilerinin gelecekle ilgili kararlarını etkileyebilmesi için birçok konuda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bunlar “a) *Refah için gerekenler* b) *İyi ve yararlı bir şey olması için gerekenler ya da çok iyi veya oldukça yararlı sanılması için gerekenler* c) *Yönetim biçimi nedir, gelenek ve yasa nedir.*”⁹⁵ gibi sınıflandırılabilir. Ayrıca retorun dinleyicilerin gelecekle alakalı beklentileri, fikirleri ve eğilimleri noktasında da konuşma öncesi bilgi edinmesi ve konuşmasını bu doğrultuda gerçekleştirmesi retorun muhataplarını ikna etmesinde işini kolaylaştıracaktır.

Bir diğer söylev türü olan hukuki söylev mahkemelerde kullanılır ve kişi bu söylev türünde ya itham eder ya da kendisini savunur. Geçmişle ilgili olarak söz konusu olan yapılmış bir eylem vardır ve bu eylemin doğruluğu veya yanlışlığı değerlendirilir. Burada karar verecek olanlar yargıçlardır ve amaçlanan şey ise yargıçların kazanılmasıdır.⁹⁶ Aristoteles’in retoriğin daha çok mahkemelerde kasıtlı olarak retorik sanatının özü ile ilgili olmayan yöntemlerle yargıçları yanıltmaya yönelik kullanımı ile ilgili olarak eleştirilerini daha önce ele almıştık. Burada Aristoteles’in eleştirisi, tercih edilen yöntem üzerine olmaktadır. Çünkü mantık ilkelerine bağlı ve kıyas biçiminde oluşturulmuş olan argümanlar yerine, yargıçlarda merhamet, öfke, acıma ve benzeri duyguların oluşturulmak istenmesinin retorik sanatının özü ile bir alakası yoktur. Burada adli retorun yapması gereken güçlü argümanlar oluşturmaktır. Bu da ancak örtük kıyaslarla mümkündür. Dolayısıyla yargıçların örtük kıyaslara dayalı çıkarımlarla kazanılması, retorik sanatının özü ile gerçekleştirilen bir iknayı sağlamakta olup asıl tercih edilmesi gereken yöntemdir. Ayrıca Aristoteles coşkuları ele aldığı bölümde insanların yasaları çiğnemelerinin nedenleri, haksızlık edenlerin ruhsal durumları, haksızlığa uğrayanların nitelikleri gibi karakter tahlilleriyle adli hatibin argümanlarını oluştururken göz önüne alması gereken noktaları tespit etmiş olup, bu unsurların adli retorice kullanılması davasında haklı çıkmasına yardımcı olacaktır.

Törenselle söylev ise birilerini övme ya da kınama amacı taşır ve şu anki zamanla ilgilidir. Erdem ve kusurlarla ilgilenir. Konuları ise, erdem, kötülük, güzellik ve

⁹⁴ Aristoteles, **Retorik**, s. 46.

⁹⁵ Theodorakopoulos, **a.g.e.**, s. 87.

⁹⁶ Aristoteles, **Retorik**, s. 44.

çirkinlikle ilgilidir.⁹⁷ Törensel söylev kendisini daha çok ulusal kahramanları anma, cenaze törenleri ve devlet törenleri gibi etkinliklerde göstermektedir.

Buraya kadar ortaya konan kısımları değerlendirecek olursak Aristoteles ikna sanatı olarak gördüğü retoriği diyalektikle eşdeğer görmektedir. Her ikisi de herhangi bir bilime ait olmayıp herkes bir şekilde bunları kullanabilir. Retorik üç bölüme ayrılır. Bunlar konuşmacı, konu ve seslenilen kişidir. Burada konuşmanın amacını ve konusunu belirleyen dinleyicidir. Dinleyiciye bağlı olarak da üç söylev türü oluşturulur. Politik söylev gelecekle alakalı olarak fayda veya zarar esasını gözetir, dinleyicilere bir düşünceyi kabul ettirir veya vazgeçirtir. Adli söylev geçmişle alakalı olarak gerçekleşmiş herhangi bir eylemin doğruluğunu ya da yanlışlığını ortaya koymaya çalışır, bu doğrultuda itham eder ya da kendisini savunur. Törensel söylev ise herhangi birini över ya da kötüler ve daha çok şimdiki zamanla alakalıdır. Her ne kadar bu söylev tipleri hitap ettikleri farklı tür zaman, amaç ve yöntem bakımından ayrılrsa da, birbirlerinden tam manası ile bağımsız değildirler.

Retorik sanatının iknayı gerçekleştirmek için kullandığı teknik ve teknik olmayan yöntemler vardır. Teknik olmayan yöntemler daha çok adli söylevlerde kullanılmakta olup bunlar beş adettir: Yasalar, tanıklıklar, anlaşmalar, işkenceler, yeminler. Teknik yöntemler ise üç tane olup bunlar; retorun ahlaki özelliklerini ön plana çıkaran ‘ethos’, dinleyicilerin duygularına yönelik olan ‘pathos’ ve mantık ilkeleri ve akla dayalı olarak da ‘logos’tan oluşmaktadır. Burada açıklanan üç ikna kanıtı da tüm retorik türlerde ikna ve etkileme amacı doğrultusunda birlikte kullanılmaktadır. Bunlar arasında söylev türlerine bağlı olarak ikna kanıtları arasında bir ayırım yapılması söz konusu değildir.

Bu aşamaya kadar ele aldığımız konular ağırlıklı olarak retoriğin I. kitabında yer alan başlıklardır. Retoriğin II. kitabında ise farklı türden coşkular ve bunların uyandırılması, ahlaki nitelikler, çeşitli yaşlar ve yazgılarla ilgili olarak insan karakterleri tahlil ediliyor. İlerleyen bölümlerde ise; teknik ikna kanıtları içinde yer alan logos düzleminde oluşturulan tümevarımın retorikteki karşılığı olan ‘örnek’ ve kıyasın retorikteki karşılığı olan ‘entimem’ (örtük kıyas) üzerinde durulmaktadır. Retorikanın III. kitabı biçim ve düzenleme konuları üzerinde durmaktadır. İlk on iki kısım biçim konusunu ele alırken kalan kısımlarda düzenlemeye değinmektedir. Biçim konusu

⁹⁷ Theodorakopoulos, a.g.e., s. 87.

içinde dilin doğru kullanımı, iyi biçimin temeli ve etkinliği, uygunluk, düzyazı ritmi, periyodik biçim ve deyişler bulunmaktadır. Tezimizin konusunu oluşturan metaforlar, canlı ve çekici deyişler bulma yöntemi başlığında ele alınmaktadır. On üçüncü kısımdan itibaren ise düzenleme konusu işlenmekte ve bu doğrultuda bir metnin giriş, anlatı ve sonuç olarak nasıl oluşturulacağı anlatılmaktadır.

Gelinen bu noktada Retorik'in II. kitap bölümünde yer alan ve Aristoteles'in retorik sanatına en büyük katkısı olarak gösterilen örtük kıyas ve örneklerin oluşturulması ile bunlar vasıtasıyla gerçekleştirilen kanıtlama ve çürütme konusu ele alınabilir. Böylece Aristoteles'in retorikte hakiki ifadelerle retorik ifadeleri nasıl ayırttığı ve bunların bilgi değerlerini nasıl belirlediği tespit edilebilir.

1.1.3. Aristoteles Retoriğinde Örtük Kıyas ve Örneklendirme

Aristoteles'e göre retorikte kanıt yoluyla inandırmayı gerçekleştirmek isteyen herkes ya örtük kıyas ya da örnekler kullanmak zorundadır. Bunun başka bir yolu yoktur. Örneklendirme retorikte, tümevarıma karşılık gelirken, örtük kıyas ise öncülleri veya sonucu gizli olan kıyastır. Retorikte bir önermenin kanıtının, benzeri birçok örneğe dayandırılması örneklendirme olurken, gerçek bazı önermelerden hareketle, farklı bir başka önermenin de sonuç olarak her zaman ya da genellikle gerçek olması gerektiği gösterildiğinde ise bu örtük kıyasa karşılık gelmektedir. Örnekler ve örtük kıyasların kullanım alanları, uyandırdıkları tesir dolayısıyla farklılık göstermektedir. Bazı söylev biçimlerinde örnekler bazılarında ise örtük kıyaslar etkili olmaktadır. Yine bazı hatipler örnekler oluşturmada başarılı olurken bazıları ise örtük kıyaslarda başarılı olmaktadır. Örneklere dayanan söylemler örtük kıyasla oluşturulanlar kadar inandırıcı olmakla birlikte, örtük kıyaslara dayananlar her zaman daha büyük etki meydana getirmektedir.⁹⁸

Aristoteles'e göre retorik üzerine çalışma, tam anlamıyla inandırma tarzlarıyla ilgilidir. İnandırma ise bir tür gösteridir. Çünkü bir şeyin gösterilmiş olduğu düşünüldüğünde tam olarak inanılmış olur. Hatibin de burada kullanmış olduğu ise örtük kıyastır. Örtük kıyas ise yukarıda ifade ettiğimiz gibi inandırma tarzları içerisinde en etkili olanıdır. Bu kıyas, tam kıyası meydana getirenlerden daha az sayıda öncül yardımıyla oluşturulur. Çünkü eğer bu öncüllerden herhangi biri bilinen bir olguysa, tekrar etmeye gerek yoktur, dinleyici bunu kendi zihninden tamamlayabilir. Örneğin,

⁹⁸ Aristoteles, **Retorik**, s. 39.

ödülün bir taç olduğu bir yarışmada Dorieus'un galip olduğunu göstermek için, herkesin bildiği bir gerçek olan 'Olimpiyat oyunlarında ödülün bir taç olduğu' eklenmeksizin, 'Çünkü o olimpiyat oyunlarını kazandı' demek yeterlidir. Dinleyici burada Dorieus'un olimpiyat oyunlarını kazanmasından dolayı ödül olan tacı da almış olduğunu zihnen çıkarabilmektedir.⁹⁹ Aslında burada retor ile dinleyici arasında kurulan bir düşünce bağı vardır. Retor argümanlarını örtük kıyas formuyla oluştururken, eksik olan ve söylenmeyen öncüllerin dinleyici tarafından bilindiğini farz ederek oluşturur. Eğer dinleyici oluşturulan bu kıyastaki söylenmeyen öncüllerle ilgili herhangi bir malumata sahip değilse, bu kıyas istenilen etkiyi ya da Aristoteles'in ifadesi ile o büyük alkışı koparamayacaktır.

Aristoteles'in düşüncesinde retoriğin kendilerine hitap ettiği insanlar uzun akıl yürütme zincirlerini takip etme gücünden yoksun insanlardır. Bunların ikna edilmesinde kullanılan örtük kıyaslar da, öncülleri itibariyle dinleyici kitlenin seviyesine uygun olacak şekilde oluşturulmak durumundadır. Şu halde retor, olasılıkları ele almalı ve onları, felsefi öncüllerde olduğu gibi ilk ilkelerden çıkarmak yerine, kabul edilebilir olanları, doğru olarak benimseyip kısa akıl yürütmeler yapmalıdır.¹⁰⁰ Yani retorikte, kıyas oluşturulurken kullanılan öncüllerin zanna ve genel kabullere dayanması ve bunların kısa akıl yürütmeler şeklinde gösterilmesi, dinleyici kitlenin idrak seviyesine hitap edebilme amacı taşımaktadır.

Retorik kıyasların öncüllerinin zanna ve genel kabullere dayanmasının bir diğer gerekçesi; kıyasların temelini oluşturan zorunlu türden az sayıda olgu olmasıdır. Aslında bütün eylemlerin olumsal bir yönü vardır ve bunlar, zorunluluk tarafından tayin edilemez. Örtük kıyasların oluşturulduğu önermelerin bazıları zorunlu niteliğe sahip olsa da çoğu olumsaldır. Buradan ise şöyle bir sonuç çıkmaktadır. Örtük kıyasların oluşturulduğu öncüllerin gereçleri olasılıklar ve göstergeler olacaktır. Olasılık değişken sınıfına ait olup, her ne olursa olsun olan bir şeyi değil de, genellikle olan bir şeyi ifade etmektedir. Olasılık temelli öncüller ile oluşturulan kıyasların doğrulukla olan ilişkisi, tümelin tikel ile olan ilişkisiyle aynıdır. Göstergeler ise bir türün desteklediği ifadeyle olan ilişkisi, tikelin tümelle olan ilişkisinin aynıdır. Burada önemli olan nokta ise; tikel ifade eğer gerçekse, bu kanıtın çürütülmesi mümkün değildir. Tikelin tümel ile olan ilişkisine Aristoteles 'kadının sütünün gelmesi yakınlarda bir çocuk doğurduğunun

⁹⁹ Aristoteles, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁰⁰ David Ross, **a.g.e.**, s. 421.

göstergesidir' örneğini vermektedir. Burada kadının gerçekten sütünün geliyor olmuş olması yani tikel ifadenin gerçek olması, bize çürütülemez bir kanıt sağlamaktadır. Tümelin tikel ile olan ilişkisine Aristoteles 'hızlı soluk alışı, ateşi olduğunun bir göstergesidir' şeklinde bir örnek vermektedir. Kişinin hızlı soluk alıp vermesi doğru olsa bile, insan ateşi olmadan da hızlı soluk alabilir. Dolayısıyla bu şekilde kurulmuş bir kıyas her zaman çürütülebilir.¹⁰¹

Öte yandan gerçek kıyasların yanında, gerçek gibi görünen ama olmayan kıyaslar da vardır. Aristoteles bunları yanıltıcı kıyas olarak kabul etmekte ve sözde örtük kıyas olarak tanımlamaktadır. Aristoteles eserinde sözde örtük kıyaslardan örnekler vermiş ve bunların nasıl oluşturulduğu ile ilgili olarak dokuz başlık belirlemiştir.

Örneklendirme ise örtük kıyasla kanıt ileri sürmesinin mümkün olmadığı yerde başvurulmuş bir kanıt şeklidir. Hatibin örtük kıyas kullanma imkanı varsa örnekleri örtük kıyastan sonra ek kanıtlar olarak kullanması ifadeye açıklık getiren tanık etkisi katacağından buna dikkat edilmelidir. Tersine bir kullanımla örneklerin örtük kıyastan önce gelmesi ise tartışmayı tümevarım gibi göstereceğinden konuşma yapma kurallarına pek uygun olmayacaktır.

Kısacası Aristoteles retorikte kullandığı retoriksel kıyasları entimem olarak retoriksel tümevarımı da örnekleme olarak ifade etmektedir. Retorik sanatına kıyası uygulayarak retoriği sistemli hale getiren Aristoteles, bu sanatın özünün örtük kıyas olduğunu savunmaktadır. Örtük kıyas, bir kıyas şekli olup tek farkı normal şekilde oluşturulan kıyaslara göre daha kısa bir yapıya sahip olmasıdır. Bu kıyas şekli oluşturulurken kullanılan öncüller de olasılık ya da göstergelere dayanmaktadır. Bunlar bizi zorunlu doğrulara değil de, genel olarak ya da kısmen doğru olan sonuçlara ulaştırmaktadır.

1.2. ARİSTOTELES'İN METAFOR ANLAYIŞI

Metaforun kullanımı insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürülmekle beraber felsefe tarihinde metafor kullanımı; kavram olarak ifade edilmese de İlkçağ doğa filozoflarına dayanmaktadır. Varlığın ne olduğu problemine cevap arayan doğa filozofları, varlığı metaforlarla anlatmaya çalışmışlardır. Daha açık bir deyişle İlkçağ

¹⁰¹ Aristoteles, *Retorik*, s. 40-41.

filozofları, düşüncelerini izah etmek üzere çoğunlukla metaforik ifadelere başvurmuşlardır.¹⁰² Bu konuda Thales (ö. M.Ö. 546), Anaksimenes (ö. M.Ö. 528), Herakleitos, Aneximandros (ö. M.Ö. 546), Demokritos (ö. M.Ö. 370) gibi birçok filozofun eserlerinde ve düşüncelerinde kavram olarak yer almasa da, işlevsel açıdan yer alan bir çok metaforik anlatıma rastlanılmaktadır.

Felsefe tarihinde kavram olarak ise ilk defa Platon ve Aristoteles'in eserlerinde bulunan metaforun ortaya çıkışı, şiirin felsefe tartışmalarına konu edilmesi ile başlamaktadır.¹⁰³ Genel olarak bakıldığında Platon metafor üzerinde olumsuz bir görüşe sahiptir. Aslında Platon'un metafora yönelik bu olumsuz yaklaşımın temelinde şiir sanatına ve şairlere olan tepkisi yatmaktadır.¹⁰⁴ Platon her ne kadar metaforu felsefenin dışına atmak istese de kendisi düşüncelerini daha iyi ifade edebilmek adına metaforik ifadelerden yararlanmış olan düşünürlerdendir.

Platon metaforu mimesis¹⁰⁵ bağlamında yanıltıcı bir figür olarak değerlendirip olumsuz bir yaklaşım sergilerken Aristoteles metafora olumlu bir görev yükleyip metaforun temel işlevinin semantik bir boşluğu gidermek, ifadeyi sanatlı hale getirerek, söze ayrı bir güzellik ve canlılık kazandırmak olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁶ Aristoteles metaforu *Retorik* ve *Poetika* adlı eserlerinde ele almış ve dilsel bir figür olarak metaforu sistemli ve kuramsal bir şekilde ilk defa ortaya koymaya çalışmıştır. Aristoteles metaforu *Poetika*'nın XXI. bölümünde ve *Retorika*'nın özellikle biçim konusunu ele aldığı III. kitap bölümünde tanımlamış ve örneklendirmiştir.

Aristoteles'e göre metafor, bir sözcüğe kendi özel anlamı dışında başka bir anlam verilmesidir. Bu da anlamın (1) cinsten türe (2) türden cinse (3) türden başka bir türe verilmesiyle yahut da son olarak (4) bir orantıya göre olur.¹⁰⁷ Bu sınıflandırmanın ilki olan cinsin anlamının türe verilmesine örnek olarak Aristoteles 'Gemim burada duruyor' cümlesini vermektedir. Demirlemek, durmanın bir türüdür ve cins olan 'durmak' türlerinden biri olan 'demirlemek' yerine kullanılmıştır. Türün anlamının

¹⁰² Ernst Cassirer, **İnsan Üstüne Bir Deneme**, Bölüm VIII. Dil, Çeviren: Necla Arat, YKY, İstanbul, 1997, s. 136.

¹⁰³ Merve Güven, **Düşünceden Dile: Oruç Aruoba'da Metafor**, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, Sayı: 13, 2015, s. 45.

¹⁰⁴ Platon, **Devlet**, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2012, s. 233-235.

¹⁰⁵ Mimesis, taklitçilik, taklit, öykünme demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Francis Peters, **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, Çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 221

¹⁰⁶ Nihal Çalışkan, **Metaforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde Kitap Metaforları**, Dil Araştırmaları, Sayı: 4, 2009, s. 88.

¹⁰⁷ Aristoteles, **Poetika**, Çeviren: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 60.

cinse verilmesine örnek ‘Evet, binbir iyi şeyler yaptı, Odysseus’tur. Burada da ‘binbir’, ‘çok’ un bir türüdür ve tür cinsin yerini almıştır. Bir cinsin bir türünden bir başka türüne örnek ‘Bakırla onun ruhunu (kuyudan su çekercesine) çekerek’ olarak vermektedir. Bakır ile kastettiği kılıç olup su çekmeyi kesmek olarak, kesmeyi de çekmek olarak ifade etmektedir. Aynı cinse ait iki tür birbiri yerine kullanılmıştır.¹⁰⁸

Aristoteles’in son metafor örneği orantıya göre gerçekleşmektedir. Ona göre dört üyelik bir diziden, eğer ikinci (B), birinciye karşı, dördüncünün (D) üçüncüye (C) davrandığı gibi davranırsa orantı gerçekleşmektedir. Böyle bir orantı durumunda ikincinin (B) yerine dördüncü (D), ya da dördüncünün (D) yerine ikinci alınabilmektedir. Örneğin kadeh (B) ile Dionysos (A) arasındaki ilgi, kalkan (D) ile Ares arasındaki (C) ilgi gibidir. Yani kadeh (B), Dionysos’un kalkanı (A + D) ve kalkan (D) Ares’in kadehidir (B + C) şeklinde ifade edilebilmektedir. Fakat burada önemli nokta bazı metaforlarda orantılı üye için belli bir isim bulunmadığı durumlarda orantı metaforunun kullanılıp kullanılamayacağıdır. Aristoteles bunun mümkün olduğunu açıklamaktadır. Örneğin tohum serpmenin adı ekmektir, güneş ışınlarının serpilmesi için özel bir ad yoktur. Fakat güneş ışınlarının dağılmasının (serpilmesi) (B) güneşte (A) ilgisi, ekmenin (D) tohumla (C) ilgisi gibidir. Bundan ötürü ozan şöyle söyleyebilmektedir ‘Güneş, Tanrı’nın yarattığı ışınları ekiyor’ (D+ A).¹⁰⁹ Böyle bir durumu meydana getiren dildeki sözcük eksikliğidir. İşte burada metaforun önemli bir işlevi ortaya çıkmaktadır. Metafor, bilinenlerden hareketle bilinmeyenlerin ifadesi noktasında büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Dolayısıyla buradaki örnek metaforun yeni anlam ve ifade imkanlarına olanak sağladığına dair Aristoteles tarafından verilen en güzel örneklerden biri olarak gösterilebilir.

Görüldüğü üzere Aristoteles dört tür metafor belirlemiştir. Bunlardan ilk üçü basit yapılı metafor olma özelliği gösterirken dördüncüsü orantıya göre oluşturulan metafor ise daha karmaşık bir niteliktedir. Aristoteles’e göre bu dört tür metafordan en etkili, orantılı olanıdır. Bu orantı şu şekilde kurulur; dört farklı kavramdan birinciyle ikinci arasındaki ilişkinin, üçüncü ile dördüncü arasında da bulunduğu söylemek analogik bir ilişki kurmaktır.¹¹⁰

¹⁰⁸ Aristoteles, **Poetika**, s. 60.

¹⁰⁹ Aristoteles, **Poetika**, s. 60-61.

¹¹⁰ Aristoteles, **Retorik**, s. 189.

Aristoteles'e göre ne söylememiz gerektiğini bilmemiz yeterli değildir; onu gerektiği gibi söylemek zorundayız. Ona göre bir dilsel anlatım açık olur, buna karşılık, bayağı olmazsa, o iyi bir dilsel anlatımdır. Açık dilden kasıt herkes için ortak olan sözcükler ile oluşturulmuş dildir. Böyle bir dil herkes için açıklığı sağlamakla birlikte bayağılık problemini de beraberinde getirir. Dilsel anlatımı bayağılıktan kurtarmak için alışılmadık sözcüklerin kullanılması gerekmektedir. Alışılmadık sözcüklerin kullanımı ile dil, sıradanlıktan uzaklaşır ve yücelir. Alışılmadık sözcükler ile kastedilen yalnızca yabancı sözcükler değil, aynı zamanda mecazlar, uzatılmış sözcükler ve genel olarak da gündelik dilin dışında kalan şeylerdir.¹¹¹

Bayağılıktan kurtulmak için metaforlara başvurulabileceğini söyleyen Aristoteles, biçimin iyi olması için her şeyden önce açık olması koşulunu da ileri sürer. Anlatımın açık olmadığı ifadeler, kendisinden beklenen etkiyi gerçekleştirmeyeceği için; metaforların kullanımında bu hususa dikkat edilmelidir. Metaforlar, ifadeleri daha görkemli hale getirir. Çünkü insanların alışılmışın dışında olan çarpıcı şeylerden hoşlanır. Ancak gereğinden fazla kullanılan metaforlar, dili şiirselleştirme ve anlaşılması zor bir bilmece diline çevirme tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilir.¹¹²

Aristoteles metafor kullanımında yerindelik ve ustalık ararken metaforun temelinde insanın doğuştan sahip olduğu mimesis yani kopyalama yeteneğinin etkili olduğu görüşündedir. Mimesis yaratıcı bir güç olarak insanlara doğayı kopyalama ve yeniden tasvir etme imkanı sağlamaktadır. Yeniden tasvir ise metaforik bir üretim olup benzerlikler paralelinde oluşturulabilmektedir. Çünkü metafor üretmek ancak benzerlikler keşfeden sezgisel bir kavrayışla mümkün olmaktadır. Bu kavrayış sahip olunan kopyalama özelliği ile ilgilidir. İnsanlar sadece harfleri söyleyebilmeleri ile değil kopyalamaya olan üstün yetenekleri ile de hayvanlardan ayrılmaktadır. Kopyalama insanın doğuştan getirdiği içsel bir özelliğidir. *“Mimesis nasıl insanın doğuştan gelen bir niteliği ise, metafor üretmek de aynı şekilde insana doğuştan gelmiştir...”*¹¹³ İnsanın kopyalamaya olan bu yeteneği hem konuşma hem de metaforlar üretme kapasitesinin temelini oluşturmaktadır.¹¹⁴ Bu noktada mimesis Aristoteles tarafından dilsel anlatım teorisi içinde değerlendirilen metafora da kaynaklık etmektedir. Onun ifade ettiği

¹¹¹ Aristoteles, **Poetika**, s. 63.

¹¹² Aristoteles, **Poetika**, s. 63-64.

¹¹³ Bilge Karamahmet, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹⁴ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 18.

şekliyle de, dilsel anlatımın bütünlüğü içine şu bölümler girer: Harf, hece, bağlaç, tanım edatı, isim, fiil, hal (flexion) ve cümle. Dilsel anlatım anlayışı içinde en küçük anlamlı parçayı isim oluşturmaktadır. İsim, fiil ile aynı niteliklere sahip olup tek fark fiilin belli bir zamana işaret etmesine rağmen ismin zaman bildirmemesidir. Anlamlı cümleler oluşabilmesi için isim ve fiilin birlikte bulunma zorunluluğu yoktur. Fiil olmadan da isimle anlamlı cümleler oluşturulabilmektedir. İsimler ayrıca metaforlara da kaynaklık etmekte olup metaforlar ad aktarımı olarak da tanımlanmaktadır.¹¹⁵ Metaforik kullanımda gerçekleşen ad aktarımı; literal ve figüratif anlam ayrımını ortaya çıkarmaktadır.

1.2.1. Aristoteles'te Literal Anlam ve Figüratif Anlam Ayrımı

Aristoteles'e göre metafor, bir sözcüğe, kendi özel anlamı dışında bir anlam verilmesidir. Açıkçası ona göre metafor, bir sözcük sorunudur ve kavram, literal yani gerçeğe uygun olarak ifade edilmesi gerekirken, metafor ise bir sözcüğün kavramsal anlamından sapmasıdır.¹¹⁶ Burada gerçekleşen sapmanın nedeni; ifade edilmek istenen duygu, düşünce veya varlık alanının sınırsız olmasına rağmen sahip olunan sözcük dağarcığının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Kişi burada kavrama yeteneği ve ustalığı ile gerçekleştireceği bu sapmalarla yani metafor kullanımları ile kendisini ifade etmek için hem geniş anlamsal ufuklara ve sözcüksel hareket kabiliyetlerine sahip olacak hem de ifadelerini daha süslü ve sanatsal hale getirebilecektir.

Aristoteles açısından baktığımızda düşünmenin mümkün olabilmesi için isimlerin belli bir anlamı olması ve belli sınırların konulması gerekmektedir.

“Ancak eğer bu sınırlar konulmaz ve sözcüğün sonsuz anlamları olduğu söylenirse, herhangi bir akıl yürütmenin mümkün olamayacağı açıktır. Çünkü tek bir şey ifade etmemek, hiçbir şey ifade etmemektir. Sözcüklerin hiçbir şey ifade etmemeleri durumunda da insanın gerek başka insanlarla, gerekse kendi kendisiyle her türlü düşünce alışverişi ortadan kalkar. Çünkü tek bir şeyi düşünmediğimiz takdirde düşünmemiz mümkün değildir. Eğer düşünmemiz mümkünse, o halde her şey için tek bir sözcük kullanılabilir. O halde yukarda

¹¹⁵ Aristoteles, *Poetika*, s. 56-58.

¹¹⁶ Bilge Karamahmet, *a.g.e.*, s. 35.

dediğim gibi sözcüğün belli bir anlamı olduğu ve bu anlamın tek bir anlam olduğu kabul edilsin.”¹¹⁷

Dolayısıyla Aristoteles’e göre bir şeyin şöyle olması, hem de öyle olmaması mümkün değildir. Bir kavram anlam olarak ne ifade ediyorsa odur. Çünkü tek bir şey ifade etmemek hiçbir şey ifade etmemektir. Birden fazla anlam ifade eden kavramların ortaya çıkması da mümkündür fakat bunun sınırlandırılması gerekmektedir. Eğer bu sınırlandırma gerçekleşmez ise herhangi bir akıl yürütme imkanı kalmamaktadır.

Kavramların literal anlamlarından uzaklaşıp figüratif anlamlara transferi olan metaforların kullanımlarında cümle veya sözcük düzeyinde sürekli farklı anlam ve ilişkilerin ortaya çıkması metaforik ifadelerin epistemolojik değerinin sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda biz burada retorik sanatı ve klasik mantık bilimi çerçevesinde metaforların epistemolojik değerini, daha sonra da Aristoteles açısından metaforların epistemolojik değerini tahlil etmeye çalışacağız.

1.2.2. Retorikte Metafor Kullanımının Epistemolojik Değeri

Klasik mantıkta burhani kanıtlama karşısında zayıf bir bilgi değerine sahip olan retorik kanıtlamalar, burhani kanıtlamada olduğu gibi kavramsal bir dil kullanılmadığı için zayıf sayılmaktadır. Platon, retoriğin bilgi değerini tümüyle reddederken, Aristoteles, *Retorik* adlı eserinde kavramsal kanıtlamalar kadar olmasa da, yine de onun belli bir bilgi değeri taşıyabilmesi için çeşitli sınırlandırmalar getirir. Zira ona göre retorik, doğru olanlarla, adil olanlar kendi karşıtlarına göre doğal bir üstünlüğü bulunduğu için faydalıdır.¹¹⁸ Retorikte amaç muhatapların iknasıdır. Her ne kadar doğru ve adil olan şeyler karşıtlarına göre doğal bir üstünlüğe sahip olsa da, retorik sanatı iknayı en etkili şekilde gerçekleştirebilmek için teknik olan ve olmayan ikna vasıtaları ile birlikte söz sanatlarına da başvurmaktadır. Bu söz sanatlarının başında da metaforlar gelmektedir.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekirse retorikte amaç; kesin doğru bilgiye ulaşmak değildir.¹¹⁹ Dolayısıyla retorik sanatında kullanılan metaforların da herhangi bir epistemolojik kaygı ile kullanılmadıklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle retorikte, felsefede olduğu gibi, hakikat ile ilişkili olma beklenmez. Retorikte, olası olanlar veya

¹¹⁷ Aristoteles, **Metafizik**, IV. Kitap, Çeviren: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996, s. 10.

¹¹⁸ Aristoteles, **Retorik**, s. 36.

¹¹⁹ Abdulkadir Çoşkun, **İbn Sina Felsefesinde Retorik**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 42.

yaklaşık değeri olanlar ifade edildiği için mutlak hakikatin ispatlı bir şekilde ele alınması söz konusu değildir. Aslında retorun görevi, hakikati ispatlamak değil, muhataplarını ikna ederek inandırmaktır.¹²⁰ Bu düşünceden hareketle retorik sanatında teknik ikna vasıtaları ve söylev biçimleri içinde metaforun epistemolojik yönünü ve kullanım değerini tahlil edebiliriz.

Metaforların retorikteki kullanımlarının epistemolojik açıdan kendisini üç ikna kanıtı içinde gösterdiği söylenebilir. Bunları ayrı ayrı değerlendirmek gerekirse konuşma, açıklama, hesap, akıl, tanım, akıl yetisi gibi anlamları olan logos,¹²¹ ikna kanıtları içinde muhatapların daha çok aklına hitap edildiği kısımdır. Metaforlar bu aşamada farkındalık sağlamaya, konunun anlaşılmasına ve inandırıcılık amacını kolaylaştırmaya yardımcı olur.¹²² Bir diğer ikna kanıtı olan ethos; Grekçe’de karakter, adet olan veya alışıldık hayat tarzı¹²³ gibi anlamlara gelmektedir. Daha ziyade retorun kişisel karakteri olarak tanımlanmaktadır. Ethos muhatapların retor hakkında; retorun söylemlerinden hareketle ulaştıkları öngörülerini ya da izlenimleridir. Hatibin bu aşamada doğal olarak kendisini ileri sürmesi gerekeceğinden kullanacağı metaforlar da onlar üzerinde doğal bir etki bırakacaktır.¹²⁴ Son ikna kanıtı olan pathos; olay, deneyim, yaşantı, duygu, tutku, duygulanım, etkilenim, heyecan, yüklenilen vasıf, sıfat veya nitelik, öz nitelik¹²⁵ anlamındadır. Pathos hislerle bağlantılı olup¹²⁶ tutkuyu, coşkuyu işaret eden bir kavram olarak değerlendirilir.¹²⁷ Bu aşamada metafor merhamet, korku, öfke vb. gibi duygular uyandırmak ve bir şeyin önemini veya tersini ima etmek bakımından¹²⁸ muhatapların duygu yönleri ile birlikte düşünsel yönlerine de etki etmektedir.

Metaforların retorikte kullanımını söylev tipleri açısından da değerlendirmek gerekirse; adli söylev iddia veya savunma üzerine kurgulanıp amaç yargıçları etkilemek olurken, politik söylev de gelecekle ilgili olarak tartışılan herhangi bir fikrin yararlı ya da zararlı olduğu noktasında muhatapların iknası hedeflenir. Törenselleşmiş söylevde ise

¹²⁰ Fatih Tepebaşılı, **a.g.e.**, s. 19.

¹²¹ Francis E. Peters, **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, s. 208.

¹²² Fatih Tepebaşılı, **a.g.e.**, s. 75.

¹²³ Francis E. Peters, **a.g.e.**, s. 120.

¹²⁴ Fatih Tepebaşılı, **a.g.e.**, s. 60.

¹²⁵ Francis E. Peters, **a.g.e.**, s. 281.

¹²⁶ Ece Karadoğan Doruk, **İknanın Sosyal Psikolojisi**, Derin Yayınları, İstanbul, 2015, s. 87.

¹²⁷ Hayrettin Rayman, **Stilizm Reotik Poetika**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010, s. 130.

¹²⁸ Wayne C. Booth, **Kurmacanın Retoriği**, Çeviren: Bülent O. Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 102.

herhangi birini övmek yada kötülemek vardır ve daha çok şimdiki zamanla alakalıdır. Bu söylev tiplerinden her birinde metaforlar ifadelerin güzelleştirilmesinde, bir tarafın görüşünü abartıp yüceltme ve diğer tarafı olabildiğince küçümseme retoriksel amaçları gerçekleştirebilmek için kullanılabilirler.

Kısacası retorik amaç olarak apaçık burhani hakikatin dile getirilmesini hedeflemesede, savunulan görüşün inanılabilirliğini sağlam temellere dayandırmak ve muhatapların entelektüel düzeylerine hitap edebilmek için hakikatten ve onun aktarım vasıtalarından istifade etmek durumundadır. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında görülebileceği üzere metaforlar sanatsal etkileycilik adına kullanılan söz figürü olmanın yanında; hakikatin ifade edilebilmesi noktasında hem bilimin hem de felsefenin hizmetindedir. Özellikle son çeyrek asırda yapılan çalışmalar metaforların bilişsel/düşünsel yönleri olduğunu ispat etmektedir. Dolayısıyla da retorun iddia ettiği argümanların muhataplar nazarında güçlü, anlaşılır ve etkili olmasında kullanılan metaforların etkisi pozitif yönde olabilecektir.

1.2.3. Klasik Mantık Açısından Metaforların Epistemolojik Değeri

Antikçağ felsefesinde ontolojik bir dünya görüşü hakimdi ve her şeyin metafiziksel bir dünya yapısı ve fiziksel bir mekan içerisinde kendine ait asıl bir adı vardı. Bu dönemde dil düşünceye tabi kılındığı için dillerdeki farklı anlamlara sahip eşsesli ve eşanlamli kelimeler değil, sadece nesnel düşünceyi taşıyabilecek tek anlamlı kelimeler dikkate alınmaktaydı.¹²⁹ Aristoteles de bu doğrultuda bir düşünceye sahipti. Ona göre bir sözcüğün birden fazla tanımının olması mümkündür fakat bu sınırlandırılmalıdır. Bir sözcüğe sonsuz anlamlar yüklenirse herhangi bir akıl yürütme imkanı kalmayacaktır. Çünkü tek bir şey ifade etmemek hiç bir şey ifade etmemektir. Düşünce açısından da aynı durum söz konusu olup, tek bir şeyi düşünmediğimiz takdirde düşünmemiz de mümkün değildir. Dolayısıyla her bir sözcüğün belli bir anlamı olmalıdır ve bu anlamda tek bir anlama karşılık gelmelidir.¹³⁰

Antikçağ düşüncesinde yukarıda ifade edildiği gibi her bir sözcük asıl anlama sahip olarak isimlendiriliyor ve hakikati en doğru şekilde yansıtmayı isteniyordu. Peki

¹²⁹ Hasan Ayık, **Düşünceden Dile Felsefe ve Metafor**, Milet ve Nihal Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, İstanbul, 2009, s. 59.

¹³⁰ Aristoteles, **Metafizik IV. Kitap**, s. 137.

bir sözcüğün literal anlamından sıyrılıp figüratif (mecaz) bir anlama transferi olan metafor, klasik mantık bilimi temelinde hakikati doğru bir şekilde yansıtabilecek midir?

Bilindiği gibi Aristoteles doğru düşünmeyi mümkün kılacak ve zihnin hata yapmasını engelleyecek belirli ilkeler üzerinde çalışmış ve bu amaçla mantık ilmini geliştirmiştir. Buna göre Aristoteles mantığı, biçimsel ontolojik ve metodolojik bir karakterdedir. Bu mantığın ontolojik yapısı, metafizikle sıkı ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Zihnin kanunlarıyla varlığın kanunlarının aynı olması, mantık ile ontolojiyi biraraya getirmiştir.¹³¹ Aristoteles'in mantığının temelinde varlığa, düşünceye ve düşüncenin ifade aracı olan dile, belirli ilkeler koyma ve bu ilkelerle mutlak evrensel bir kesinliğe ulaşma amacı taşımaktadır. Mantık kesinliği kendisine ilke edinmişken, isimlerin ve dolayısıyla anlamların aktarımı olan, mutlaklıktan ziyade olasılıklara dayanan metaforla ilişkisi epistemolojik açıdan nasıl değerlendirilebilir? Biz metaforun mantık açısından epistemolojik değerini mantığın üç ana ilkesinden hareketle ortaya koymaya çalıştık.

Mantığın ve aklın üç ana ilkesi vardır. Bunlar özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin imkansızlığı olarak ifade edilebilir. Bu ilkelerden özdeşlik ilkesine göre *“bir şey ne ise odur. Her şey kendisinin aynıdır. A, A’dır.”*¹³² Bu ilkeye göre bir şey kendisiyle özdeşdir. Bu özdeşlik ifade edilen şeyin kendisiyle alakalı bir özelliği olup farklı şeylerin birbirine benzetilmesi ya da karşılaştırılması değildir. Mantık önermelerinin kesin bir doğruluk değerine ulaşabilmesi için öncelikle bu ilkeye sahip olması ve bu bağlamda değerlendirilmeleri gerekmektedir. Çünkü akıl yürütme esnasında terimin sahip olduğu anlam her ne ise çıkarımın sonuna kadar hep aynı anlama karşılık gelmelidir. Önermelerin sahih bir doğruluk değerine ulaşabilmeleri açısından bu zorunludur.

Fakat şurası açıktır ki metaforik ifadeler bu ilkenin dışına çıkmaktadır. Zira metaforla, birbirinden farklı iki şey arasında, mantık kurallarına uymayan bir özdeşlik ilişkisinden bahsedilmektedir. Örneğin ‘Ali aslandır’ denildiğinde, kendisi aslan olmamasına rağmen öyleymiş gibi anlamlandırılarak mantıktaki özdeşlik kuralına uyulmamaktadır.¹³³ Ali’nin Ali olduğu ifadesi olan A, A’dır özdeşlik ilkesi burada ihlal edilerek ‘Ali aslandır’ yani mantık dilinde A, B’dir denilmektedir. Doğal olarak mantık

¹³¹ İbrahim Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2014, s. 42.

¹³² İbrahim Emiroğlu, **a.g.e.**, s. 15-16.

¹³³ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 11.

bilimi açısından kabul edilemez bir durumdur. Ali her ne kadar cesareti ve gücü ile aslana benzetilse de aslanın özü ile Ali'nin özü birbirinden farklı olup, bunlar birbirlerinin yerini tutamaz ve özdeş olamazlar.

Öte yandan çelişmezlik ilkesine göre; bir şey (aynı zamanda ve aynı şartlarda) hem kendisi hem de başka bir şey olamaz yani A, A~ olmayan değildir.¹³⁴ Aristoteles bunu; “*Aynı niteliğin, aynı zamanda, aynı özneye, aynı bakımdan hem ait olması, hem de olmaması imkansızdır.*” şeklinde ifade eder.¹³⁵ Bu, ilk ilkenin devamı niteliğinde bir ilkedir ve bir şeyin hem kendisi hem de kendisinden başka bir şey olması mümkün değildir, demektir. ‘Ali aslandır’ denildiğinde; Ali, hala insan olarak düşünülüyorsa, bu ilkeye de ters düşülmektedir. Çünkü ‘Ali aslandır’ metaforik ifadesini kullanan kişi de, onun muhatabı da Ali’yi aslan olarak düşünmemektedir.

Son olarak da üçüncü halin imkansızlığı ilkesi; “*iki çelişik ifadededen biri doğru ise öteki zorunlu olarak yanlıştır, ikisi arasında üçüncü bir hal yoktur*”¹³⁶ biçiminde ifade edilir. Yani bu ilke ile bir şey ya doğrudur ya da yanlıştır. Arada başka bir seçenek ya da ihtimal yoktur. ‘Ali aslandır’ metaforik ifadesinde, Ali, aslanın asıl anlamı olan bir hayvan türü olarak kabul edilir ya da reddedilir. Aslandır yüklemi Ali öznesine ait olmadığı için böyle bir ifade, doğal olarak yanlış olacaktır. Ali’nin cesareti ya da gücünün benzerliği dolayısıyla aslan ile ilişkilendirilmesi bu ifadeyi doğru ya da yanlış arasında bir konuma yerleştiremez.

Klasik Mantık görüldüğü gibi iki değerli bir doğruluk sistemine sahiptir. Böyle bir doğruluk sisteminde bir önerme ya doğrulanır ya da yanlışlanır. Tasdik, yani doğrulama, bir şeyin başka bir şeyle bağlandığını açıklayan cümledir. İnkâr, ise bir şeyin başka bir şeyden ayrılışının açıklandığı cümle yapısıdır.¹³⁷ Başka bir ifadeyle her tasdik ve her inkar, ya doğrudur ya da yanlıştır.¹³⁸ Aristoteles mantığında önermelerin doğruluk değeri, ya tasdiğe ya da inkara götürür. Onun açısından kurallar gayet açıktır. Doğru ya da yanlış dışında başka bir seçeneğe ulaşılması mümkün değildir. Önermelerin kesin bir şekilde doğruluk değerinin ortaya konması, her şeyden önce bu

¹³⁴ İbrahim Emiroğlu, **a.g.e.**, s. 17.

¹³⁵ Aristoteles, **Metafizik**, s. 134.

¹³⁶ İbrahim Emiroğlu, **a.g.e.**, s. 18.

¹³⁷ Aristoteles, **Organon II Önermeler**, Çeviren: Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1963, s. 13.

¹³⁸ Aristoteles, **Organon I Kategoriyalar**, Çeviren: Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1963, s. 4.

önermelerin mantık ilkelerine bağlı olarak mutlak ve tek bir anlama sahip olarak ifade edilmelerini gerektirir.

Bu durumda klasik mantık ve felsefede, tek anlama sahip önermeler, doğruluk değerlerinin ifade edildiği gerçek yapılardır. Buna karşılık çok anlamlı önermeler, önerme teriminin de tanımında olduğu üzere, halis yani gerçek önermeler olmadığı söylenebilir.¹³⁹ Çok anlamlı önermelerin, hangi anlama işaret ettiği açık olmadığı için yapılan akıl yürütmelerin de doğruluğu ya da yanlışlığı muğlak olacak ve belki yanıltıcı bir yapıda olacaktır.

*“Düşünceler ancak kelimelerin, konuşan ve dinleyenlerde aynı manayı hedeflediğinde yeterli ve doğru bir şekilde iletilebilir. İnsanlar aynı kelime veya terkiplerini, farklı şeyleri kasedederek kullandıklarında bozuk bir delil veya yanlış bir sonuç ortaya çıkar.”*¹⁴⁰

Metafor çok anlamlılığı yaratan bir niteliğe sahip olduğu için ifade veya önermelerde kullananın niyetine bağlı anlam zenginliklerine kapı aralamaktadır. Bu durum mantıksal akıl yürütmelerin aradığı zemin olan, sağlam anlamsal zemine ters bir durumdur.

Bu bağlamda ilk akledilir anlamları üzerine kullanılmış kavramlarla oluşturulan öncüllerle yapılan akıl yürütmeler, kişilerin zihninde herhangi bir semantik farklılık oluşturmadan, onları belli bir anlama zorunlu olarak taşıyabileceği söylenebilir. Metaforik ifadelerle oluşturulan önermeler ise kişilerin zihninde aynı semantik bağı kuramayacağından, öncüller burada tek bir anlamı ifade eden zorunlu sonuca, kişileri ulaştıramayacak ve sonuç geçersiz olacaktır.¹⁴¹ Ayrıca Klasik Mantığa göre, tek anlamlı bir önerme, bir tek anlamı yani bir tek içlemi bulunandır. Çok anlamlı önerme ise birden fazla işleme sahiptir.¹⁴² Metaforik ifadelerle oluşturulan önermelerin, her zaman için çok anlamlılığa yol açması, yani bu kavramların literal anlamından farklı anlamlara delalet etmesi, metaforlara dayalı mantıksal önermelerin doğruluk değerlerinin tespitinde çok büyük engel oluşturur.

¹³⁹ Teo Grünberg, **Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma**, Y.KY., İstanbul 2007, s. 60.

¹⁴⁰ İbrahim Emiroğlu, **Mantık Yanlışları**, Elis Yayınları, Ankara, 2004, s. 90.

¹⁴¹ Hülya Altunya, **Klasik Mantık Açısından Hakikat ve Şiir**, Büyüyen Ay Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014, s. 115.

¹⁴² Teo Grünberg, **a.g.e.**, s. 56.

Metaforik kavramlarla oluşturulan önermelerin birden çok anlama ve işlem problemine yol açmalarının yanında bir diğer problem metaforların özsel değil, ilintisel ilişkiye dayanmalarıdır.

*“Buna karşılık metafor, iki şey arasındaki özsel ilişkiden değil de ilintisel ilişki de diyebileceğimiz, benzerlikten hareketle birinde var olan niteliği diğerine de vermek, ya da iki şeyi birbirine bağlamaktır. Bu tür çıkarımlarda, önermeleri oluşturan konu ile yüklem arasındaki bağ özsel olmadığı gibi, akıl yürütmeyi oluşturan iki öncül arasındaki ilişki de özsel değildir. Bu nedenle öncüllerin doğruluğu sonucun doğruluğunu ispatlamamakta, aksine sonucun muhtemel doğru olmasını gerektirmektedir. Bu tip öncüllerden kurulan teşbihi kıyasın sonuçları, muhtemel doğrular olarak her zaman yoruma açık olmaktadır.”*¹⁴³

Mantıksal akıl yürütmeler ile doğru sonuca ulaşabilmek için konu ve yüklem arasında kurulan bağın özsel ilişki içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Böyle bir ilişki içinde akıl yürütme gerçekleşmediğinde, nesnellikten ve kesinlikten uzaklaşmaktadır.

1.2.4. Aristoteles Açısından Metaforların Epistemolojik Değeri

Aristoteles’in *Poetika* ve *Retorik* adlı eserlerinde ortaya koyduğu şekli ile metafor temelde birbirinden farklı olan iki kavramı bir alaka ile birleştirerek, bir kavram vasıtasıyla diğerinin bilinmeyen yönlerini ortaya koymakta ve kişinin hayal dünyasında bir çok anlamın ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. Farklı anlamlara kapı açan bu aktarım kişide birçok bilişsel ve duyuşsal tecrübenin de doğmasına imkan sağlamaktadır. Aristoteles’in tanımını yaptığı ve sınıflandırdığı dört tür metafor arasında da bilişsel yönü ağır olan, bilinenden hareketle bilinmeyenin ortaya konulabileceği metafor türü analogi yolu ile oluşturulandır. Analogi yolu ile oluşturulan metaforlar da, kavramlar düzeyinde önemli bir hareket serbestliği olup cins ve türler arasında oluşturulan analogik kare ile çok farklı ilişkiler ve anlamsal canlılıklar sağlanabilmektedir.

Metaforlar ile sağlanan canlılık, yeni fikirler sağlama noktasında dinleyiciyi etki altında bırakır. Dinleyici onun ifadesiyle şöyle söylüyor gibidir: ‘Evet, elbette; hiç düşünmemiştim bunu’. Metaforik sözlerdeki canlılık, anlamın, sözcüklerin söylediği şeyin aynısı olmamasındandır. Sözcükler düşünceleri dile getirir, yeni düşünceleri de kavramak herkesin hoşuna gider. Dolayısıyla yeni düşünceleri kavramamızı mümkün

¹⁴³ Hasan Ayık, **a.g.m.**, s. 62.

kılan sözcükler en hoşumuza gidenler olacaktır. Bunlar da en iyi metaforlardan elde edilir. Örneğin, yaşlılığa ‘kuru sap’ denildiğinde, ‘yitmiş tazelik’ gibi genel bir kavram yoluyla bize yeni bir düşünce, yeni bir olgu iletir. Burada metaforlar oluşturulurken de dikkat edilmesi gereken nokta onların zorlama olmamasıdır. Yoksa onların kavranması güç olur; apaçık da olmamalıdır, yoksa istenilen etkiyi oluşturmaz.¹⁴⁴

Metafor, yeni bilgilere ulaştırmada önemlidir. Yabancı sözcüklerin, zihni şaşırttığını söyleyen Aristoteles, sıradan sözcükler yani zaten bilinen sözcüklerle, yeni bir şey ifade edilemez. Yeni bir anlam ise en iyi metaforlarla elde edilir.¹⁴⁵ Metafor yardımıyla kişi, yeni bilgilere ve fikirlere ulaşabilir ve bu nedenle metaforun bilgi değeri açısından kıymeti açıktır. Her ne kadar metaforun modern anlayışa uygun olarak bilgi değeri açısından önemine atıfta bulunulsa da, Aristotelesçi klasik metafor anlayışı metaforun bu yönünü ihmal etmiş ve modern döneme kadar metafor sadece dilsel bir figür ve söz sanatı olmanın ötesine geçememiştir.

Buna göre Aristoteles mantığı açısından mecazi dilin bilgi değerinin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁶ Metaforlar epistemolojik olarak mantığın temel ilkelerine karşı bir durumdur. Bu ilkelerden metaforun en açık şekilde uyumsuzluğunun göze çarptığı ilke özdeşlik ilkesidir. Ayrıca akıl yürütmelerin dayandığı önermelerin metaforik ifadelerle oluşturulması, çok anlamlılık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Mantığın önermelerde aradığı onların tek anlama gelecek şekilde oluşturulması ve bununla birlikte özne-yüklem ilişkisinin de, özsel olarak kurulmasıdır. Buna uymayan önermeler, nesnel bir doğruluk değerine sahip olamayacaktır. Mantık biliminin mutlak manada doğruluk değerine sahip olabilmek amacıyla kavramlarda öncelikle dikkate aldığı şey; onların literal anlamıdır. Mantığın herkes tarafından aynı şekilde anlaşılan ilk anlamlara yönelmesi, onun ilkelerinin ve nesnelliğinin gereğidir. Fakat gördüğümüz üzere metaforlar, mantığın ön koşul olarak kabul ettiği kavramların sahip olduğu ilk ve temel anlamlarından bir sapma hadisesidir. Dolayısıyla mantık açısından bu durum bir sorun teşkil etmekte olup metaforların mantık açısından epistemolojik kullanım değerini zayıflattığı söylenebilir.

¹⁴⁴ Aristoteles, **Retorik**, s. 184-185.

¹⁴⁵ Aristoteles, **Retorik**, s. 184.

¹⁴⁶ Hülya Altunya, **a.g.e.**, s. 199.

II. BÖLÜM

2. ARİSTOTELES SONRASI METAFORA FARKLI YAKLAŞIMLAR VE KLASİK METAFOR ELEŞTİRİLERİ

Aristoteles'in poetik ve retorik bir söz figürü olarak ortaya koyduğu ve sistemleştirdiği şekilde metafor anlayışının, Batı edebiyat ve felsefesinde XX. yüzyıla kadar genel kabul gördüğü ve metafora olan yaklaşımların, Aristotelesçi doğrultuda gerçekleştiği söylenebilir. Bu süre zarfında bazı farklı metafor düşünceleri ve eleştirileri ortaya çıkmış olsa da bunların hiçbirisi yeteri derecede etkili olamamış ve metafor dar bir kapsamda edebiyat/sanat alanıyla sınırlı olarak düşünülmüş ve bu şekilde değerlendirilmiştir. XX. yüzyıl ile birlikte Aristoteles'in ortaya koyduğu ve klasik metafor anlayışı olarak ifade edilen metaforun çeşitli yanlışları ve eksiklikleri gösterilerek metaforun dilsel bir figür olmaktan çok hayatın her alanında etkili olan zihinsel/düşünsel bir yapıya sahip olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde Aristoteles sonrasından başlayıp XX. yüzyıla kadar olan metafor anlayışlarını, daha sonra da belirli ortak noktalarından hareket ederek sınıflandırdığımız klasik metafora getirilen eleştirileri genel olarak ele almaya çalışacağız.

Aristoteles sonrası dönemde metafor anlayışı ile dikkat çeken ilk isim retorik ustası Quintilian'dır (M.S.35-100). Ona göre metafor bir sözcük ya da ifadenin normal anlamının sanatsal bir biçimde farklı bir anlama dönüştürülmesidir. Metafor uygun bir şekilde kullanıldığı zaman sıradan bir dili sanatsal bir seviyeye taşımaya yardım eder.¹⁴⁷

Ortaçağ Avrupa'sında ise bilhassa Hristiyanlıkla birlikte metafora ve diğer söz sanatlarına ayrı bir önem verilmiştir. Bunun altında yatan unsur "*Kutsal Kitap metaforlarla örülüdür teziyle hareket eden din adamlarının kimi zaman sözde dini gerekçelerle kimi zaman da politik nedenlerle İncil'de yer alan ifadeleri farklı biçimlerde yorumlamaları etkili olmuştur....*"¹⁴⁸ Ortaçağ'da retorik ve teoloji, metafor konusuna farklı yaklaşıp da, bu dönemde metafor konusunda ortaya koydukları görüşleri ile dikkat çeken iki isim Thomas Aquinas (1225-1274) ve Peter Ramus (1515-1572) olarak gösterilebilir.

¹⁴⁷ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁴⁸ Nihal Çalışkan, **Kavramsal Anahtar Modeliyle İki Dilli Çocuklara Metafor ve Deyim Öğretimi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 23.

Thomas Aquinas, Tanrı üzerine bilginin elde edilmesinde metaforik anlayışın önemini ortaya koymaya çalışmış ve sınırlı insani bilginiz üzerine temellenmiş metaforla, Tanrı'nın varlığını kavramamız gerektiğini iddia etmiştir.¹⁴⁹ Peter Ramus ise Aristoteles'in *Retorik* adlı eserindeki parçaları diyalektik ve retorik olarak iki başlıkta tasnif etmiş ve metaforu bir akıl yürütme ve düşünme biçimi şeklinde sunmuştur. Burada şunu belirtmek gerekirse Peter Ramus yalnızca yazılı metinleri düşünce ürünü saydığı için sözlü dildeki metaforlar, bu bakış açısına göre hiçbir değer ifade etmemektedir.¹⁵⁰ Ramus'un metaforun düşünceyle olan ilişkisini ortaya koymaya çalışması metafora olan modern yaklaşımın ilk sinyali olarak anlaşılabılır.

XVII. yüzyılda İngiliz empirist filozofları Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704) metafora karşı sergiledikleri olumsuz görüşleri ile dikkat çekmişlerdir. Thomas Hobbes *Leviathan* isimli eserinde şöyle söylemektedir:

*“Sonuç olarak insan zihninin ışığı açık sözcüklerdir, fakat belirsizlikten tümüyle arındırılmış kesin tanımlara dayalı açık sözcükler; hareket noktası akıldır; bilimin gelişmesi yöntem; insanlığın yararı amaç. Benzetmeler ve anlamsız ve belirsiz sözcükler ise ‘ignes fatui’ gibidir; ve onlara dayanarak düşünmek sayısız saçmalıklar arasında dolaşmaktır; bunların etkisi nifak ve ifşat veya istihfaftır.”*¹⁵¹

Yani metaforlar, insanı yanıltan, akıl dışı yönleri olan ifade biçimleridir. John Locke ise, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde bir retorik aracı ve hakikatin bir düşmanı olarak gördüğü figüratif konuşmayı değişkenliğinden dolayı kötülemektedir.¹⁵² Aslında onlara göre dil, varlığın bilgisini mutlak olarak bilmemize olanak sağlayacak nitelikteydi. Onlar dilin; hakikati ifade noktasında değişkenlikten ve istikrarsızlıktan uzak olup, olabildiğince açık olmasına önem vermişlerdir.

Empirik gelenekteki filozofların metafora olan bu olumsuz yaklaşımlarının temelinde subjektivizme karşı olan yaklaşımları vardır. Onlara göre kelimeler, doğru anlamlara sahip şeyler olarak görülür ve hakikatin ifadesi açısından öyle de olmak zorundadırlar. Kelimeleri metaforik biçimde kullanmak onları yanlış anlamda kullanmaktır.¹⁵³ Her ne kadar empirik gelenekteki düşünürler dilin kesin kullanımı

¹⁴⁹ Bilge Karamahmet, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁵⁰ Nihal Çalışkan, **a.g.t.**, s. 23.

¹⁵¹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çeviren: Semih Lim, YKY, 8. Baskı, İstanbul, 2010, s. 47.

¹⁵² John Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme III. Ve IV.Kitap**, Çeviren: Meral Delikara Topçu, Öteki Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 134.

¹⁵³ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 221.

üzerinde dursalar da, kendileri de eserlerinde metaforik ifadeler kullanmaktan kaçınmamışlardır.

J. J. Rousseau (1712-1778) dilin temelde metaforik olduğunu ileri sürüp, daha sonra da bunun düzeltilecek bir hata olduğuna işaret etmektedir. Metaforlar ona göre ilkel insanın korkularını dönüştürmek için başvurduğu yanılsamalardan oluşmaktadır.¹⁵⁴ G.W. Hegel (1770-1831) ise metaforların süsleyici özelliği ile insan zihninde birçok yeni imgelemler uyandırdığını, bunun ise düşünceleri dağıtarak düşünce sürecine zarar verdiğini savunmuştur.¹⁵⁵

Kant (1724-1804) metafor kavramını insan zihninin işleyişi üzerinden değerlendirerek metaforu, sentez ve şema kavramları düzleminde açıklamaya çalışmaktadır.¹⁵⁶ Kant'ın, insan zihninin işleyişi üzerinden metaforu açıklamaya yönelik değerlendirmesi, kendinden sonraki felsefecileri ve metafor konusundaki çalışmaları etkilemiştir.¹⁵⁷

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kant, Rousseau gibi filozofların düşüncesinde metaforlar dile yapılmış ilave bir unsur olmaktan çıkarılıp dilin bir niteliği olarak kabul edilmiştir. Böylece bu düşünce paralelinde metaforik ve düz anlam ayrımı da reddedilmiş olmaktadır. Bu yazarlardan etkiler taşıyan Romantiklere göre de metafor, öznenin ifade yöntemi olup, dil tümüyle metaforik özelliktedir. Romantik dönemin iki büyük şairi olarak W. Wordsworth (1770-1850) ve S. T. Coleridge (1772-1834) gösterilmektedir. Romantik anlayış metaforun Aristotelesçi klasik sınıflandırma yöntemini ve metaforun vazgeçilebilir bir unsur olduğu görüşünü reddeder. Dolayısıyla metafor, Aristotelesçi klasik yaklaşımın savunduğu gibi, dilden ayrılabilen ve çoğu kez süslemeye yönelik olarak kullanılabilen bir araç olarak görülmemelidir.¹⁵⁸

XIX. yüzyılda ilk defa Nietzsche (1844-1900) insanın düşünme sürecinin bütünüyle metaforik olduğunu iddia etmiştir.¹⁵⁹ Nietzsche metaforların oluşumunu

¹⁵⁴ Çağıl Bakacak, **Academia'da Metafor Sınavı: Platon'da Metafor Şiddet ve Siyaset**, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Sayı: 20, 2015, s. 228.

¹⁵⁵ Ömer Lütfi İspirli, **Almanca ve Türkçede Eğretilen Süreci**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 68.

¹⁵⁶ Merve Güven, **a.g.m.**, s. 46.

¹⁵⁷ Azize Reva Boynukalın, **Sanatsal İfade de Görsel Metaforlar**, (Sanatta Yeterlilik Tezi), Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara 2014, s. 25.

¹⁵⁸ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁵⁹ Özgün Koşaner, Umut Yozgat, **Türkçede Kavramsal Karmaşıklar: Düz-Eğretilen**, International Journal of Language Academy, Volume 2/4 Winter 2014, s. 196.

insanda var olan tasvir etme dürtüsü ile açıklar.¹⁶⁰ Ona göre, insanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik metafor oluşturabilme yeteneğidir.¹⁶¹ Nietzsche; hakikat olarak söze aktarılan varlık alemi bilgisinin özünde metaforlardan oluşan yanılsamalar olduğunu düşünmektedir.¹⁶²

Jacques Derrida da (1930-2004), anlam sorununa metafor üzerinden cevap aramaya çalışmıştır.¹⁶³ Derrida'nın da dil hakkındaki görüşü, Nietzsche'de olduğu gibi, dilin temelden metaforik olduğu yönündedir.¹⁶⁴ Derrida'nın metafor eleştirisi aslında kökten bir Batı metafiziği eleştirisidir. Metaforlaştırma sürecinin sabit bir metafizik zemin talep ettiğini düşünen Derrida, bu zeminin de metaforik olduğunu iddia ederek Batı metafiziğinin temellerini yapı sökümüne uğratır.¹⁶⁵

Paul Ricoeur'a (1913-2005) göre geleneksel retorik, metaforu bir mecaz (trope) olarak, adlandırma sürecindeki anlam çeşitlenmelerini tasnif eden figürlerden biri olarak sınıflandırır. Bu tanımın zımni kabulünü ortaya koymaya çalışan Ricoeur'a göre burada kelimelerin birbirinden izole edilmiş şekilde ele alınmaları gerektiği kabul edilir ve her bir kelime kendi içinde bir anlamlandırmaya sahiptir. Aristoteles'in ifadesiyle bu 'geçerli anlam' olup bununla Aristoteles, 'geçerli anlam'ın belirli bir çoğunluk için müşterek anlam ifade ettiğini ve çoğunluğun normlarınca sabitlendiğini kasteder. Dolayısıyla metaforlar da kelimelerin gündelik kullanımından sapmalardır. Peki bu sapmalar yani kelimelerin anlamlarında yaşanan çeşitlenmeler neden oluşmaktadır? Ricoeur'a göre Antik retorikçiler bu soruya ya lexical¹⁶⁶ kodda semantik bir boşluğu doldurma yahut söylemi süsleme ve onu daha hoş kılma amacı ile bu sapmaların oluştuğu cevabını verirler. Biz onları ifade edecek kelimelerden daha fazla düşünceye sahip olduğumuz için, kelimelerin sahip olduğumuz anlamlandırmalarını gündelik kullanımlarının ötesine doğru genişletmeliyiz ki bu da semantik boşluğun giderilmesi

¹⁶⁰ Madan Sarup, **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, çev. A.Baki Güçlü, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s. 75.

¹⁶¹ Svitlana Nesterova, **Mevlana'nın Mesnevi İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 32.

¹⁶² Hüsamettin Arslan, **İnsan Bilimlerine Prolegomena-Dil Gelenek Yorum**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 9.

¹⁶³ Bilge Karamahmet, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁶⁴ Sümeyra Alpaslan Danışman, **Metaforların Örgüt ve Yönetim Araştırmalarındaki Yeri: Ontolojik Epistemolojik ve Metodolojik Kabuller Işığında Bir Değerlendirme**, KAÜ İİBF Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 9, 2015, s. 48.

¹⁶⁵ Bilge Karamahmet, **a.g.e.**, s. 50-51.

¹⁶⁶ İngilizce bir kavram olup; bir dilin sözcüklerine ait olan anlamındadır. Bkz. Serap Bezmez, **Redhouse Yeni Elsözlüğü-İngilizce Türkçe**, Rehouse Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 256.

demektir. Ya da, uygun kelimelerin zaten mevcut olduğu bazı durumlarda, biz hoşagitmek ve dinleyicimizi etkilemek için metaforik ifadeler kullanmayı tercih edebiliriz.¹⁶⁷

Ricoeur klasik metafor anlayışını şu şekilde sınıflandırmıştır.

- (1) Metafor adlandırmayı ilgilendiren bir söylem figürüdür.
 - (2) O, bir adın anlamının kelimelerin lafzî anlamından saparak figüratif manada genişlemesini ifade eder.
 - (3) Bu sapmanın temelinde benzerlik ilişkisi vardır.
 - (4) Benzerliğin işlevi, aynı yerde kullanılmış olabilen lafzî anlamın yerine bir kelimenin figüratif anlamını koymayı temellendirmektir.
 - (5) Bu sebeple, figüratif anlam herhangi bir semantik yenilik sunmaz.
 - (6) Dolayısıyla metaforlar gerçeklik hakkında herhangi bir yeni bilgi sağlamaz.¹⁶⁸
- Riceour'un klasik metafora yönelttiği eleştirileri ve ortaya koyduğu metafor anlayışını daha ayrıntılı bir şekilde ileride ele alacağız.

Klasik metafor anlayışını ortaya koymaya çalışan bir başka düşünür Zoltan Kövecses olup *Metaphor* adlı eserinde klasik metafor anlayışının genel kabullerini belirlemiştir. Ona göre klasik metafor, metaforu kelimelere has bir nitelik olarak görmektedir. Bu anlayışta metaforun oluşturulma amacı bir takım sanatsal ve retoriksel amaçlardır. Metafor özel bir yeteneğe bağlı olarak iki şey arasındaki benzerliğe dayanır. Metaforlar konuşma figürü olup insan iletişiminin ve akıl yürütmenin ayrılmaz bir unsuru olmayıp gerekirse vazgeçilebilir.¹⁶⁹ Kövecses'in bir başka eleştirisi de en etkili metafor üretiminin sanatçının ya da şairin yaratıcı zekasına bağlı olduğuna dair yaygın kanaate yöneliktir. Ona göre sanılanın aksine metaforlar gündelik dil ve gündelik kavramsal sistemimize bağlı olarak sanatsal dehanın üretimine katkıda bulunmaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Paul Ricoeur, **Yorum Teorisi**, Çeviren: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 64.

¹⁶⁸ Paul Ricoeur, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁶⁹ Gökhan Yavuz Demir, **Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015, s. 129.

¹⁷⁰ Gökhan Tunç, **Kavramsal Metafor ve Şiirsel Metafor İlişkisi Bağlamında Ahmet Haşim'in Merdiven Adlı Şiiri**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 6, Sayı 11, 2014, s. 186.

Aristoteles'in şekillendirdiği klasik metafor anlayışına XIX. yüzyıla kadar getirilen belli başlı yaklaşımları ve eleştirileri genel hatları ile ortaya koymaya çalıştık. Batı düşüncesinde, klasik metafor anlayışına, her ne kadar çeşitli eleştiriler getirilmiş olsa da bu metafor anlayışı egemenliğini devam ettirmiştir. Eleştirilerin ağırlıklı kısmı metafor kullanımının dilde belirsizliğe yol açtığı ve bu tür belirsizliğin yanlış anlamalara sebebiyet vereceği korkusundan kaynaklanmaktadır. Klasik metafor anlayışına yönelik en büyük ve sistemli eleştiriler XIX. yüzyıldan itibaren başlamış olup bu yaklaşımların ortaya koyduğu eleştiriler ile klasik metafor algısı büyük ölçüde değişmiştir. Çalışmanın bu kısmında yapmış oldukları eleştiriler ile dikkat çeken bazı yaklaşımların ortak noktalarından hareketle bu yönde bir sınıflandırma yaparak değerlendirmeyi uygun gördük.

2.1. KLASİK METAFOR ELEŞTİRİLERİNİN ORTAK NOKTALARINDAN HAREKETLE SINIFLANDIRILMASI

Batı dünyasında XX. yüzyıla kadar klasik metafor anlayışı hem edebiyat hem de felsefe alanında hakim bir düşünce olmuştur. Klasik anlayış metaforu; Aristoteles'in gösterdiği doğrultuda poetik ve retorik bir figür olarak düzyazının ve şiirin sanatsal değerini artıran, lakin muğlak ve kapalı yapısından dolayı yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilecek bir niteliğe sahip olduğundan bilim ve felsefeden uzak tutulması gereken edebi bir sanat olarak düşünmüştür.

Yukarıdaki ifadeler doğrultusunda değerlendirilen klasik metafor anlayışı XX. yüzyılın başlarından itibaren bilhassa bilimsel alanda gerçekleşen ilerlemelere paralel olarak kapsamlı ve sistematik bir şekilde eleştirilere uğramıştır.

2.1.1. Metaforik Transferin Gerçekleştiği Kavramlar Arası İlişki Bakımından Yapılan Eleştiriler

Burada ele aldığımız yaklaşımlar, metaforik ifadenin oluşum sürecinde metaforun kendisini oluşturan unsurlar arasındaki ilişkileri bakımından yapılan farklı değerlendirmelerdir. Bunlar, metafor hakkında çalışma yapan felsefeciler tarafından 'yerine geçme kuramı', 'karşılaştırma kuramı' ve 'etkileşim kuramı' başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

2.1.1.1. Yerine Geçme Kuramı

‘Yerine Geçme’, metaforik ifadenin bir ‘düz anlam’ın yerine geçmek üzere kullanılmasıdır. Metaforu açıklayan kuramlar arasında bu, Aristoteles’e kadar dayandırılan en eski kuramdır. Zira Aristoteles, metaforu, *Retorik* ve *Poetika* adlı eserlerinde, bir ismin anlamının başka bir ismin anlamı altında ifade edilmesi yani onun yerine geçmesi olarak tanımlamıştı. Nitekim Max Black (1909-1988), Aristoteles’in metafor anlayışının, bu kuram çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu kuramda metafor düz dilde ifade edilmek istenen herhangi bir şey için uygun bir sözcük bulunamadığında kullanılan bir araçtır. Böyle bir kullanımla elde edilen metaforlara ‘catachresis’ -yani dilde karşılığı olmayan şeyleri, bir kelimeyle söyleyebilmek amacıyla başka bir kelimenin söylenilmesine- adı verilir ve bunlar, gündelik dilde kullanıla kullanıla zaman içinde benimsenerek ölü metaforlara dönüşebilirler. Öte yandan bu tür metaforlar, böyle bir kullanımla ifadelerin somutlaştırılmasına da olanak tanıyarak iletişimin daha etkili olmasına yardımcı olurlar. Ne var ki Black bu tür metaforların, bu kuram çerçevesinde kendisinden beklenen işlevlerinin önemsiz olduğunu öne sürmektedir.¹⁷¹ Daha açık bir ifadeyle metafor, kendisinden yeni bir anlam beklenen sözcük olması yüzünden, gündelik dilde sıradanlaşmış veya ölü hale gelmiş sözcükler, metaforik ifade olmaktan uzaklaşmışlardır.

Yerine geçme kuramına göre metafor sözcüklerin yer değiştirmesidir. Bir sözcüğün diğer bir sözcükle yer değiştirmesi benzerlik ya da örnekseme ilişkisine göre tek bir sözcük düzeyinde gerçekleşir ve metaforun rolü burada kısaltılmış bir benzerlik üzerine kurulur.¹⁷²

Aristoteles’in de bahsettiği bu tür metaforlara yönelik itirazlara değinmek gerekirse; ilk başta bu, metaforu dile ilişkin bir unsur olarak sınırlar ve insan zihninin metaforla düşünme eğilimini dikkate almaz. İkinci olarak da bu tarzda tanımlanan metaforun yeni bir bilgi sağlama olanağını reddetmesi, metaforun unsurları arasındaki bağlantıyı da sabit ve statik bir ilişki olarak tanımlamasıdır.¹⁷³ Burada Aristoteles’in kavramsal düşünmeyi ve kavramsal düşünmeye uygun dile getirmeyi esas aldığı hatırlanmalıdır. Bu yüzden retorikte de kullanılan metaforik ifadeler, tümel-tikel, cins-

¹⁷¹ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 20-21.

¹⁷² Ömer Lütfi İspirli, **a.g.t.**, s. 44-45.

¹⁷³ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 182-183.

tür ilişkisiyle belirlenerek adeta kavramsal düşünmeye yaklaştırılmaya çalışıldığından, gerek varlık gerekse de dil boyutunda anlama sınır çizilmektedir. Oysaki bu tür metaforlar, anlamı sabitleştirmesi nedeniyle kendisinden beklenen yeni anlam ufukları oluşturma görevini ifa edememektedirler.

2.1.1.2. Karşılaştırma Kuramı

Black’a göre karşılaştırma kuramı, yerine geçme kuramının bir alt kategorisidir ve bu kuram metaforların, farklı şeyler arasındaki bir benzerlik ya da analojiye dayandığını kabul eder.¹⁷⁴ Bu düşüncede metafor, gerçek bir benzetmenin kısaltılmış formu olarak anlaşılmaktadır.¹⁷⁵ Karşılaştırma kuramı, Richards ve Black gibi düşünürlerin ifade ettiği şekilde ‘benzeyen-benzetilen’ ya da ‘odak-çerçeve’ gibi ikili yapılardan hareket ederek ‘birbirini çağrıştıran farklı şeyler arasında bir özdeşlik ilişkisi kurulması’ esasına dayanır.¹⁷⁶

Metaforun odağı düz anlam taşıyan bir çerçeve içinde bulunup, düz biçimde ifade edilebilecek bir anlamı iletmeye yardım eder. Okurun görevi düz anlamı kullanarak yazarın ya da konuşmacının iletmek istediği anlamı bulmaktır. Daha önce Black’ın de ifade ettiği gibi konuşma dilinde söz konusu şey için uygun bir sözcük bulunmadığı zamanlarda kullanılan metaforlar yani ‘catachresis’ böyledir. Nitekim ‘catachresis’ düz anlam içindeki boşlukları doldurmaya yarar ve çok başarılı olursa zaman içinde ölü metaforlara dönüşerek sıradanlaşır.

Black yerine geçme kuramı ile karşılaştırma kuramı arasındaki temel farkı şu şekilde açıklamaktadır. Örneğin; ‘Richard aslandır’ cümlesi, yerine geçme kuramına göre, ‘Richard cesurdur’ anlamına gelmekte iken karşılaştırma kuramına göre ise, ‘Richard aslan gibidir’ ifadesi Richard’ın aslan gibi cesur olduğu anlamını karşılamaktadır. Kastedilen anlam anlaşılır fakat açıkça ifade edilmez. Her iki seçenekte de metaforik ifadenin düz bir ifadenin yerine geçtiği kabul edilmekle birlikte karşılaştırma kuramı daha ayrıntılı bir açıklama sağlamaktadır.¹⁷⁷

Black, karşılaştırma kuramının, Aristoteles’in metaforun bir şeye başka bir şeye ait bir ismin verilmesinden oluştuğu yolundaki görüşünden kaynaklandığı düşüncesindedir. Bu görüşe yönelik temel itiraz metaforik ifadelerin belirsiz olduğu

¹⁷⁴ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 151.

¹⁷⁵ Şule Yüksel, **a.g.t.**, s. 39.

¹⁷⁶ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 182-183.

¹⁷⁷ Şule Yüksel, **a.g.t.**, s. 39.

noktasındadır.¹⁷⁸ Aslında bu kuram, Aristoteles'in akıl yürütme türleri arasında bahsettiği analogiyi hatırlatmaktadır. İki şey arasındaki benzerlikten hareketle çıkarım yapan bu tür akıl yürütmeler, bilgi değeri bakımından zayıf olmasına rağmen retorikte kullanılabilir. Zira muhatapların kavramsal dilde anlayamadığı ifadeler, benzerlikleri karşılaştırarak bir çıkarım yapıldığında daha açık hale gelebilir. Ancak böyle bir çıkarımı, yine de retorikte kullanılmalıdır. 'Yerine geçme' kuramının bir alt kategorisi olarak gösterilen 'karşılaştırma kuramı' da 'yerine geçme' kuramına benzer nitelikte olup yukarıda bu kurama yöneltmiş olan eleştiriler aynı şekilde karşılaştırma kuramına da yöneltilmektedir.

2.1.1.3. Etkileşim Kuramı

Etkileşim kuramı ilk defa Richards tarafından ifade edilmiş fakat daha sonra Black tarafından geliştirilmiştir.¹⁷⁹ Bu kuramda, metaforik ifade de birden fazla düşüncenin etkileşime girdiği ve ortaya çıkan anlamın da bu etkileşim sonucu meydana geldiği öne sürülür.

Richards'ın ortaya koyduğu bu kurama göre, metaforik bir ifadede birlikte faaliyet gösteren ve bunların karşılıklı etkileşimi sonucu bir anlam kazanan iki düşünce vardır. O, metaforu geleneksel işlevi olarak gösterilen retorik ve poetik bir figürden yeni anlamlar ortaya çıkarmaya doğru geliştirmiştir. Richards, herhangi bir metaforun içerdiği anlam düz anlamlı olarak ifade edildiğinde her zaman 'anlam kaybı' ile karşılaşılacağını ifade ederek metaforun anlamsal zenginlik yönüne vurgu yapmıştır.¹⁸⁰

Bu kuramın bir diğer temsilcisi Black etkileşim kuramının temel yapısını şu şekilde sıralamaktadır:

- 1-Metaforik bir cümlede temel özne ve yardımcı özne olmak üzere birbirinden farklı iki özne bulunmaktadır.
- 2-Temel özne ve yardımcı özneler kendileri bir şey olmaktan çok, bir şeylere ait sistemler kurarlar.
- 3-Metafor, yardımcı öznenin çağrışımlarının temel özneye ilişkilendirilmesiyle meydana gelir.

¹⁷⁸ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 152.

¹⁷⁹ Todorov, Tzvetan. **"Synecdoques"**, Çeviren: Fırat Caner, GAU J. Soc. & Appl. Sci., 4(7), 2008, s. 52.

¹⁸⁰ Svitlana Nesterova, **a.g.t.**, s. 35.

4-Meydana gelen çağrışımlar genel olarak yardımcı öznenin ortak düşündürdüklerinden oluşur, fakat uygun durumlarda metaforu oluşturan tarafından yapılan sapmaları da ihtiva eder.

5-Metafor ‘olağan haller’ de yardımcı özneye uyarlanacak ifadeleri ima ederek ‘temel öznenin’ bir takım özelliklerini öne çıkarabilir veya gizleyebilir.

6-Eğer temel öznenin bir takım özelliklerinde seçme veya düzenleme yapılmış ise bu sözcükle aynı aileden olan diğer sözcüklerde de anlam kaymaları olabilir.

7-Bu türde zorunlu olarak ortaya çıkan anlam kaymalarının ne basit bir temeli ne de metaforların kullanılmasını veya kullanılmamasını açıklayan tam bir neden vardır.¹⁸¹

Black, metaforların bilişsel yönüne etkileşim kuramı ile dikkat çekmektedir. Ona göre metaforlar X ve Y arasında bir etkileşim yaratma süreci olup bu süreç sonunda yeni anlamlar üretilmektedir. Metaforlar yaratıcıdır, çünkü dikkatimizi bilinen benzetmenin ötesine çekerek, daha önce fark edilmemiş yeni benzetmelere ulaştırmaktadır.¹⁸²

Black aynen Richards’ın savunduğu gibi, metafor kullanımında, beraber aktif olan ve anlamı bu etkileşimin sonucu ortaya çıkan iki farklı şeyin düşüncesine sahip olduğunu ifade etmektedir. Örneğin Black’a göre “Yoksullar Avrupa’nın zencileridir” cümlesi bağlam içersinde değerlendirildiğinde, odak sözcük olan ‘zenciler’in yeni bir anlam kazandığı ifade edilebilir.¹⁸³

Black’ın metafor düşüncesinde bir başka önemli nokta ortak düşünce sisteminin önemidir. Black bununla ilgili olarak ‘İnsan bir kurttur’ cümlesini incelemektedir. Bu cümlede iki özne vardır, bunlar temel özne olan insan ve yardımcı özne olan kurttur. ‘İnsan bir kurttur’ metaforik ifadesi kurtlarla ilgili herhangi bir bilgisi olmayan kişiye istenilen anlamsal etkiyi uyandıramayacaktır. Çünkü kişinin burada bilmesi gereken bir arada ele alınan ortak düşünceler sistemidir. Ortak düşünce sistemi, metaforun etkili olması için önemli bir etkidir ve her zaman o toplumdaki bireylerin ilk akla getirdiği şey ile ilgilidir. Bu yüzden bir toplumda işlerliği ve etkisi olan bir metafor bir başka

¹⁸¹ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁸² Yurdanur Salman, **Dilin Düş Evreni: Eğretileme**, Kitaplık Aylık Edebiyat Dergisi, 2003, Sayı: 65, s. 54.

¹⁸³ Şule Yüksel, **a.g.t.**, s. 35.

toplumda aynı anlamsal etkiyi oluşturmazabilir. Bir sözcüğün gerçek anlamı, o sözcüğü kullanan topluluğun bireylerinin sahip oldukları ortak inanışlara ve kültüre bağlı olarak oluşur ve yaygınlaşır.¹⁸⁴

Metafor bu kuramda karşılıklı etkileşimle anlam kazandığından ‘metaforik ifade’ olarak tanımlanmaktadır. Metaforik ifadeler belirli bir sözcük veya cümlelerden oluşmayıp birincil ve ikincil öge’den ibarettir. Metaforik bir kullanımda ikincil ögenin bir parçası olan belirli bir cümle kültürel bellekle ilişkilendirilerek birincil ögeye yansıtılır. Burada anlam etkileşim yoluyla ve içerik ilişkisiyle yapılandırılarak ortaya çıkar, dolayısıyla bu metaforun sözcük düzeyinde açıklanmasını imkansızlaştırır.¹⁸⁵

Metafor etkileşim kuramına göre sözcük düzeyinde bir anlam gerçekleşmesi olarak değil cümle bağlamında meydana gelir. Burada metafor ve bağlam arasındaki anlamsal ilişki kişi tarafından yorumlanarak anlaşılır. Dolayısıyla etkileşim kuramı güçlü bir bilişsel düşünceyi de içermektedir. Aslında etkileşim kuramı bu yönüyle metafora yönelik bilişsel yaklaşımların da öncüsü durumundadır.¹⁸⁶ Metaforun bilişsel yönünü ön plana çıkaran bu düşünceler Aristoteles’in metafor oluşturmağın üstün bir yetenek ve parlak bir zekaya dayandığına dair söylemiyle paralellik göstermektedir.

Metaforu açıklayan kuramları genel olarak değerlendirmek gerekirse yerine geçme kuramı Aristoteles’e kadar dayanan en eski kuramdır. Bu kurama göre metafor sözcüklerin yer değiştirmesidir. Bu değişim benzerlik ve örnekleme ilişkisi üzerinden tek bir sözcük düzeyinde gerçekleşir. Metaforu karşılaştırma olarak ele alan kuramda metafor, metaforun iki terimi arasında karşılaştırma yaparak keşfedilmesi gereken bir benzerliğe dayanır. Etkileşim kuramında ise metaforu oluşturan konu terim ve araç terim çağrışımlarla birbirine bağlıdır. Bu çağrışımlar etkileşim içerisinde olup daha önce iki teriminde sahip olmadığı yeni anlamlar oluşturmaktadır. Bu da metaforun bilişsel yönünü ortaya çıkarmaktadır.

2.1.2. Metaforik Transferin ‘Cümle’ ya da ‘Söylem’ Düzeyinde Gerçekleşmesine Yönelik Eleştiriler

Metaforik ifadeler sözcüklerde olabildiği gibi, cümle ya da genel olarak söylem biçiminde de olabilir. Bu tür metaforik ifadeler, değerlendirildiğinde anlamsal ve

¹⁸⁴ Şule Yüksel, **a.g.t.**, s. 36-37.

¹⁸⁵ Ömer Lütfi İspirli, **a.g.t.**, s. 47.

¹⁸⁶ Ömer Lütfi İspirli, **a.g.t.**, s. 49.

yapısal olarak eleştiriye uğradığı görülmektedir. Bu metafor türünü eleştirenler arasında dikkat çeken isimler, Richards, Black ve Ricoeur'dur.

2.1.2.1. Ivor Armstrong Richards'ın Eleştirileri

Richards (1893-1979) metafor üzerine çalışan XX. yüzyılın en önemli düşünürlerindendir. İlk defa çağdaş metafor çalışması yapan ve bu konuda teori geliştiren kişidir. Geleneksel metafor anlayışında metaforun dilsel bir figür olarak ele alınmasına karşı çıkmış ve metaforun epistemolojik yönünü ortaya koymaya çalışmıştır.

Richards, metaforu bir yardımcı araç veya süs olmaktan ziyade, dilin her yerinde bulunan bir temel unsur olarak görmektedir. Metafor olmaksızın dilin, işlevlerini aksatacağını söyleyen Richards, insanın düşünme sisteminin metaforik olduğunu öne sürmüştür.¹⁸⁷

Richards'ın metafor anlayışı iki terimi ve bununla bağlantılı olarak iki düşünceyi bir arada bulundurur. Bunlar ana unsur 'tenor' ve yan unsur 'taşıyıcı' olarak adlandırılmaktadır. Metaforik bir ifade de 'taşıyıcı' ve 'konu' birlikte bulunurlar. Konu ana özne, taşıyıcı ise metaforun ana özneye aktarıldığı sözcük veya imgedir. Taşıyıcı'nın görevi burada konu'yu açıklamaktır. Metaforun oluşturulması taşıyıcının konuya anlamsal özellikleri aktarmasına dayanır. Bu aktarım sürecinde bağlam anlamsal keşiflere ulaşmada kişiye yardımcı olmaktadır.¹⁸⁸

Richards'a göre metaforik anlam aktif olan iki düşüncenin karşılıklı etkileşiminden meydana gelen dinamik bir süreçtir. Bu etkileşimde anlamın ortaya çıkması, esasında benzeyen ve benzetilenin etkileşime girmesi ile oluşmaktadır. Bu süreçte etkili olan sözcüklerin tek başlarına düz ya da yan anlamları olmadığını bunların söylem içinde bir bütün olarak anlam kazandıklarını düşünmektedir.¹⁸⁹ Dolayısıyla Richards bu düşüncesiyle metaforun sözcük ya da cümleye bağlı olarak değil, söyleme ait bir unsur olarak meydana geldiğini kabul etmektedir.

2.1.2.2. Max Black'ın Eleştirileri

Metafor konusu üzerine araştırmaları ile dikkat çeken düşünürlerden olan Black'a göre "..... bir tümceyi metafor olarak ifade etmek aslında anlamıyla ilgili bir

¹⁸⁷ Svitlana Nesterova, **a.g.t.** s. 34-35.

¹⁸⁸ Ömer Lütfi İspirli, **a.g.t.**, s. 35.

¹⁸⁹ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 152-158

şey söylemektir. Metafor sözdizimine (syntax) ait değil, anlambilime (semantics) ait bir terim olarak değerlendirilmelidir.”¹⁹⁰ Black, araştırmalarında metaforun işleyişi açısından önem taşıyan odak (focus) ve bağlamsal çerçeve (frame) diye iki kavram tanımlamıştır. Ona göre, karşılıklı etkileşimde bulunan bu kavramlar, uyandırdıkları çağrışımlarla iki terimin de sahip olmadığı yeni bir anlam yaratır.¹⁹¹

Black’a göre, metafor kullanımı içeren bir tümcede, metaforik olarak kullanılan sözcüğe metaforun odağı (focus), bu sözcüğün içinde bulunduğu tümcenin kalan kısmına çerçeve (frame) adı verilmektedir. Burada odağın anlamı çerçevenin anlamıyla etkileşim içerisine girer ve yeni bir anlam olayı gerçekleşir. Dolayısıyla bir tümceye metafor örneği diyebilmek, anlamıyla ilgili bir şey söylemektir.¹⁹²

Anlaşıldığı gibi Black metaforun oluşum sürecinde etkili olan iki kavramı odak (focus) ve çerçeve (frame) olarak belirlemiştir. Burada metaforik ifadeyi barındıran kavram odak, odağın yerleştiği cümle bütünü de çerçeve olarak gösterilmektedir. Odak burada çerçeve ile etkileşime girer ve buradan yepyeni bir anlam meydana gelir.

Black’ın metafor açısından önemi metaforları yerine geçme, karşılaştırma ve etkileşim olarak üç kuram ile tanımlamasıdır. O, yerine geçme kuramında özellikle bilimde birçok metaforun varlığını, metaforun tam ve düz söylenemeyen şeyleri ifade edebiliyor olmasına bağlamaktadır. Örneğin birçok disiplinde terim yerine kullanılan metaforlar, bunların metaforik olmayan alternatiflerinin bulunmamasından kaynaklanır. Karşılaştırma kuramına göre, metafor; okurun metaforun iki terimi arasında bulup çıkarması gereken bir benzerlikten ibarettir. Etkileşim kuramında ise Richards ile aynı düşünen Black, metafordaki ‘konu terimi’ ile ‘araç terimi’nin bir dizi çağrışımlarla birbirine bağlı olduğunu savunmaktadır.¹⁹³ Konu terimi ile araç terimin karşılıklı etkileşim içinde olması ve bunların bağlamsal düzeyde anlam kazanması metaforun geleneksel kullanımındaki algısal yeri olan sözcük düzeyinden çıkarıp cümle düzeyine taşımıştır.

Black’a göre metaforlar sözcük düzeyinden çıkıp cümle düzeyinde bütünlüklü bir yapıya dahil olup metaforun açık olmayan kapalı yapısı, bu yapı dahilinde bağlam düzeyinde açık ve anlaşılabilir olmaktadır. Metaforların bağlam düzeyinde anlam

¹⁹⁰ Merve Güven, **a.g.m.**, s. 46.

¹⁹¹ Svitlana Nesterova, **a.g.t.**, s. 36.

¹⁹² Şule Yüksel, **a.g.t.**, s. 30.

¹⁹³ Svitlana Nesterova, **a.g.t.**, s. 35.

olanaklarına sahip olması onları bambaşka bir çerçeveden ve perspektiften görülebilmelerine ve dolayısıyla yepyeni anlamsal keşiflere ulaşılabilmesine imkan tanımaktadır. Bu anlamsal zenginlik sözcük bazında değil cümle bütünlüğünde gerçekleşmektedir.¹⁹⁴

2.1.2.3. Paul Ricoeur'un Eleştirileri

Ricoeur (1913-2005) klasik metafor anlayışına önemli eleştiriler getirmiş ve bu anlayışın önemli bir revizyon olmadan kendisinden beklenen rolü yerine getiremeyeceğini ifade etmiştir. Ona göre bu önemli revizyon ilk başta metafor problemini kelime semantiğinden cümle semantiğine taşımaktır.¹⁹⁵

Ricoeur, klasik anlayışta olduğu gibi metaforun basitçe bir adlandırma kazası ve kelimelerin anlamlandırılmasındaki bir yer değiştirme olduğu düşüncesine karşı çıkar. Ona göre anlam üretimi kelime düzeyinde değil, tam bir ifade ve cümle düzeyinde gerçekleşir. Metafor, kelime semantiğinden önce cümle semantiği ile ilgilidir. Ona göre metafor sadece bir ifade içinde anlamlı hale geldiğinden bir adlandırma değil, yüklem fenomenidir. Dolayısıyla, metafor kendi başına değil, ancak bir yorumda ve bir yorum vasıtasıyla varolur.¹⁹⁶

Ricoeur, metaforu edebi eserlerin idrak (cognitive) değerinin mihenk taşı olarak değerlendirmekte ve metaforun anlaşılma probleminin, kelime semantiğinden daha çok cümle semantiği ile alakalı olduğunu söylemektedir. Ona göre, metafor sadece bir ifade içinde anlamlı hale geldiğinden, o bir yüklem fenomenidir. Metaforik anlamda kullanılan bir kelime belirli bir bağlam içerisinde iki terimi gerilime sokar. Bu iki terimin oluşturduğu bütünlük metaforu oluşturur. Dolayısıyla burada bir kelimenin metaforik kullanımından değil metaforik ifadeden söz edilmelidir. Metafor, metaforik ifadedeki iki terim arasındaki veya daha doğrusu, iki zıt yorum arasındaki gerilimin ürünüdür. Metafor, kendi başında değil, ancak bir yorumda ve yorum vasıtasıyla oluşur. Bu düşünceleri ile metafora ilişkin bir gerilim teorisini geliştiren Ricoeur, metaforun, benzerlikte temellenen basit bir çağrışımdan çok semantik uyumsuzluğunun bir çözümü olduğunu iddia eder.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 149

¹⁹⁵ Paul Ricoeur, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁹⁶ Paul Ricoeur, **a.g.e.**, s. 65-66.

¹⁹⁷ Svitlana Nesterova, **a.g.t.**, s. 39.

Ricoeur metafor yaklaşımlarının gelişimini üç aşamada açıklar: 1-(sözcük düzeyinde işleyen) sözbilgisi 2-(cümle düzeyinde işleyen) anlambilgisi ve 3-(söylem düzeyinde işleyen) yorumbilgisi düzeyleri. Sözbilim klasik görüşün metafor anlayışı olup metaforu bir süs ve ikna vasıtası şeklinde değerlendirirken, anlam bilgisi metaforu anlam aktarımı olarak görür, yorum bilim ise metaforu gerçekliğin yeniden tasviri olarak görmektedir.¹⁹⁸

Ricoeur, metaforun gerçekliğe ilişkin bilgiler sağlamadığını öne süren klasik yaklaşıma karşıdır. Ona göre klasik retorik metaforu, basitçe bir kelimenin diğerinin yerini alması olarak görmektedir. Burada yerini alma kısır bir işlemdir. Halbuki cümlelerin tüm yüzeyinde biri lafzi öteki metaforik iki yorum arasındaki gerilim hakiki bir anlam yaratımına yol açar. Klasik retoriğin metafor anlayışı bu anlam yaratımını izah edemez. Bununla birlikte, metafora ilişkin gerilim teorisinde bütün cümleyi kuşatan yeni bir anlam doğar. Böyle bir anlam oluşumu bize, metaforun bir söylem süsü olmanın ötesinde yeni bilgiler sunan bilişsel bir boyutu olduğunu göstermektedir.¹⁹⁹

Ricoeur Aristoteles'e dayanan klasik metafor anlayışını aynen Black'te olduğu gibi yerine geçme kuramı çerçevesinde ele alır. Bu kuram daha önce açıkladığımız gibi metaforu basitçe bir ad aktarımı olarak görmektedir. Dolayısıyla da burada metafor yeni bir malumat sağlamayıp bir süs unsuru veya iknaya yönelik olarak işlev görmektedir. Ricoeur bu yanlışlığın temelinde metaforun ad ya da sözcük düzeyinde ele alınmasını görmektedir. O, metaforu kelime düzeyinden cümle semantiğine taşımaktadır. Ona göre metafor ancak bir ifade içinde anlamlı hale gelmektedir. Dolayısıyla bir kelimenin metaforik kullanımından değil, metaforik ifadeden bahsetmemiz gerekmektedir. Ricoeur bu ifade düzeyinde gerçekleşen anlamlandırmayı da yorum teorisi olarak açıklamaktadır.

Burada şunu ifade edebiliriz ki; metaforu sözcük düzeyinden cümle ya da söylem düzeyine taşıyan görüşlerin ortak noktası; metaforun dile bağlı olduğu kadar insan zihninin işleyişine bağlı olduğunu düşünmeleridir.

¹⁹⁸ Oğuz Cebeci, **a.g.e.**, s. 155-156.

¹⁹⁹ Paul Ricoeur, **a.g.e.**, s. 68-70.

2.1.3. Metaforun Dile Ait Bir Unsur Olmayıp İnsan Düşüncesine Bağlı Bir Özellik Olduğuna Yönelik Eleştiriler

Metaforun bu şekilde ele alınmasındaki ana düşünce metaforun dile ait bir niteliğe sahip mi olduğu yoksa insan zihninin işleyişine yani düşünceye mi ait olduğu noktasında ortaya konulan görüşlere dayanmaktadır.

2.1.3.1. George Lakoff ve Mark Johnson'ın Eleştirileri

XX. yüzyılın başına kadar dilsel bir unsur olarak sözbilim alanında kabul edilen metafor, bu yüzyıldan itibaren bilişsel dilbilim çalışmalarına konu olup dil ve düşünce ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Geleneksel anlayış metaforu dil ve kelime alanına sınırlandırırken artık yeni yaklaşımlarla birlikte metafor, düşüncelerin ve eylemlerin de bir niteliği olarak kabul görmeye başlamıştır. Şüphesiz bu düşüncenin yerleşmesinde Lakoff ve Johnson'un 1980 yılında yayımladıkları ve Türkçe'ye *Metaforlar Hayat Anlam ve Dil* olarak çevrilen *Metaphors We Live By* isimli eserlerinin etkisi büyüktür.

Lakoff ve Johnson'a göre metafor çoğu insan için poetik ve retorik bir unsur olarak yalnızca dilin karakteristiği olup, düşünce ve eylem sorunundan çok kelimeler sorunu olarak görülür. Lakoff ve Johnson'ın düşüncesinde metafor sadece bir dil-kelime sorunu olmayıp, insanın, düşünme süreci de büyük ölçüde metaforik nitelik göstermektedir.²⁰⁰

Lakoff ve Johnson açısından metaforlar doğaları itibariyle kavramsaldir ve çoğu kavram kısmen öteki kavramlara göre anlaşılırdır. Kavramsal yapı yalnızca bir zihin sorunu değildir, aynı zamanda duyu tecrübemizin boyutları (renk, biçim, doku, ses vb.) dahil tecrübemizin bütün doğal boyutlarını içerir.²⁰¹ Bir kavramı anlamak için daima, ondan daha somut olan başka bir kavramı kullanırız. Metaforun oluşum süreci bu işleyişe dayanır. Daha soyut olanı daha somut üzerinden ifade eder ve anlamaya çalışırız.²⁰² Kavramsal metafor kuramına göre metaforun oluşumunu bilmek için kaynak alan ve hedef alan arasındaki bağlantıyı da bilmemiz gerekir.²⁰³ Metaforlar, somut

²⁰⁰ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 25-28.

²⁰¹ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 242-254.

²⁰² Gökhan Yavuz Demir, **a.g.e.**, s. 132.

²⁰³ Ömer Lütfi İspirli, **a.g.t.**, s. 59.

kavramların kaynak alınıp, soyut kavramların hedeflenmesidir.²⁰⁴ Kavramsal metafor, bu iki alanın içinde yer alan kavramlar arasında bir eşleştirme yapmaktadır. Bu şekilde kavramsal eşleme yoluyla üretilmiş tek bir kavramsal metafor kullanılarak birçok dilsel metafor örnekleri üretilebilir.²⁰⁵ Üretilen bu metaforlar da en önemli anlama araçlarımız arasında olup sosyal ve politik gerçeğin inşasında merkezi bir rol oynarlar. Metafor insanı anlama için temel bir şey ve insan hayatında yeni anlamlar ve yeni gerçeklikler yaratacak bir mekanizmadır.²⁰⁶

Lakoff ve Johnson'a göre metaforik düşüncenin doğasını ve derinliğini anlamının önünde dört büyük tarihi hatalı metafor anlayışı vardır. Batı geleneğinde bunlar Aristoteles'e kadar dayanır. Bu hatalardan ilki metaforun, kavramlar değil, bir kelimeler sorunu olduğu düşüncesidir. İkincisi metaforun benzerlik temelli oluşturulduğudur. Üçüncüsü bütün kavramların lafzı olduğu ve hiçbirinin metaforik olmadığıdır. Dördüncüsü rasyonel düşüncüyü hiçbir biçimde beyinlerimiz ve bedenlerimizin doğasının şekillendirmediği anlayışıdır.²⁰⁷

Onlara göre insan zihninde var olan kavram üretme yeteneği metaforik bir niteliğe sahiptir. Buradan üretilen metaforlar sadece dilimizin ya da düşüncemizin değil yaşamsal eylemlerimizin ve tecrübelerimizin de temelinde yer almaktadır. Yaşam tecrübesi içinde insan karşılaştığı her yeni durumda yeni metafor üretecek ve buradan hareketle bir kavram alanından başka bir kavram alanının ilişkilendirilmesiyle yepyeni anlamlar ve gerçeklikler oluşturacaktır. Dolayısıyla insan içinde yaşadığı gerçekliği ancak metaforlar vasıtasıyla bilip, metaforik olarak inşa edebilecektir.

Günümüzde çağdaş metafor teorisine bağlı olarak yapılan sınıflandırmaya göre temelde üç tür metafor vardır. Bunlar kavramsal metafor, varlıksal metafor ve yön metaforu olarak ifade edilebilir. Kavramsal metaforlar, çağdaş metafor teorisinde, dilsel metaforların karşılığı olarak, birinin diğeri vasıtasıyla anlaşıldığı iki kavram alanından oluşur. Bu iki kavram alanı kaynak kavram alanı ve hedef kavram alanıdır. Kaynak kavram alanı somut nesnelere göndermede bulunurken hedef kaynak alanı ise soyut varlık alemine göndermede bulunur. Örneğin, Lakoff ve Johnson'un eserlerinde inceledikleri 'Vakit nakittir' metaforunda kaynak alanı olan 'para' somut bir varlığı

²⁰⁴ M. Metin Arslan, Mustafa Bayrakçı, **Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim Öğretim Açısından İncelenmesi**, Milli Eğitim Yayınları, Sayı: 171, 2006, s. 103.

²⁰⁵ Özgün Koşaner, **a.g.m.**, s. 197.

²⁰⁶ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 242-267.

²⁰⁷ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 276.

ifade ederken hedef kavram alanı soyut bir kavram olan ‘zaman’a karşılık gelmektedir. Lakoff ve Johnson kavramsal metafor ile dilsel metaforu birbirinden ayırmışlardır. Örneğin yukarıda verilen ‘Vakit nakittir’ metaforu bir kavramsal metafordur yani insanlar zamanı para ile birlikte kavramlaştırmışlardır. Dilsel metaforlar ise, bu soyut fikirlerin dildeki ifadeleridir. Örneğin ‘Vaktini iyi harcamalısın’ sözü, ‘Vakit nakittir’ kavramsal metaforunun dildeki ifadesidir ve dilsel bir metafordur. İkinci metafor çeşidi olan yön metaforu ise, kavramların birbiriyle mekansal olarak ilişki içinde olduğu bir metafor türüdür. Kavramsal metafor teorisine göre, soyut kavramlar somut deneyimler ve duygular vasıtasıyla anlaşılır. Soyut fikirler kavramlaştırılırken ise büyük ölçüde aşağı-yukarı, içeri-dışarı, ön-arka, sıg-derin gibi yön metaforlarının kullanımı ile gerçekleşir. Üçüncü metafor çeşidi olan ontolojik metafor ise fiziksel olmayan bir varlığı fiziksel bir varlık ya da madde olarak gösteren bir metafor türüdür. Örneğin, ‘Bu acıya dayanmak çok fazla sabır gerektirir’ cümlesinde, soyut ve sayılamayan bir kavram olan ‘sabır’ fiziksel bir varlık olarak düşünülerek ifade edilmiştir.²⁰⁸

Genel olarak değerlendirecek olursak çağdaş metafor teorisine göre metafor sadece dilin bir özelliği değildir. Onlara göre düşünmemizde ve eylemlerimizde etkili olan kavramsal sistemimiz temelde metaforik bir yapıya sahiptir. İnsanların düşünce yapısı çalışma prensibi itibarıyla metaforiktir. Çağdaş metafor anlayışı metaforu sadece bir söz figürü değil aynı zamanda bir düşünce figürü olarak görür.

2.1.4. XX. Yüzyıl İle Birlikte Metaforların Epistemolojik Değeri Üzerinden Getirilen Eleştiriler

Epistemolojik açıdan metaforlar için öne sürülen iki temel yaklaşım vardır. Bunlar reformist ve geleneksel yaklaşımlar olarak ifade edilmektedir. Reformist yaklaşımın temsilcileri metaforların epistemolojik yönünün olabileceğini kabul ederken, geleneksel yaklaşımın temsilcileri metaforların epistemolojik yönünü reddetmektedir.²⁰⁹

2.1.4.1. Metaforların Epistemolojik Değeri Olduğunu Savunanlar

Metaforlara reformist bir yaklaşım sergileyen düşünürler içerisinde en fazla etkiye sahip olanlar Lakoff ve Johnson’dır. Onlara göre sadece dilde değil, aynı zamanda kavram sistemimizde yaygın olarak bulunan metaforlar yeni anlamlar ve benzerlikler

²⁰⁸ Svitlana Nesterova, **a.g.t.**, s. 43-45

²⁰⁹ Sümeyra Alpaslan Danışman, **a.g.m.**, s. 54.

yaratıp yeni bir gerçekliği tanımlayabilir.²¹⁰ Metaforun özünü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmek olarak gören Lakoff ve Johnson’a göre metafor en derin manada kavrayışın ve hayat tecrübesinin bilgisidir.

Bir diğer düşünür Ricoeur, metaforun gerçekliğe ilişkin bilgiler sağlamadığını öne süren klasik metafor yaklaşımına karşıdır. Çünkü klasik metafor anlayışı metaforun bilişsel yönünü dikkate almayıp metaforu basitçe bir kelimenin diğerinin yerini alması olarak görmektedir. Burada yerini alma kısır bir işlemdir. Halbuki cümlelerin tümü yüzeyinde biri lafzi öteki metaforik iki yorum arasındaki gerilim hakiki bir anlam yaratımına yol açar.²¹¹

M.Sarup’a göre metafor sadece şiir ya da yazın dili ile alakalı değildir. *“Anlam çerçevede dolanır durur. Eğretileme ise o anlamın dolanıp durma sürecine verilen addır. Düzgün dilin korkusu eğretilemeler, anlamın çoğalmasını sağlarlar.”*²¹² Bu yönüyle metafor bilişsel ve yaratıcı bir süreçtir.

Salman da metaforların düş gücünü zenginleştiren bir etkisi olduğundan bahsetmektedir. Bu etkinin temelinde de benzetme ilgisi olup metafor, basit bir benzetmenin ötesinde dinleyen veya okuyanın imgelem zenginliğine çok daha geniş bir alan bırakan bir benzetmedir.²¹³

Demir’e göre metaforun belirsizlikler açısından zengin olması, sonsuz çağrışımlara ve yorumlara açık olma özelliğinden kaynaklanan yaratıcı yönünü harekete geçirmektedir. Metaforlar yaratıcıdır çünkü zihnimizi mevcut benzerliklerin, ilişkilerin ötesine, kendi yarattıkları yeni benzerliklere yönlendirir.²¹⁴

Yıldırım ve Şimşek’e göre karmaşık düşünceler, anlamlar, açıklamalar, ilişkilendirmeler metaforlar yoluyla anlaşılır hale gelir. Metaforlar insanın varlık alemini anlamasının, anlamsız gibi görünen nesnel gerçeklikten anlamlar çıkarmasının araçları olarak bilmeye de imkan sağlamaktadır.²¹⁵ Metaforların ayırt edici özelliği, dilin sadece süslenmesi için değil, gerçekliğin yeniden tasviri için bir ‘referansa’ sahip olmalarıdır ki bu yönüyle metaforlar yeni anlamlar da yaratırlar.²¹⁶

²¹⁰ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 242.

²¹¹ Paul Ricoeur, **a.g.e.**, s. 68-70.

²¹² Madan Sarup, **a.g.e.**, s. 77.

²¹³ Yurdanur Salman, **a.g.m.**, s. 53

²¹⁴ Gökhan Yavuz Demir, **a.g.e.**, s. 143.

²¹⁵ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2005, s. 207.

²¹⁶ Zeynep Gemuhluoğlu, **a.g.m.**, s. 128.

Klasik metafor yaklaşımı açısından metafor basitçe bir kelimenin başka bir kelimenin yerini almasıydı. Metaforları sadece benzerlik alakası ile yer değiştirmiş kavramlar olarak görmek onların yeni anlam ve tecrübelerle kapı açan bilişsel yönünü göz ardı etmektir. Buna karşılık günümüzde yapılan reformist çizgideki metafor çalışmaları ise daha çok metaforların bilişsel yönünü ön plana çıkarmakta ve metaforlarla ilişkili birçok farklı disiplin de metaforların bilişsel yönü üzerinde durmaktadır.

2.1.4.2. Metaforların Epistemolojik Değeri Olmadığını Savunanlar

Nietzsche kavrama, yaratma ve bilgi üretme süreçlerinin metafor üzerinde gerçekleştiğini ifade etmekte ve metafor konusunda felsefi geleneğe yönelik eleştiriler getirmektedir. O, felsefi geleneği, anlamı oluşturan temel ilkenin metafor olduğu gerçeğini unutmakla suçlamaktadır.²¹⁷ Nietzsche bütün dilin temelde metaforik olduğunu²¹⁸ hakikate ulaşmada bize yardımcı olacaklarını umduğumuz kavramların aslında unutulmuş, katılaşmış metafor tortuları olduklarını savunmaktadır.²¹⁹

Nietzsche'ye göre ise, insanda metafor oluşturma dürtüsü vardır.²²⁰ Bu, bir temel dürtü olarak yaşamımızı yönlendirmektedir.²²¹ Metaforun oluşturulma sebeplerinden biri de hakikat arayışı olup Nietzsche; dil vasıtasıyla hakkında kesin bilgi edinebileceğimiz bir hakikat görüşünü reddeder. Ona göre problem dilde olmayıp, insanın dil vasıtasıyla dış dünyanın objektif bilgisine ulaşabileceği yolundaki inancındadır. Bu noktada da düzeltilmesi gereken, dil ve gerçeklik ilişkisi hakkındaki yaygın egemen anlayıştır.²²²

Metafor oluşturma güdüsünün insanı diğer canlılardan ayırdığını savunan Nietzsche, varlığın bilgisinin metaforlar vasıtasıyla hakikat olarak söze aktarıldığını fakat hakikat olarak sunulan şeyin temelde metaforlardan oluşan yanılsamadan ibaret olduğunu düşünmektedir. Nietzsche dilin doğasının özünde metaforik olduğunu dolayısıyla dil ile hakikatin ifade edilemeyeceği düşüncesindedir.

²¹⁷ Bilge Karamehmet, **a.g.e.**, s. 36.

²¹⁸ Todorov, Tzvetan, **a.g.m.**, s. 51.

²¹⁹ Svitlana Nesterova, **a.g.t.**, s. 33.

²²⁰ Madan Sarup, **a.g.e.**, s. 75.

²²¹ Svitlana Nesterova, **a.g.t.**, s. 32.

²²² Gökhan Yavuz Demir, **a.g.e.**, s. 145.

Sarup'a göre Nietzsche'den sonra Derrida da bütün dilin metaforik olduğunu, dilin benzetme (trope) ve betilerle çalıştığını özellikle vurgulamıştır. Ona göre herhangi bir dilin sözcüğü sözcüğüne standart yazınsal anlam taşıdığına inanmak yanılgıdan öte bir şey değildir.²²³

Derrida'ya göre dil, Nietzsche'de olduğu gibi metaforik bir yapıya sahiptir ve bu yönüyle de dil hiçbir zaman doğrunun bilgisini veremeyecektir. Aslında Nietzsche ve Derrida'da dilin hakiki bir anlamı olmadığı gibi bilgi değeri, mutlak zorunlu doğrular da yoktur. Dolayısıyla hem hakiki anlamın hem de metaforik anlamın Aristotelesçi anlamda bir bilgi değerinden bahsedilemez.

Klasik anlayış, metaforun poetik ve retorik bir dilsel figür olarak edebi kullanımda faydalı olabileceğini fakat hakikati arayan bilim ve felsefenin her türlü belirsizlikten ve yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için metaforlardan uzak durması gerektiği düşüncesine sahipti. Bu doğrultuda Batı felsefesinde İlkçağ'dan günümüze kadar epistemolojik bir değeri olmayan klasik metafor anlayışı hakim olmuş ve filozoflarca metaforik dilsel yapıların bilim ve felsefe içerisinde kullanımı eleştirilmiştir.

Bu eleştirilerin temelinde felsefi geleneğin metaforik ifadeleri bir tür belirsizlik olarak görmesi vardır. *“Metaforun yarattığı belirsizlik, kelimenin olağan kontekstte bir anlama gelmesi ve metaforik kontekstte ise başka bir anlama gelmesinden kaynaklanır.”*²²⁴ Böyle bir zemin üzerine tutarlı bir doğruluk teorisi oluşturulamazdı.²²⁵ Sözcükler ancak doğru anlamları ile kullanıldığı takdirde gerçeği ifade edebilirdi. Bu düşünceler içinde metaforlar felsefe içinde sırf dil sorunu olarak görüldüler. Metaforlarla ilgili tartışmalarda filozoflar onların kavramsal doğaları, anlamaya katkıları, yahut kültürel gerçeklikteki fonksiyonları üzerine odaklanmadı. Filozoflar metaforlara olağanüstü hayali veya poetik linguistik ifadeler olarak bakma eğilimi gösterdiler. Filozofların doğru ile ilgili kaygıları objektivite ile ilgilidir ve doğru onlar için mutlak doğru anlamına gelir.²²⁶ Mutlak manada hakikate ulaşılabilceğini düşünen filozoflar metaforun kendisinde belirsizliği ve belki çelişkiyi barındıran özelliğinden

²²³ Madan Sarup, **a.g.e.**, s. 76-83.

²²⁴ Gökhan Yavuz Demir, **a.g.e.**, s. 138.

²²⁵ Bilge Karamahmet, **a.g.e.**, s. 58.

²²⁶ George Lakoff ve Mark Johnson, **a.g.e.**, s. 189.

dolayı, metaforları epistemolojik olarak işlevsiz ve tehlikeli olarak değerlendirerek metaforlardan olabildiğince uzak durmayı tercih etmişlerdir.

SONUÇ

Antikçağ'dan itibaren felsefi ve edebi dilde kullanılan metaforlar, terminolojik olarak Aristoteles'in *Retorik* ve *Poetika* adlı eserlerinde ele alınmıştır. Özellikle *Poetika*'nın XXI. bölümünün 4 numaralı paragrafında metaforun tanımı ve türlerine yer verilirken, *Retorik*'in III. kitap bölümünde ise metaforun, anlatım biçimi üzerine katacağı etki ve kullanımında dikkat edilmesi gereken noktalara dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla burada Aristoteles'in metafor anlayışını, en kapsamlı şekliyle ifade edebilmek amacıyla *Poetika* adlı eserden yararlanmış olmakla birlikte, konuyu retorik bağlamında tetkik etmemiz nedeniyle çalışmamıza kaynak olarak *Retorik* adlı eseri seçtik.

En genel anlamıyla 'güzel söz söyleme sanatı' olarak tanımlanan retorik, sözün gücünün kullanılarak muhatabın ikna edilmesinde kendisine başvurulmuş sanattır. Tarihte ilk defa gerçek manada retorik tanımlayıp bir sisteme kavuşturan Aristoteles'dir. Ona göre retorik; belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını gözlemleme yetisidir. Aristoteles retorik mantıksal temelde sistemli bir yapıya kavuşturma yolunda öncü olsa da, bir sanat olarak retorik icra edilmesi ve iknaya yönelik farklı yöntem ve amaçla pragmatik olarak kullanımı kendisinden önceye dayanmaktadır. Bu konuda öncü olanlar ise Sofistler'dir. Onlar retorik sanatına, yanıltmaya dayalı olarak daha çok adli alanda yani yargılamalarda baş vurmuşlardır. Retorik bir kandırma aracı olarak Sofistler tarafından bu şekilde kullanımı, bu sanata karşı bilhassa hakikatin peşinde olan bazı filozoflarca, retorik karşı olumsuz bir tavrın oluşmasına neden olmuştur. Bu filozofların başında da Platon gelmektedir. Platon kandırma sanatı olarak gördüğü retorik, felsefenin dışında görmüştür. Ancak Platon'un tamamen felsefenin dışına attığı retorik karşı aynı olumsuz yaklaşımı göstermeyen Aristoteles, bu sanatın yanlış kullanımına dikkat çekerek ona gereken değeri vermiştir. Bu doğrultuda Aristoteles retorik, 'entimem' adı verilen kıyas formuyla ve analogilerle, bilimsel bir niteliğe kavuşturmaya çalışmıştır.

Diğer taraftan tarihte ilk defa Aristoteles metafor konusunu, *Retorik* ve *Poetika* adlı eserlerinde ele alırken, linguistik bir yaklaşımla sistemli ve kuramsal bir izah getirmiştir. Onun anlayışında metafor, mantıksal değil, retoriksel ve poetik bir figürdür. Metaforik ifade ile benzerlik temelli olarak bir kelimenin yerine başka bir kelime ikame edilir. Burada yerini alma işlemi ile kelime literal anlamından sapar ve onun yerine

figüratif bir anlam transferi yapılır. Bu figüratif anlam transferiyle, ortaya çıkan yeni metaforik ifadelerin çoğunlukla geçici bir süreliğine gerçekleştiği varsayıldığı için bilişsel bir nitelikte değerlendirilmez. Burada şunu ifade etmek gerekirse, aslında Aristoteles metaforların bizleri farklı anlamsal keşiflere ve tecrübelerle ulaştırmada, bilişsel bir işlevi olabileceğinin farkındadır. Fakat Aristoteles sonrası benimsenen klasik metafor anlayışı, metaforun bu yönünü dikkate almamış ve geçtiğimiz yüzyıla kadar metaforlar salt dilsel bir figür ve söz sanatı olarak iş görmüştür.

Yukarıda ifade edilen düşünceler doğrultusunda yüzyıllarca klasik metafor anlayışına bağlı kalınarak metafor, dilin bir özelliği olarak edebiyat alanıyla sınırlanmış ve poetiksel ve retoriksel bir figür olarak ele alınmıştır. Fakat XX. yüzyılın başlarından itibaren bilhassa bilimsel alanda gerçekleşen ilerlemelere paralel olarak kapsamlı ve sistemli bir şekilde, klasik metafor anlayışı eleştirilere uğramıştır. Bu eleştirilerde dikkat çeken isimler I. Richards, Max Black, P.Ricoeur, George Lakoff ve Mark Johnson gibi düşünürlerdir. Bu düşünürlerin yapmış olduğu çalışmalar göstermiştir ki; bir söz sanatı olarak sadece edebi bir alana hapsedilen metafor kavramının bir süs unsuru olmanın ötesinde farklı birçok disiplinin içerisinde yer bulan anlama ve anlamlandırma olayıdır. Bu çalışmaların içinde özellikle G.Lakoff ve M.Johnson'ın 1980 yılında yayımladıkları ve Türkçe'ye *Metaforlar Hayat ve Anlam* olarak çevrilen eserlerinde ortaya attıkları *Çağdaş Metafor Teorisi* olarak tanımladıkları teorilerinin etkisi büyük olmuştur. Bu teoriye göre kavram sistemimiz, temelde metaforik bir yapıya sahip olup bu yapı insanın düşünce sürecini ve eylemlerini şekillendirir. Dolayısıyla metafor bir söz figürü olmanın ötesinde bir düşünce figürüdür. Fakat tezimizin ulaştığı sonuçlar açısından ifade etmek gerekirse, her ne kadar son dönemlerde yapılan çalışmalarla metaforların daha çok bilişsel yönleri ön plana çıkarılmak istense de, biz çalışmamızda metaforların klasik mantık bilimi açısından epistemolojik olarak zayıf görüldüklerini, ayrıca metaforların retorik sanatı açısından da herhangi bir epistemolojik kaygıyla değil de, daha çok inanılabilirliği artırmak adına kullanılabilecek sanatsal edebi figürler olarak kullanılma amacı taşıdığını ortaya koyduk.

Sonuç olarak metafor üzerine yapılan çalışmalar göstermiştir ki; klasik metafor anlayışının değerlendirdiği şekilde, yani salt sanatsal edebi bir figür olmanın ötesinde, hayatın birçok alanında etkili olan farklı işlevlere de sahiptir. Biz tespit edebildiğimiz kadarı ile, metaforların bu işlevlerini aşağıdaki gibi sıralamayı uygun gördük.

*Metaforlar insan için yeni gerçeklikler inşa etme, dünyayı, doğayı ve çevresini anlama ve anlamlandırmada etkilidir.

*Metaforlar soyut durumları somutlaştırmada vazgeçilmez bir dilsel araçtır.

*Özellikle retorikte metaforlar, benzerlik ilişkisiyle, bilinenden hareketle bilinmeyen kavram ve olguların ifadesini mümkün kılar.

*Dil, temelinde metaforlardan oluşur ve metaforlardan bağımsız bir dil bulmak mümkün değildir. Dolayısıyla metaforlar iletişim için vazgeçilmezdir.

*Okuyucu ya da dinleyici kesim için anlama kolaylığı sağlarken, retor içinde kendisini en etkili şekilde ifade imkanı sağlar. Ayrıca kişilere bilişsel ve duysal olarak haz verir.

*Metaforlar hakikatin ifadesinde, bilimin ve felsefenin yararlanabileceği bir söz sanatıdır.

*Metaforlar insan zihninin en temel çalışma biçimlerinden olup kişinin düşünme biçiminde ve eylemlerinde belirleyicidir.

*Metaforlar özgünlük ve yaratıcılığa imkan vererek bireysel ve toplumsal ilerlemeyi sağlayabilir.

*Dünya görüşü yaratmaya ve onu savunmaya yardımcı olurlar.

*Nihayetinde Ortega Y. Gasset'in söylediği gibi 'Metafor, muhtemelen insanoğlunun en verimli imkanlarından biridir, etkisi büyüleyicidir. Metafor Tanrı'nın insanı yaratırken onun içinde unuttuğu yaratıcı bir güçtür.'

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2009.
- ALTINÖRS, Atakan, *Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 15 Sayı: 49, 2011.
- ALTUNYA, Hülya, *Klasik Mantık Açısından Hakikat ve Şiir*, Büyüyen Ay Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- ARİSTOTELES, *Metafizik IV. Kitap*, Çeviren: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996.
- ARİSTOTELES, *Organon I Kategoriyalar*, Çeviren: Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1963.
- ARİSTOTELES, *Organon II Önergeler*, Çeviren: Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1963.
- ARİSTOTELES, *Poetika*, Çeviren: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
- ARİSTOTELES, *Retorik*, Çeviren: Mehmet Doğan, YKY, 13. Baskı, İstanbul, 2015.
- ARSLAN, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi, Sofistlerden Platon'a*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Cilt: 2, 3. Baskı, İstanbul, 2010.
- ARSLAN, Hüsamettin, *İnsan Bilimlerine Prolegomena-Dil Gelenek Yorum*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.
- ARSLAN, Hüsamettin, *Retorik, Hermeneutik ve İnsan Bilimleri*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.
- ARSLAN, M. Metin, Mustafa Bayrakçı, *Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim Öğretim Açısından İncelenmesi*, Milli Eğitim, Sayı: 171, 2006.
- AYIK, Hasan, *Düşünceden Dile Felsefe ve Metafor*, Milet ve Nihal Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, İstanbul, 2009.
- BAKACAK, Çağır, *Academia'da Metafor Sınavı: Platon'da Metafor Şiddet ve Siyaset*, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Sayı: 20, 2015.
- BEZMEZ, Serap, *Redhouse Yeni Elsözlüğü-İngilizce Türkçe*, Redhouse Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1998.
- BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989.
- BOOTH, Wayne, *Kurmacanın Retoriği*, Çeviren: Bülent O. Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- BOYNUKALIN, Azize Reva, *Sanatsal İfade de Görsel Metaforlar*, (Sanatta Yeterlilik Tezi), Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara 2014.
- CASSİRER, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, Çeviren: Necla Arat, YKY, İstanbul, 1997.
- CEBECİ, Oğuz, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2013.
- CEBR, Ferid, Refik el-Acem, Semih Düğaym, Gerard Gehami, *Mevsüatü Mustalahati İlmi'l-Mantık İnde'l-Arab*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul, 2005.
- COŞKUN, Abdulkadir, *İbn Sina Felsefesinde Retorik*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- ÇALIŞKAN, Nihal, *Kavramsal Anahtar Modeliyle İki Dilli Çocuklara Metafor ve Deyim Öğretimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

- ÇALIŞKAN, Nihal, *Metaforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde Kitap Metaforları*, Dil Araştırmaları, Sayı: 4, 2009.
- ÇELGİN, Güler, *Eski Yunan Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- ÇİÇEK, Hasan, *Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana'nın Mesnevisinde Metaforik Anlatım*, AÜİFD, Cilt: XLIV, Sayı: 1, Ankara, 2003.
- DANIŞMAN, Sümeyra Alpaslan, *Metaforların Örgüt ve Yönetim Araştırmalarındaki Yeri: Ontolojik Epistemolojik ve Metodolojik Kabuller Işığında Bir Değerlendirme*, KAÜ İİBF Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 9, 2015.
- DEMİR, Gökhan Yavuz, *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015.
- DEMİRCİ, Kerim, *Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler*, Anı Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2015.
- DİKMEN, Mehmet, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Cihan Yayınları, İstanbul, 2013.
- DÜRÜŞKEN, Çiğdem, *Antik Çağda Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica; Romada Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2001.
- EMİROĞLU, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara, 2014.
- GEMUHLUOĞLU, Zeynep, *Metaforların Kognitif İçeriklerinin Felsefe ve Şiir Dili Açısından incelenmesi Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd Örnekleri*, Marmara Üniversiteleri İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 34, 2008/1.
- GENSLER, Harry J., *The A to Z of Logic*, The Scarecrow Press, Inc., UK, 2010.
- GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1998.
- GRÜNBERG, Teo, *Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma*, YKY, İstanbul 2007.
- GÜVEN, Merve, *Düşünce Dile: Oruç Aruoba'da Metafor*, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 13, 2015.
- HOBBS, Thomas, *Leviathan*, Çeviren: Semih Lim, YKY, 8. Baskı, İstanbul 2010.
- İSPİRLİ, Ömer Lütfi, *Almanca ve Türkçede Eğretilme Süreci*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- JONES, W.T., *Klasik Düşünce Batı Felsefesi Tarihi*, Çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, Cilt:1, 2006.
- JOSEPH, Mıriam, *The Trivium, The Liberal Arts of Logic, Grammar and Rhetoric*, Paul Dry Books, Philadelphia, 2002.
- KARADOĞAN, Ece, *İknanın Sosyal Psikolojisi*, Derin Yayınları, İstanbul, 2015.
- KARAMEHMET, Bilge, *Kuramsal İletişimde Metafor*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2012.
- KARATAŞ, Turan, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004.
- KEKLİK, Nihat, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.
- KIRAN, Zeynel, Ayşe Kiran, *Dil Bilimine Giriş*, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2012.
- KOŞANER, Özgün, Umut Yozgat, *Türkçede Kavramsal Karmaşıklar: Düz-Eğretilmece*, International Journal of Language Academy, Volume 2/4, 2014.
- KRANZ, Walther, *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*, Çeviren: Suad Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1984.
- LAERTİOS, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çeviren: Candan Şentuna, YKY, İstanbul, 2003.
- LAKOFF, George ve Mark Johnson, *Metaforlar Hayat Anlam ve Dil*, Çeviren: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.

- LOCKE, John, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, III. Ve IV. Kitap*, Çeviren: Meral Delikara Topçu, Öteki Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 2000.
- MEYER, Michel, *Retorik*, Çeviren: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara 2009.
- NESTEROVA, Svitlana, *Mevlana'nın Mesnevi İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual, İstanbul, 2001.
- PETERS, Francis, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- PLATON, *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2012.
- PLATON, *Diyaloglar-Gorgias*, Remzi Kitabevi, 11. Basım, İstanbul, 2014.
- PLATON, *Diyaloglar-Theaitetos*, Remzi Kitabevi, 11. Basım, İstanbul, 2014.
- PLATON, *Phaidros*, MEB Yayınları, Çeviren: Hamdi Akverdi, İstanbul, 1997.
- RAYMAN, Hayrettin, *Stilizm Retorik Poetika*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010.
- RİCOEUR, Paul, *Yorum Teorisi*, Çeviren: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ROSS, David, *Aristoteles*, Çeviren: Ahmet Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011.
- SALMAN, Yurdanur, *Dilin Düş Evreni: Eğretilime*, Kitaplık Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı: 65, 2003.
- SARAÇ, M. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*, 6. Baskı, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007.
- SARI, Mevlüt, *Arapça-Türkçe Lügat (Mevarid)*, İpek Yayınları, İstanbul, (tarihsiz).
- SARUP, Madan, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çeviren: A.Baki Güçlü, Ark Yayınları, Ankara, 1997.
- TATAR, Burhanettin, *Din, İlim ve Sanatta Hermenötik*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2014.
- TDK, *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü* (online erişim).
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 11. Baskı, 2011.
- TEPEBAŞILI, Fatih, *Retorik Konuşma Sanatı- Söz Bilimi*, Çizgi Kitabevi, Ocak 2016.
- THEODORAKUPULOS, *Attika Retorigine Giriş*, Çeviren: Sema Sandalcı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.
- TODOROV, Tzvetan, *"Synecdoques"*, Çeviren: Fırat Caner, GAUJ. Soc. & Appl. Sci., 4 (7), 2008.
- TUNÇ, Gökhan, *Kavramsal Metafor ve Şiirsel Metafor İlişkisi Bağlamında Ahmet Haşim'in Merdiven Adlı Şiiri*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 11, 2014.
- UĞUR, Nizamettin, *Anlambilim Sözcüğünün Anlam Açılımı*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2007.
- UĞUR, Nizamettin, *Metafor Kavramını Algılama Türleri*, Yasak Meyve Dergisi, Sayı: 20, 2007.
- ULAŞ, Sarp Erk, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- UYŞAL, R. Selçuk, *Belagat ve Edebi Sanatlar Lügati*, Doğu Kitabevi, 2010.
- YAMAN, Ertuğrul, *Doğru Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı: Sözlü Anlatım*, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.
- YETİŞ, Kazım, *Belagattan Retoriğe*, Kitabevi, İstanbul, 2006.
- YILDIRIM, Ali-ŞİMŞEK, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2005.

YÜKSEL, Şule, *Edebi Metinlerde Metafor Kullanımının Cinsiyet Temsilleri Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Ahmet YÖRÜK

Doğum Yeri ve Yılı : Uluborlu/ISPARTA-1978

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi :Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
1996-2000

Yabancı Dil :

İngilizce

İş Deneyimi :

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, 2002-Devam Ediyor